

7

SPEK *tutkii*

Mia Kunnaskari

**KOTITALOUKSIEN
OMATOIMISEN VARAUTUMISEN
TUKEMINEN JÄRJESTÖISSÄ**

Painotalo

Tammerprint Oy, Tampere 2014

Ulkoasu

Timangi / Anne Kaikkonen

SPEK Tutkii 7

ISBN 978-951-797-533-9 (nid.)

ISSN 2242-1645 (nid.)

ISBN 978-951-797-534-6 (pdf)

ISSN 2242-1653 (pdf)

Julkaisija

Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö SPEK

Ratamestarinkatu 11, 00520 Helsinki

Puhelin (09) 476 112, faksi (09) 4761 1400

spekinfo@spek.fi

www.spek.fi

Sisällys

Kotitalouksien omatoimisen varautumisen tukeminen järjestöissä	5
Johdanto	6
Kova-toimikunta	7
Varautuminen nyky-yhteiskunnassa	8
Huoltovarmuusorganisaatio	9
Kova-toimikunnan tavoitteet	10
Kotitalouksien omatoimisen varautumisen määrittely	13
Varautumisen keskeiset linjaukset	13
Omatoiminen varautuminen: kansalaiskyselyt ja arkimääritelmä	15
Miksi omatoiminen varautuminen: ”mitä viranomainen ei tee”	20
<i>Teija Mankkinen: Tavoite: resilientti kansalaisyhteiskunta</i>	22
Kotitalouksien omatoimisen varautumisen nykytila	25
<i>Kaija Rautavirta: Ruokahuoltoa kriisien varjossa:</i> <i>Kotitaloudet neuvonnan kohteena</i>	26
Ennakoivat viranomaistoimet ja pelastustoiminta	30
Kova-toimikunnan jäsenten tarjoama omatoimisen varautumisen tuki	30
Kotitalouksien omatoimisen varautumisen haasteet riskien maailmassa	43
Riskien ja kriisien monimutkainen maailma	43
Mihin pitäisi varautua tai vaikuttaa?	47
Millaisia kotitalouksia tunnistamme?	53
<i>Kaisa Härmälä ja Arja Hopsu-Neuvonen: Marttojen varautumistoiminta</i>	55

Kotitalouksien ja kansalaisyhteiskunnan toimintakyky.....	59
Henkinen kriisinkestävyys.....	59
Social mood indicator – Millainen mieliala vallitsee?	61
Kotitalouksien varautumisen mahdollisuuksien huomaaminen.....	63
<i>Joel Rosenber: Asfaltilla kasvaa porkkanoita –</i>	
<i>Kaupunkiviljelyllä kohti urbaania omavaraisuutta .....</i>	<i>68</i>
Suosituksat jatkotyöskentelyä varten	74
Millaista tukea järjestöt kaipaavat?	74
Tutkimus- ja kehittämistarpeet.....	75
Lähteet ja kirjallisuutta.....	77

Kotitalouksien omatoimisen varautumisen tukeminen järjestöissä

Raportin tarkoituksena on ryhmitellä tietoa Kotitalouksien omatoimisen varautumisen toimikunnan (Kova) jäsenjärjestöjen tekemästä työstä kotitalouksien omatoimisen varautumisen eteen sekä koota toimikuntatyöskentelyssä esiin nousseita asioita, ideoita ja kehittämissuhteita. Se toimii tilannekatsauksena ja pohjana jatkotyöskentelylle. Raportin sisältö ei vastaa lopulliselta sanamuodoltaan tai sisällöltään yksittäisen toimikunnan jäsenjärjestön tai sen asiantuntijajäsenen mielipidettä, vaan on koonti jo tehdystä työstä ja tulevaisuusnäkökulmia.

Johdanto

Kotitalouksien omatoimisen varautumisen toimikunta (Kova-toimikunta) on perustettu järjestöyhteistyön ja kotitalouksien omatoimisen varautumisen kehittämiseksi. Kotitaloudet ovat keskeinen osa yhteiskuntaa ja sen toimintakykyä ja kolmas sektori aktiivisine järjestötoimijoinen tärkeä kotitalouksien tukija. Häiriötilanteiden historia kertoo, että järjestöillä on tahtoa ja kykyä toimia kansalaisten neuvoina, auttajina ja aktivoijina niin ruokahuollossa kuin muusakin taloudenhoidossa.

Kyseessä ei siis ole varsinaisesti uusi asia. Yhteiskunnan muuttumisen myötä uuden tiedon tuottaminen, tiedon soveltaminen sekä toiminnan ja yhteistyön kehittäminen on kuitenkin tärkeää. Kova-verkostossa toimiminen tarjoaa verkoston jäsenille mahdollisuuden lisätä tietämystään omatoimisesta varautumisesta: näin järjestöjen tieto- ja osaamis pohja vahvistuu ja keskinäinen yhteistyö jäsentyy.

Kotitalouksien omatoimisen varautumisen mahdollisuuksien tukeminen on kaikille kuuluva asia. Tälläkin hetkellä lukuisissa yksittäisissä kotitalouksissa arki ei ole hallinnassa, mikä tarkoittaa häiriötilanteen tullen yhä suurempaa neuvottomuutta. Näissä tilanteissa kaivataan jatkuvaa, pitkäkestoista välittämistä naapuriavun, järjestöjen työn ja/tai yhteiskunnan tuen muodossa. Alueellisesti ja paikallisesti kotitalouksien varautumista tulee tukea erityisesti arjen sujumista hankaloittavien sähkön-, lämmön-, veden- tai elintarvikkeiden jakeluketjujen häiriöiden varalta. Kansallisesti ajatellen kansalaisilla oleva sosiaalinen pääoma on viime kädessä se voimavara, joka yhteiskuntaa kannattelee. Ei pidä myöskään unohtaa, että yhteiskuntavastuu ulottuu kotimaan rajojen ulkopuolelle. Globaalissa mielessä jokaisen velvollisuus on tukea kestävää kehitystä ja toimia sosiaalisesti ja ekologisesti vastuullisesti.

Kova-toimikunta

Huoltovarmuuskeskus sekä Maa- ja Metsätalousministeriö kutsuivat keväällä 2011 koolle ruokahuollon ja omatoimisen varautumisen kanssa työskenteleviä järjestöjä. Keväällä 2012 Huoltovarmuusorganisaation yhteydessä toimivan elintarvikehuoltosektorin päätöksellä perustettiin verkostona toimiva Kotitalouksien omatoimisen varautumisen järjestötoimikunta (Kova). Toimikuntatyön tavoitteena on toimintaohjeen mukaisesti ”turvata ja kehittää järjestöyhteistyön kautta laajasti kotitalouksien toimintakykyä häiriötilanteissa vahvistamalla valmiuksia omatoimisuuteen ja -varaisuuteen”.

Järjestöjen rooli kotitalouksien omatoimisen varautumisen, erityisesti ruokahuollon, tukemisessa on tunnistettu merkittäväksi menneinä vuosikymmeninä ja erityisesti kriisiaikoina. Järjestötoimikunnan suunnittelutyössä kerättyjen pohjatietojen mukaan järjestöt näkivät keskeisiksi vahvuuksikseen seuraavat asiat:

- ▲ turvallisuusviestintä
- ▲ kansalaisten neuvontapalvelut
- ▲ saavutettavat vapaaehtoisten verkostot
- ▲ saavutettavat elintarvikealan ammattilaisverkostot
- ▲ perinteisen kotitalousosaamisen ylläpito ja edistäminen
- ▲ lähiruuan tuotanto- ja jakelukyky
- ▲ huoltovarmuustoiminnan ja varautumisteemojen arviointi

Toimikuntatyön myötä on oletettavaa, että toiminta näillä aloilla vahvistuu ja mahdollisesti myös uusia toimintamuotoja syntyy.

Verkoston koordinaatiojärjestönä toimii Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö (SPEK). Vuoden 2014 alkaessa mukana on 15 tahoa. Mukana olevat yhdistykset ja organisaatiot edistävät yhteiskunnan huoltovarmuutta ja varautumista, luonnontuotteiden, riistan ja kalan talteenottoa ja käyttöä, kotiviljelyä, puutarhanhoitoa, ympäristönhoitoa sekä kotitaloutta ja ruokakulttuuria. Lisäksi jäsenjärjestöillä on kiinnostusta esim. pienenergian hyödyntämiseen ja muuhun kotitalouksien omatoimisuutta ja -varaisuutta parantavaan toimintaan. Verkosto muodostuu pääasiassa kolmannen sektorin toimijoista, eikä siinä lähtökohteisesti ole mukana varsinaisia ammattituottajia tai huoltovarmuuskriittisiä organisaatioita.

Kova-toimikunnan jäsenet:

- ▲ Arktiset aromit
- ▲ Huoltovarmuuskeskus
- ▲ Hyötykasviyhdistys
- ▲ Kalatalouden Keskusliitto
- ▲ Kotitalousopettajien liitto
- ▲ Maa- ja kotitalousnaisten Keskus
- ▲ Maa- ja metsätalousministeriö
- ▲ Maaseutuvirasto
- ▲ Marthaförbundet
- ▲ Marttaliitto
- ▲ Mehiläishoitajain Liitto
- ▲ Paliskuntain yhdistys
- ▲ Suomen Metsästäjäliitto
- ▲ Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö
- ▲ Svenska Trädgårdsförbundet

Varautuminen nyky-yhteiskunnassa

Kansalaisten toimeentulon turvaamisen lähtökohtana on, että häiriö- ja poikkeusoloissa yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaajina toimivat samat viranomaiset, joiden vastuulla toiminta on normaalioloissakin. Ministeriöt ohjaavat aluehallintovirastojen (AVI) toimintaa, ja AVIt puolestaan ohjaavat ja yhteen sovittavat kuntien varautumista. Peruspalveluista vastaavana tahona kunnan rooli varautumisessa on kansalaisen kannalta keskeinen. Kuntien varautumisvelvoite poikkeusoloihin perustuu valmiuslakiin, mutta erityisesti normaaliolojen turvallisuuden ja normaaliolojen häiriötilanteiden hallinta edellyttää kuntien varautumisen kehittämistä (YTS 2010: 6).

Järjestöjen ja elinkeinoelämän rooli yhteiskunnan turvallisuustyössä ja yhteiskunnan kriisinsietokyvyn parantamisessa näkyy vahvasti strategioissa ja ohjausasiakirjoissa. Keskeisimmät näistä ovat Yhteiskunnan turvallisuusstrategia (YTS) ja sisäisen turvallisuuden ohjelma (STO; kolmas ohjelma Turvallisempi huomina julkaistu 2012).

Omatoiminen varautuminen on yksityisten ihmisten, yritysten ja yhteisöjen toimintaa onnettomuuksien ehkäisemiseksi ja vaaratilanteissa toimimiseksi. Kotitalouksien omatoimisella varautumisella ymmärretään laajasti yksittäis-

ten henkilöiden, asuinyhteisöjen ja perheiden varautumista tilanteisiin, joissa normaali arki häiriintyy.

Kotitaloudet ovat keskeinen osa yhteiskuntaa ja sen toimintakykyä. Kotitalouksien varautumiseen vaikuttaa yhteiskunnallinen muutos, erityisesti erilaisten jakeluketjujen muuttuminen ja monimutkaistuminen. Yhteiskunnan muutokset tuntuvat aina myös ihmisten arjessa, viimeistään häiriötilanteen realisoituessa. Esimerkkeinä uhkakuvista ovat elintarvikehuoltoa uhkaavat toisaalta hitaasti kehittyvät tilanteet, toisaalta äkilliset onnettomuus- tai häiriötilanteet. Ruuan ja muiden päivittäistarvikkeiden globalisoituminen liittyy suomalaisetkin kotitaloudet maailmanlaajuisiin tuotantoketjuihin. Vähittäiskaupan ja jakeluketjujen toimintahäiriöt vaikuttavat ruokapalveluihin. Paikalliset sähkön, lämmön tai veden jakeluhäiriöt voivat nopeasti ja varsinkin pitkittyessään huomattavasti vaikeuttaa arjen sujumista. Veden ja ravinnon hygieniatason heikkeneminen tai saastuminen voi myös olla vakava uhka – puhdas, juomakelpoinen vesi on kriittinen tekijä koko yhteiskunnan toimivuudelle. Kriisitilanteissa korostuvat ruuan ja muidenkin päivittäistarvikkeiden psykologiset ja kulttuuriset merkitykset turvallisuuden tunteen vahvistajina.

Huoltovarmuusorganisaatio

Huoltovarmuus tarkoittaa välttämättömien taloudellisten toimintojen turvaamista poikkeusolojen ja vakavien häiriöiden varalta. Huoltovarmuuskeskus (HVK) on työ- ja elinkeinoministeriön hallinnonalan laitos, jonka tehtävänä on maan huoltovarmuuden ylläpitämiseen ja kehittämiseen liittyvä suunnittelu ja operatiivinen toiminta. Suomen huoltovarmuutta kehittävät ja ylläpitävät Huoltovarmuuskeskus ja sen ohjauksessa oleva yksityisen ja julkisen sektorin kumppanuuteen perustuva huoltovarmuusorganisaatio. Huoltovarmuuskeskuksessa työskentelee noin 30 henkilöä ja koko organisaatiossa on yli tuhat päätoimen ohessa toimivaa asiantuntijaa.

Kuten mainittu, Kova-toimikunta on perustettu elintarvikehuoltosektorin päätöksellä ja sijoittuu läheisesti sen toiminnanalaan. Kotitalouksien omatoimisessa varautumisessa luonnollisesti sektorirajat ylittyvät, sillä ihmisen arki on kokonaisvaltaista. Omatoimisen varautumisen keskeisiä kysymyksiä elintarvikkeiden riittämisen ohella ovat saatavilla oleva puhdas vesi, sähkö ja lämpö, välttämättömyystarvikkeet (esim. lääkkeet, hygieniatarvikkeet) ja tiedon saanti häiriötilanteessa.

HUOLTOVARMUUSORGANISAATIO

HUOLTOVARMUUSNEUVOSTO

HUOLTOVARMUUSKESKUS HALLITUS

Elintarvike- huoltosektori	Energia- huoltosektori	Logistiikka- sektori	Terveys- huoltosektori
Alkutuotantopooli	Voimatalouspooli – Alue- ja paikallistoimikunnat – Kaukolämpöjaosto – Kotimaisten poltto- aineiden jaosto	Ilmakuljetuspooli	Terveysturvapooli
Elintarvike- teollisuuspooli	Öljypooli – Maakaasu- ja maakaasujakaaja	Maakuljetuspooli	Vesihuoltopooli
Kauppa- ja Jakelupooli – KOVA- toimikunta		Vesikuljetuspooli	Tekstiili- ja jalkinepooli – Jätealan huoltovarmuus- toimikunta

RAKENNUSPOOLI – ALUETOIMIKUNNAT (6)

HUOLTOVARMUUSKRIITTISET YRITYKSET (n. 1.500)

Kova-toimikunnan tavoitteet

Järjestöyhteistyön kautta toimikunta vahvistaa järjestöjen tieto- ja osaamis- pohjaa varautumiseen liittyvissä asioissa sekä keskinäistä työnjakoa huoltovar- muuden turvaamisessa. Toimikunta muodostaa verkoston, jonka avulla yhteis- toimintaa yritysten ja viranomaisten kanssa on luontevaa edistää. Toimikunta tukee omatoimiseen varautumiseen liittyvää tiedontuotantoa, josta tämä ra- portti suosituksineen on yksi esimerkki.

Julkisen ja yksityisen sektorin yhteistoiminta- ja asiantuntijaverkosto (n. 1.000 osallistujaa).

Tietoyhteis- kuntasektori	Finanssialan sektori	Teollisuus- sektori
Graafinen pooli	Rahoitushuoltopooli	Kemian pooli
Joukkoviestintäpooli	Vakuutusalan pooli	Teknologiapooli
ICT-pooli		Elektroniikkapooli
Aluepooli – TIVA-toimikunnat		Metsäpooli
		Muovi- ja kumipooli
		MIL-pooli

Kotitalouksien toimintakyvyn turvaaminen ja kehittäminen tapahtuu järjestöjen avulla erityisesti koulutus-, viestintä- ja neuvontapalvelujen kautta. Mukana olevilla järjestöillä on pitkä kokemus kansalaisten asenteisiin, tietoihin ja taitoihin vaikuttamisessa. Sisällöllisesti usean jäsenjärjestön toiminnassa korostuu itse tekeminen ja paikallinen toiminta erityisesti ruuan tuotantoon ja ruokakulttuuriin liittyen. Keskeisiä tavoitteita varautumiseen ja omavaraisuuteen liittyen ovat – vain joitain teemoja esille nostoen – luonnontuotteiden talteenoton ja käytön edistäminen (esim. Arktiset Aromit, Kalatalouden Kes-

kusliitto, Suomen Metsästäjäliitto), kotitarveviljelytaitojen parantaminen ja viljelyresursseista huolehtiminen (esim. Hyötykasviyhdistys), kotitalousalan ja suomalaisen ruokakulttuurin puolesta toimiminen (esim. Maa- ja kotitalousnaisten Keskus, Kotitalousopettajien liitto, Marthaförbundet, Marttaliitto) ja paikallisen ruuan tuotannon edistäminen (esim. Mehiläishoitajien liitto, Paliskuntain yhdistys, Svenska Trädgårdsförbundet). Kotitalouksien omatoimiseen varautumiseen liittyy toki ruuan ohella myös muita asioita, jotka onkin huomioitu toimikunnan työskentelyssä.

Tänä päivänä järjestöjen toiminnassa yhä suuremman roolin saa kansalaisyhteiskunnan resilienssin¹ vahvistaminen: monimutkaistuvassa maailmassa niin yksittäisten ihmisten kuin yhteisöjen toiminnassa joustavuus, itseäänkorjaavuus ja soveltamiskyky ovat toimintakykyä tukevia asioita. Kotitalouksien omatoimisuuden ja -varaisuuden vahvistaminen tapahtuu järjestöissä tietoja, taitoja ja toimintamahdollisuuksia ylläpitämällä ja kehittämällä. Perinnetoiminnan ohella puhutaan myös uusista sovelluksista ja toimintamalleista. Järjestöt ovat mukana kentillä, joissa tulevaisuuden megatrendit muotoutuvat.

Omatoimisuutta ja -varaisuutta ajatellen elämme hyvin mielenkiintoisia aikoja. Kaupunkiviljely on vahvassa nousussa, jopa citykanakursseja järjestetään. Ruokapiirejä, ruokaosuuskuntia, pop up -tilamyymälöitä ja sopimusviljelmiä perustetaan nopeutuvaan tahtiin. Yhdessä tekeminen ja yhteisöllisyys näkyvät ruuan ympärille syntyneissä tapahtumissa, kuten maailmanlaajuinen Vegfest, ravintolapäivä ja monet muut teemapäivät, kampanjat ja tapahtumat. Uusien sovellusten myötä pettu on terveystuokaa ja pakurikäpää vuoden rohdoskasvi. Tulevaisuutta ei voi täsmälleen ennustaa, mutta ilmastonmuutoksen ja globalisoituneen ruuantuotannon maailmassa aktiivisten ja innovatiivisten ruoka- ja ympäristötoimijoiden joukko on yhteiskunnalle tärkeä voimavara.

Toiminnan ytimessä ovat tavalliset ihmiset, me kaikki. Tänä päivänä ihmisten koulutustaso on korkea ja ihmisillä on monipuolisempi valikoima erityistaitoja hallussaan kuin varmastikaan koskaan ennen. Toisaalta monet käytännön taidot ovat vähentyneet ja eriarvoisuuden lisääntymisen myötä tukea tarvitaan. Auttamishalun herättäjinä ja yhteisön voimavarojen edistäjinä järjestöillä on suuri tehtävä, jota ne mielellään toteuttavat.

---

1 Varautumisessa resilienssillä tarkoitetaan yleisesti yhteisöjen tai organisaatioiden kykyä reagoida ja toipua ennakoimattomista, yhteisön tai organisaation turvallisuuden ja jatkuvuuden vaarantavista tapahtumista tai uhkista. Resilienssi voidaan määrittää myös ekologian tai materiaaliopin kautta. Yhteistä määrittelyille on mm. jatkuvuus ja ekosysteemin tai materiaalin kyky joustaa.

Kotitalouksien omatoimisen varautumisen määrittely

Varautumisen keskeiset linjaukset

Yhteiskunta varautuu monin tavoin kansalaisten suojaamiseen ja elintärkeiden toimintojensa turvaamiseen eri uhkien varalta. Yhteiskunnan keskeiset strategiset varautumista koskevat linjaukset löytyvät valtioneuvoston turvallisuus- ja puolustuspoliittisesta selonteosta (Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka, 2012) ja siitä johdetuissa strategioista ja ohjelmista. Varautumisen toteuttamisperiaatteet kuvataan Valtioneuvoston periaatepäätöksessä kokonaisturvallisuudesta (2012), toimeenpanoa taas on linjattu Yhteiskunnan turvallisuusstrategiassa (YTS, 2010). Lisäksi eri hallinnonaloilla on omia linjauksiaan ja ohjeitaan, jotka varautumista ohjaavat. Viranomaisten varautumisesta poikkeusoloissa säädetään puolestaan valmiuslaissa (1552/2011).

Periaatepäätös kokonaisturvallisuudesta määrittelee, että kokonaisturvallisuudella tarkoitetaan niitä toimia joilla turvataan yhteiskunnan elintärkeät toiminnot. Lisäksi siihen sisältyy näkemys laajasta turvallisuuskäsityksestä sekä ennakoivan varautumisen vahvistaminen. Periaatepäätös pyrkii selkiyttämään kokonaisturvallisuuden hallinnan järjestelyjä ja vastuita valtioneuvostotasolla. Kansalais- ja järjestönäkökulmasta päätöksessä merkittäviä asioita ovat paitsi ajatus kokonaisturvallisuudesta, myös laaja-alainen ja ennakoiva varautuminen. Osa Kova-toimikunnan jäsenjärjestöistä onkin jo toiminta- ja taloussuunnitelmissaan huomionnut jollain tasolla yhteiskunnan varautumisen tukemisen.

Lainsäädännössä omatoimisen varautumisen katsotaan olevan yksityisten ihmisten, yritysten ja yhteisöjen toimintaa onnettomuuksien ehkäisemiseksi sekä vaaratilanteissa toimimiseksi. Pelastuslaissa (379:2011, 14 §) sillä tarkoitetaan erityisesti tulipalojen ja muiden vaaratilanteiden syntymisen ehkäisyä, henkilöiden, omaisuuden ja ympäristön suojaamista vaaratilanteissa, omatoimisiin pelastustoimenpiteisiin valmistautumista ja poistumisturvallisuuden sekä pelastustoiminnan sujumisen varmistamista.

Yhteiskunnan huoltovarmuutta kaikissa oloissa turvaavia viranomaisia ohjaavat laki huoltovarmuuden turvaamisesta (1390/1992) ja valtioneuvoston päätös huoltovarmuuden tavoitteista (5.12.2013). Päätös asettaa tavoitteita myös omatoimiselle varautumiselle ja nostaa väestön omaehtoisen toimintakyvyn

vakavissa häiriötilanteissa ja poikkeusoloissa yhdeksi paikallisen ja alueellisen varautumisen kehittämiskohteeksi. Päätöksen mukaan väestön valmiuksia lievitää häiriötilanteiden välittömiä vaikutuksia sekä kykyä sopeutua pitkäkestoisien häiriötilanteiden ja poikkeusolojen vaikutuksiin kehitetään mm. ohjeistuksella ja viestinnällä. (luku 2.2.)

Suomalaisen yhteiskunnan varautuminen toteutetaan kokonaisturvallisuuden periaatteella, joka tarkoittaa yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaamista viranomaisten, elinkeinoelämän sekä järjestöjen ja kansalaisten yhteistoimintana.

Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka, 2012, s. 90

Suomessa on hyvin toimiva ja kansalaisten luottamusta nauttiva varautumisen perinne, joka on vuosikymmenten kuluessa muodostanut perustan yhteiskunnan eri toimijoiden yhteistoiminnan järjestelyille. Kokonaisturvallisuutta on kehitetty yhteistyössä viranomaisten, elinkeinoelämän ja järjestöjen kesken.

Yhteistyön jatkuva kehittäminen on jatkossakin jokaisen turvallisuustoimijan tavoite. **Kansalaisten saaminen mukaan turvallisuustyöhön ja väestön osaamisen kehittäminen on yhä tärkeämpää.**

Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka, 2012, s. 90

Omatoiminen varautuminen: kansalaiskyselyt ja arkimääritelmä

Edellä mainitut linjaukset toki vaikuttavat kansalaisten arkeen ja näkyvät järjestöjen toiminnansuunnittelussa, mutta kansalaisnäkökulmasta ”omatoiminen varautuminen” on monisyisempi termi – jos henkilö on asiaa tarkemmin edes ajatellut. Seuraavassa tarkastellaan aluksi sitä, kuinka kansalaiset mieltävät termin ”omatoiminen varautuminen”. Vastausten valossa mietitään myös, antaa-ko tutkimus viitteitä kotitalouksien todellisesta varautumisen tasosta ja, kuinka kansalaisia voisi parhaiten motivoida vahvistamaan toimintakykyään häiriötilanteissa ja aktivoida omatoimisuuteen ja -varaisuuteen.

SPEKin Suomen Kyselytutkimus Oy:llä teettämä puhelinhaastattelututkimus ihmisten suhteesta omatoimiseen varautumiseen ja lähiympäristön turvallisuuteen (n=1000) on toteutettu pääosin samansisältöisenä vuosina 2013, 2010 ja 2008. Tutkimuksen keskeisenä tavoitteena on selvittää suomalaisten suhdetta omatoimiseen varautumiseen ja lähiympäristön turvallisuuteen liittyvissä asioissa. Kauri Lindström on 2013 laatinut tutkimuksen Puhelinhaastattelututkimus ihmisten suhteesta omatoimiseen varautumiseen ja lähiympäristön turvallisuuteen (SPEK tutkii 5), jossa SPEKin kyselyjä analysoidaan, myös suhteessa muihin vastaavia käsityksiä mittaaviin tutkimuksiin.

Pohdintoja termin merkitysisällöstä

Esim. YTS (s. 90) määrittelee omatoimisen varautumisen pelastuslain hengessä seuraavasti: ”Rakennuksen omistaja ja haltija, teollisuus- ja liiketoiminnan harjoittaja, virasto, laitos ja muu yhteisö on asianomaisessa kohteessa ja muussa toiminnassaan velvollinen ehkäisemään vaaratilanteiden syntymistä, varautumaan henkilöiden, omaisuuden ja ympäristön suojaamiseen vaaratilanteissa ja varautumaan sellaisiin pelastustoimenpiteisiin, joihin ne omatoimisesti kykenevät.” Tämä sektorinäkökulman rajoittama määritelmä ei aivan tavoita omatoimisen varautumisen muita ulottuvuuksia eikä vastaa arjen haasteisiin.

Kansalaisten tulkinta omatoimisesta varautumisesta onkin paljon laajempi ja liittyy yleiseen varovaisuuteen ja huolellisuuteen. Toisaalta todennäköisesti monet toimet, joiden voidaan ajatella tukevan omatoimista varautumista, eivät välttämättä tekijänsä mielestä ole omatoimista varautumista ensinkään. Viranomaisten toive- ja tavoitetilan ja kansalaisten tottumusten ja ajatusten välillä voi olla kuilu.

Järjestöt voivat viestinnällisin keinoin avata sisältöjä ja selkiyttää terminologiaa.

SPEKin teettämän kyselytutkimuksen ensimmäinen kysymys koskee juuri määrittelyä: mitä tulee ensimmäiseksi mieleen termistä ”omatoiminen varautuminen”? 2010 tehdyn tutkimusyhteenvedon mukaan suurin osa vastaajista liitti termin yleiseen varovaisuuteen ja huolellisuuteen eli erilaisten onnettomuuksien ennaltaehkäisyyn, niihin varautumiseen ja niistä selviytymiseen. Myös paloturvallisuusasiat ja niihin liittyvät tekniset keinot, kuten palovaroittimet ja sammutusvälineet, nousivat useissa vastauksissa esiin, mikä kertoo uudistetun pelastuslain ja siihen liittyvän viestinnän vaikutuksesta. Myös ruoka- ja lääkevarastojen varaaminen mainittiin, mikä viittaa perinteiseen kotivaraan ja varautumisen viestintään.

Näiden lisäksi vastauksissa toistuivat usein mm. oma käytös ja itsestä huolehtiminen (terveydestä ja kunnosta huolehtiminen, sairaudet ja asennoituminen), erilaiset onnettomuudet ja poikkeustilat (tapaturmat, liikenneonnettomuudet, luonnonkatastrofit ja poikkeustilanteet), liikennekäyttäytyminen ja varusteet (turvavyöt, nastarenkaat, heijastimet) sekä ensiapu (taidot, välineet) ja vakuutuksien ottaminen. ”Omatoiminen varautuminen” sisälsi siis runsaasti erilaisia poimintoja yksilön elämänpiiristä. Yleisesti miesten ja naisten vastauksissa ei ollut suuria eroavaisuuksia. Miehet mainitsivat kuitenkin hieman useammin asennoitumisen sekä ennakoinnin ja suunnittelun. Naiset puolestaan mainitsivat varautumisen (esim. ruokavarasto) miehiä useammin. Vastaukset noudattivat pääosin samaa linjaa kuin vuonna 2008 toteutetussa tutkimuksessa, vaikkakin olivat jonkin verran kokonaisvaltaisempia.

2013 vastauksista seuraavaan on kerätty muutamia poimintoja, jotka haastavat pohtimaan tarkemmin sekä termin ymmärtämistä että sen sisältöä. On syytä huomata, että monille kyselytutkimuksen vastaajista termi ei ole ollenkaan tuttu. Ne, joille termi ei ole tuttu tulkitsevat sen liittyvän esimerkiksi talouteen, terveyteen tai itsepuolustukseen.

En ole kuullutkaan, saako arvata?

Että on säästetty rahaa vaiks sen varalle että jää työttömäks.

Pelastuslain määrittelemä varautuminen heijastuu kyllä monissa vastauksissa, samoin väestönsuojeluun ja kotivaraan liittyvä valistus (ydinlaskeumaan varautuminen on monelle edelleen ensimmäinen mieleen tuleva asia). Huomattavan paljon mainintoja saa myös liikenneturvallisuus ja kasvavassa määrin ympäristöonnettomuudet. Varsin moni myös pyrkii ”ulkoistamaan” omatoimisen varautumisen ja mieltää sen liittyvän vakuutuksen ottamiseen tai turvajärjestelmien hankkimiseen.

Varautuu ennalta yllättävien tilanteiden varalle.
Tulipalo, onnettomuudet, murrot.

Perunoita kellariin.

Varautuminen jonkin katastrofin varalle,
sotatilakin tässä tulee mieleen.

Suomessa näiden perinteisten varalle:
sairaudet, liikenneonnettomuudet, tapaturmat,
ryöstöt, ympäristöonnettomuudet ja ulkomailla
isommat luonnononnettomuudet (...)

Resilientin kansalaisyhteiskunnan hengessä tavoiteltava varautumisen tietotaso voisi olla vaikkapa seuraavan kaltainen:

Varautuu sairauksien, onnettomuuden tai muun pahan päivän varalle.
Tässä iässä on tottunut jo varautumaan lähes kaikkeen.
Pitää kotona tarvittavat lääkkeet, sen verran ruokaa ja puhelimen lähellä,
kun tarvitsee. Ja jonkun ystävän apu on tietysti suuri asia.

Kotalouksien todellinen varautumisen taso ja kyky

2013 kyselytutkimuksen mukaan 40 % arvioi pärjäävänsä kotoa löytyvillä ruoka-, lääke ja muilla tarvikkeilla yli viikon, jos ei yllättävän häiriön vuoksi saisi hankittua täydennystä. Edellisessä tutkimuksessa määrä oli suunnilleen sama, ja varsin samana ovat myös pysyneet arviot siitä, kuinka pitkäksi aikaa tarvikkeet riittäisivät. Keskiarvollisesti vastaajat pärjäisivät kotona olevilla ruoka-, lääke- ja muilla tarvikkeilla noin 5-7 vuorokautta.

Vedenjakelun häiriöön varautumista kysyttiin 2010. Vakava vedenjakelun häiriö voisi edellyttää talousveden varastointia kotona, johon tarvittaisiin kannellisia tai muuten suljettuja puhtaita asioita, joihin vettä voisi varastoida 10 litraa/henkilö. Sopiva astia löytyi 75 %, vastaajilta ja 12 % katsoi sopivan astian puuttuvan. 13 % ei osannut sanoa, löytyykö sopivaa astiaa.

Nämä tulokset herättävät jatkokysymyksiä. Olisi mielenkiintoista varmentaa vastaus: kuinka hyvin vastaajat tositilanteessa pärjäisivät? Tämä edellyttäisi tarkempaa tutkimusta tai koetta. Tarvikkeiden jakeluhäiriöön yhdistyy toden-

näköisesti muitakin häiriöitä, kuten esimerkiksi sähkökatko, joka estäisi todennäköisesti monien tarvikkeiden käytön (esimerkiksi ruuan säilyttämisen tai kypsentämisen totutulla tavalla).

Tutkimus ei myöskään pysty antamaan tietoa siitä, kuinka pärjäisivät kriisi-tilanteessa ne kotitaloudet, joilla perusturvaverkot eivät ole kunnossa vähävaraisuuden, sairauden tai muiden ongelmien vuoksi. Haavoittuvimmat ryhmät eivät ole tämän tyyppisellä tutkimuksella tavoitettavissa.

Kehitysehdotuksena termin ja sen sisällön tunnettavuuden edistämiseksi esimerkiksi järjestöjen yhteinen kampanjointi tai muu viestintä voisi olla kannatettavaa asian edistämiseksi. Viranomaisten haasteena on ylittää sektorijattelu (esimerkiksi pelastus- ja varautumistoiminnan välillä) ja huomioida kansalaisten näkemykset ja tulkinnat omatoimisen varautumisen kokonaisvaltaisuudesta.

Kampanjoinnin haasteena on kuitenkin tietotulva, informaatioöhy. Peräti 57 % kyselytutkimuksen kaikista vastaajista ilmoitti, ettei halua saada lisätietoja kodin tai lähiympäristön turvallisuuden parantamisesta. Vastaava osuus oli vuonna 2010 yhteensä 40 % ja vuonna 2008 ainoastaan 35 %. Varsinkin miehet ilmoittivat naisia useammin, etteivät halua saada lisätietoja (miehet 62 % / naiset 52 %). Mikäli lisätietoja haluttiin, eniten kiinnostivat ensiaputoimet ja toiminta onnettomuustilanteessa (32 %) sekä paloturvallisuus ja tulipalon syttymisen estäminen (25 %). Muita kyselyssä annettuja vaihtoehtoja olivat säteily/ydinvoimalaonnettomuudet, ympäristöonnettomuudet, väestönsuojat, tapaturmien ennaltaehkäisy ja lukot ja murrot, eli esimerkiksi sähkökatkoihin tai muihin jakeluhäiriöihin varautumisesta, kotivarasta, vesihuollosta tai päivittäistavara- huollosta ei tutkimuksessa erikseen kysytty. Tutkimuksen koonnissa arvioidaan, että lisätieto haluumattomien määrän kasvua selittänee ainakin osittain edellä mainittu internetin käytön arkipäiväistyminen ja sitä kautta saatavilla ja näkyvillä olevan tiedon voimakas kasvu. Muutosta selittänee myös eri tahojen (mm. SPEK) kampanjointi. Turvallisuustietoa on siis helposti ja riittävästi saatavilla (Lindström 2013: 36).

Selkeänä haasteena on tuottaa termille tämän päivän arkikokemusta ja yhteiskunnan tarpeita vastaavaa merkityssisältöä. Tällä hetkellä ”omatoiminen varautuminen” terminä tuottaa monelle negatiivisiakin konnotaatioita mieltyessään sota- tai pula-aikaan tai oman käden oikeuteen. Järjestöjen viestinnässä tulisi korostaa termin tämän päivän merkityssisältöjä ja positiivisia mahdollisuuksia hyvinvoinnin edistämässä, aktiivisessa kansalaisuudessa, harrastustoiminnassa ja yhteisöllisessä tekemisessä – muutamia esimerkkejä mainiten.

Motivaatio varautumis- ja turvallisuustoimintaan

Tutkimuksessa kysyttiin kouluttautumisesta ja harrastuneisuudesta. 2013 alle puolet vastaajista (45 %) oli osallistunut omatoimiseen varautumiseen tai turvallisuuteen liittyvään koulutukseen. Koulutukseen osallistuttiin useimmiten työpaikan kautta (31 %). Toisena tulivat harrastukset (12 %). Mikäli vastaaja oli mukana jonkun turvallisuusalan järjestön toiminnassa, toimi järjestönä useimmiten SPR tai/ja VPK.

Tulosta tarkasteltaessa tulee huomioida, että työpaikan kautta tapahtunut koulutukseen osallistuminen (ja koulutukseen osallistuminen ylipäättänsä) on vähentynyt koko tarkasteluperiodin. Kehitysehdotuksena voisi esittää, että työnantajille viestittäisiin nykyistä paremmin koulutusmahdollisuuksista ja koulutuksen eduista koko työyhteisön hyvinvoinnin ja toimintakyvyn edistämiseksi. Toinen motivoinnin kanava voisivat olla taloyhtiöt ja niiden yhteinen turvallisuustoiminta, jota voidaan kehittää osallistavampaan ja yhteisöllisempään suuntaan. Järjestöillä on keskeinen rooli aktivoinnissa ja motivoinnissa, sillä ne tarjoavat asiantuntija- ja neuvontapalveluja ja toiminnan mahdollisuuksia.

Peräti useampi kuin joka toinen vastaajista (2013: 53 %) olisi valmis toimimaan lähiympäristön turvallisuuden hyväksi tai osallistumaan erilaisiin työpaikan turvallisuustehtäviin (vuonna 2010 ainoastaan 41 %). Väestönsuojelutehtäviin voisi osallistua 46 % vastaajista (vuonna 2010 yhteensä 40 %) ja taloyhtiössä turvallisuustehtäviin 44 % vastaajista (vuonna 2010 yhteensä 35 %). Kysymyksen yhteenvetona voidaan todeta, että vastaajien kiinnostus toimia lähiympäristön turvallisuuden hyväksi erilaisten turvallisuustehtävien osalta oli kasvanut kaikilla tarkasteluosa-alueilla.

Myös muissa tutkimuksissa on saatu samansuuntaisia viitteitä siitä, että turvallisuustoimintaan osallistuminen ja auttaminen motivoivat ihmisiä. Yksilöiden ja yhteisöjen kokemukset kesän 2012 Asta-rajuilmastasta Etelä-Savossa kertovat, että paikallisilla toimijoilla on halua ja motivaatiota toimia oman yhteisön hyväksi (SPEK tutkii 2, 2011). Tulosta voidaan pitää erittäin positiivisena. Tutkimuksen johtopäätöksissä todetaan, että auttamisen esteiden purkamiseksi tulisi tuntee paremmin paikalliset toimijaverkostot, parantaa niiden osaamista ja vahvistaa yhteistoimintaa viranomaisten kanssa. Tutkimus osoitti myös, että omatoimiseen varautumiseen liittyvä suunnittelu nähtiin häiriötilanteiden kannalta tärkeiksi, ja esimerkiksi naapuriavun merkitys nousi esille tärkeänä voimavarana.

Miksi omatoiminen varautuminen: ”mitä viranomainen ei tee”

Lainsäädännön ja muun ohjeistuksen kantavana ajatuksena on, että koko yhteiskunta, yksilöistä lähtien, tiedostaa varautumiseen liittyviä kysymyksiä ja osaa toimia sekä auttaa häiriötilanteessa. Miksi omatoimista varautumista tarvitaan ja miksi siihen veloitetaan kansalaisia, jopa lainsäädäntöön vetoamalla?

Todennäköisesti jokainen meistä kohtaa jossain vaiheessa elämäänsä häiriötilanteen, jonka aiheuttajana on rajuilma tai muu voimakas luonnonilmiö, tulva, sähkökatko tai veden tai elintarvikkeiden jakeluhäiriö. Suomessa ja muissa Pohjoismaissa eletään erittäin sähköriippuvaisessa yhteiskunnassa, eikä liene liioittelua sanoa, että vasta nyt muutamien pitkäkestoisten sähkökatkojen jälkeen alamme ymmärtää yhteiskunnan haavoittuvuuden tällä saralla. Sähkökatko alkaa vaikuttaa täydellä voimalla noin vuorokaudessa (PLM: Pahasti poikki, 2012). Voidaan siis sanoa, että sähkön, lämmön ja veden jakeluhäiriöillä on kutakuinkin välitön vaikutus yhteiskunnassamme. Ne vaikuttavat niin vähittäiskaupan, jakeluketjujen ja ruokapalveluiden kuin yksittäisten kotitalouksienkin toimintaan. Pitkittyessään häiriöt tuntuvat myös turvallisuuden tunteen heikkenemisenä. Pitkäkestoisessa kriisissä tutuksi ja turvalliseksi koetun arjen psykologiset ja kulttuuriset merkitykset alkavat korostua.

Omatoiminen varautuminen on erityisen tärkeää luonnononnettomuustilanteissa, kuten myrskyissä ja niiden aiheuttamissa tuhoissa. Vastaavia välittömiä ja välillisiä vaikutuksia liittyy myös muihin, yhteiskunnan toimintoihin laaja-alaisesti vaikuttaviin uhkiin. Vaikka varoitusjärjestelmiä on rakennettu ja niitä kehitetään jatkuvasti, luonnononnettomuudet ilmenevät usein äkillisesti tai ainakin niiden alueen ja vaikutusten tarkka ennustaminen on vaikeaa. Luonnononnettomuuden vaikutusaika tai -alue voi olla hyvin laaja. Raivaustyöt voivat kestää pitkään ja vaatia erikoisosaamista tai -kalustoa. Viranomaisapu ei voi mitenkään tavoittaa kaikkia tarvitsijoita saman tien, vaan apua tai tilanteen normalisoitumista voi joutua odottamaan pitkäänkin. Viranomaiset eivät myöskään korjaa aivan kaikkia vahinkoja, vaan osa jää kiinteistön haltijan tai kotitalouden hoidettaviksi (ja mahdollisesti vakuutusyhtiön kanssa selvittäväksi).

Luonnononnettomuuksien ohella erilaiset jakeluhäiriöt voivat olla vaikutukseltaan niin laaja-alaisia, että viranomaisapu ei kaikkia tavoita tai kansalaisten omia toimenpiteitä tarvitaan. Esimerkiksi puhtaan veden tai päivittäistavarahuollon jakelukatkoksen vuoksi eteen voi tulla tilanteita, joissa kotitalouk-

sien omat varusteet (esimerkiksi vesiastiat veden noutamista ja/tai säilyttämistä varten) sekä päivittäis- ja välttämättömyystarvikkeiden varastot olisivat tarpeen.

Järjestöjen roolina on auttaa suoraan, kanavoida vapaaehtoistyöhön perustuvaa apua, edistää taitoja ja harrastuneisuutta ja/tai viestinnän keinoin auttaa ihmisiä arkielämän hallinnassa. Kansalais- ja järjestönäkökulmasta katsottuna omatoiminen varautuminen on keskeistä myös pienemmissä yksilöä tai kotitaloutta kohtaavissa arjen häiriötilanteissa. Yksilönäkökulmasta kotitalouden ”huoltovarmuus” voi kärsiä esimerkiksi sairastumisesta, rahapulasta, asuinympäristön heikkouksista tai tietojen ja taitojen puutteesta. Yksilö tai perhe voi syystä tai toisesta tuntea avuttomuuden tai turvattomuuden tunnetta, mitkä nekin ovat normaalia elämää ja siinä pärjäämistä rajoittavia tekijöitä. Turvattomuus on yksilön kokemusta tai uskomusta haavoittuvuudestaan, ja se vaikuttaa kykyyn toimia ja selviytyä eri tilanteissa.

Kotitalouksien toimintakyky on tärkeä osa yhteiskunnan toimintakykyä. Korkea omatoimisuus- ja omavaraisuusaste on voimavara kriisitilanteessa. Kotivara on vain yksi, lähes huoltotekninen osa omatoimista varautumista. Omatoiminen varautuminen ei ole omaan kotiin linnoittautumista kotivaran äärelle, vaan siihen voidaan ajatella kuuluvan erilaisia taitoja ja soveltamiskykyä. Omatoiminen varautuminen on myös auttamisen osaamista ja toisista välittämistä. Häiriötilanteen tullen jokaisella on vähintäänkin moraalinen velvollisuus auttaa myös muita.

Tunnettua on, että objektiivisen ja subjektiivisen (koettu tunne) turvallisuuden välillä voi olla ristiriitaa esimerkiksi siten, että vaikka tilastollisesti mahdollisuus joutua rikoksen uhriksi olisikin vähentynyt, yksilö kokee korostunutta huolestuneisuutta uhriksi joutumisesta. Sekä objektiivisesti mitattavaa että subjektiivisesti koettua turvallisuutta on mahdollista tukea eri tavoin. Turvallisuuden tunne koostuu eri tekijöiden yhteisvaikutuksesta, ja sitä edistävät mm. turvallinen elinympäristö, toimivat peruspalvelut, hyvin suunniteltu liikenne, varmuus avun saamisesta hätätilanteissa ja luottamus, että rikoksiin syöllistyneet joutuvat edesvastuuseen teoistaan (Rikoksantorjuntaneuvosto: Turvallisuussuunnittelun tietopankki). Nämä ovat asioista, joista on tarpeen kantaa yhteiskunnallista vastuuta esim. paikallisen turvallisuussuunnittelun keinoin.

Tavoite: resilientti kansalaisyhteiskunta

Teija Mankkinen

Kirjoittaja on YTT, tutkimus- ja kehittämisspäällikkö
Suomen Pelastusalan Keskusjärjestössä

Teksti on julkaistu aikaisemmin Yhteiskuntaturvallisuuden seuran
Teemakirjoituksena (nro 2, marraskuu 2013, www.ykts.fi)

Resilientin kansalaisyhteiskunnan murros

Suomi on perinteisesti ollut yhdistystoiminnan maa. Yhdistyksiä on perustettu huolehtimaan niin paikallisyhteisöjen turvallisuudesta (vpk) ja kehittämisestä (kyläyhdistykset, urheiluseurat) kuin edistämään sivistyksellisiä ja taidollisia pyrkimyksiä (Martat). Toisaalta yhdistystoiminnalla on ollut myös yhteiskunnallinen tilaus: vapaaehtoistoiminnalla on osaltaan paikattu julkisen palvelutuotannon aukkoja ja katveita (esim. Kankainen 2009).

Yhdistystoiminta kansalaisyhteiskunnan perustana

Yhdistystoiminta on perinteisesti saattanut erilaiset ja eri-ikäiset ihmiset toimimaan yhdessä. Erityisesti urheiluseurojen, seurakuntien ja kylätoimikuntien on todettu lisäävän paikallisyhteisöjen hyvinvointia (Ilmonen 2007, 15). Samalla kun on juteltu tulevan jalkapalloturnauksen järjestelyistä, on jaettu yhteisiä huolenaiheita paikallisen yksinasuvan vanhuksen kunnosta aina ajoväylien auraukseen. Yhdistystoiminnan puitteissa on opeteltu myös erilaisia taitoja aina taloushallinnon kiemuroista tapahtumajärjestelyyn ja markkinointiin. Toimintaan on mahtunut parempia ja heikompia kausia, jolloin on soviteltu erilaisia ristiriitoja ja näkemyksiä. Yhdistystoimintaa onkin luonnehdittu demokratian ja kansalaistoiminnan kouluiksi (Putnam 1993 ja 2000).

Kaikki tämä toiminta on tavalla tai toisella edistänyt myös paikallisyhteisön turvallisuutta. Nykytermein yhdistystoiminta voidaankin nähdä yhtenä resilientin kansalaisyhteiskunnan peruspilareista. Yhdistystoiminnalla on paitsi vahvistettu kylien, yhteisöjen ja kansalaisten yhteisöllisyyttä, myös jaettu huo-

mioita yhteisistä asioista (tarkkailu), päätetty akuuteista korjaustoimenpiteistä (reagointi) sekä pohdittu tarpeita pitemmällä aikavälillä (ennakointi) (vrt. Hollnagel – Woods 2006). Toiminnan seurauksena ja /tai tavoitteena on siis ollut toiminnan jatkuvuuden turvaaminen.

Millaiselle toiminnalle resilienssi tulevaisuudessa rakentuu?

Suomalainen yhteiskunta on kuitenkin muuttumassa. Aatteellinen ja pitkäaikaisista sitoutumista edellyttävä yhdistystoiminta on korvautumassa lyhytaikaisista sitoutumista edellyttävällä, minäprojektien luonteisella, rentoutumista ja vapaa-ajanharrastuksiin keskittyvällä toiminnalla (esim. Siisiäinen 2010). Jos yhteisöllisyys korvautuu yhä vahvemmin yksilöllisyydellä, mitä tapahtuu tulevaisuudessa yhdistystoiminnalle? Miten käy esimerkiksi metsästysseuran – joka on perinteisesti koonnut kyläläiset yhteen viimeistään hirvipeijaisissa – jos sen toimintaan ollaan halukkaita osallistumaan vain silloin, kun on tiedossa jotakin itselle mielenkiintoista. Tai miten käy palokuntatoiminnan, kun taitojen ylläpitäminen edellyttää pitkäjänteisyyttä ja hälytykset voivat tulla myös epämieluisiin aikoihin?

Toisaalta myös vastatendenssejä löytyy. Huoli paikallisten peruspalveluiden saatavuudesta ja laadusta on jo jonkin aikaa synnyttänyt eriasteista paikallista toimintaa niin kasvukeskuksissa kuin harva-alueillakin. Tällä on myös osittain selitty viime vuosina kasvanutta kiinnostusta kylä- ja kotiseututoimintaa kohtaan (Ilmonen 2007).

Yhteiskunnallisessa keskustelussa on puolestaan palvelutuotannon uudelleen järjestämisen yhtenä vaihtoehtona nostettu esiin kolmas sektori (perus) palvelujen tuottajana (vrt. Englanti). Samanaikaisesti järjestöpuolella on paljolti erityisiä vapaaehtoistyönkoordinaattoreita, joiden tehtävänä on huolehtia yksittäisen vapaaehtoisen ja järjestön tarpeiden kohtaamisesta. Voidaan ajatella, että vapaaehtoistoiminnan yksi kehityssuunnista onkin keskittyminen ja sopimusperustaisuus (vrt. sopimuspalokunnat).

On myös viitteitä siitä, että perinteisen yhdistystoiminnan rinnalle tai sen korvaajaksi syntyy – ja on jo syntynyt – nippu uudentyyppisiä toimintamuotoja. Kokonaan uudenlaisen areenan kansalaistoiminnalle tarjoavat esimerkiksi globaali sosiaalinen media, erityyppiset verkostot ja niihin liittyvät uudenlaiset toimintamuodot. Samoin yhdeksi kansalaisyhteiskunnan uudeksi ja vahvistuvaksi toimintamalliksi on hahmoteltu kansalaisten ja heidän yhteenliittymiensä toimintaa, jonka tavoitteena on vaikuttaa päätöksentekoon ja päätöksenteki-

jöihin (vrt. Rosanvallon 2013). Kyse voi olla esimerkiksi tietyn yksittäisen asian edistämisestä. Tällainen toiminta on leimallisesti ketterää, improvisoivaa ja erilaisia uusia toimintamalleja hyödyntävää.

Yksi merkittävä muuttuja yhdistystoimintaa koskevassa muutosprosessissa on se, miten käy yhdistystoiminnassa rakennetun sosiaalisen pääoman ja keskinäisen luottamuksen. Ne kun osaltaan mahdollistavat joustavuuden, mutta myös kyvyn ja halun toimia. Jos sosiaalista pääomaa ja luottamusta luovat toiminnot muuttuvat merkittävästi, on todennäköistä, että myös paikallisyhteisöjen resilienssin rakentamisen tavat ja perusta muuttuvat.

Yhdistystoiminnan muutoksissa voidaankin nähdä olevan kyse niin suomalaisen kansalaisyhteiskunnan ja sen resilienssin kuin koko demokraattisen järjestelmän murroksesta (vrt. Siisiäinen 2010).

Kotitalouksien omatoimisen varautumisen nykytila

Mitä kriisiaikojen ruokahuolto on ollut Suomessa? Siitä kertoo Kaija Rautavirran kirjoittama katsaus. Seuraavaksi käydään läpi omatoimisen varautumisen nykytilannetta ensin viranomais-, sitten järjestönäkökulmasta. Viranomaisten toiminnassa painotetaan ennaltaehkäisyä ja normaaliolojen häiriötilanteisiin varautumista. Huoltovarmuutta ylläpidetään aiemmin keskeisen varmuusvarastoinnin sijasta yhä enenevässä määrin tuotantoketjuja varmistamalla. Materiaalisten valmiuksien sijaan sopimuksellisuus jatkuvuuden hallinnassa painottuu. Järjestöissä ”omatoiminen varautuminen” on harvemmin varsinaisena kiinnostuksenkohteena korkealla, sillä toiminnassa painotetaan laajemmin esimerkiksi kotitalouksien hyvinvointia, kansalaisten harrastuneisuutta ja kestävä kehitystä.

Kansalaisten ja kotitalouksien näkökulmasta ”omatoiminen varautuminen” ei myöskään nouse kiinnostuksenkohteena kovin korkealle. Survivalismi on saanut kohtalaisesti julkisuutta, mutta se on pienen joukon harrastus. Kaupunki- ja yhteisöviljely ovat voimakkaassa nosteessa, mutta motivaatiotekijöiden kirjo on valtava eikä osoita mitenkään erityisesti varautumisen suuntaan. Motivoivina tekijöinä toimivat pikemminkin mukavat elämykset ja yhdessä tekeminen – mikä ei tietenkään haittaa hyvän asian ollessa kyseessä.

Varautumisen näkökulmasta ruokahuolto on keskeinen osa häiriötilanteiden hallintaa. Asiana ruokahuolto ei rajoitu pelkästään huoltovarmuuteen, pelastustoimintaan ja varautumiseen. Ruokahuolto ylittää kaikki tällaiset sektorirajat ja siihen liittyvät ennaltaehkäisevinä toimina läheisesti mm. ilmastonmuutoksen torjunta, ruuan ja energian ekologinen jalanjälki, kestävä kehitys ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus. Ellei kokonaisuutta huomioida, ollaan häiriötilanteita ja sosiaalista levottomuutta lisäävällä polulla.

Ruokahuoltoa kriisien varjossa: kotitaloudet neuvonnan kohteena

Kaija Rautavirta

Kirjoittaja on ETT, ravitsemuskasvatuksen yliopistonlehtori
Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksella

Yhteiskunnan velvollisuus on väestön ravinnonsaannin turvaaminen. Suomessa elintarvikehuoltoa ovat vaikeuttaneet sodat ja niiden yhteydessä syntynyt elintarvikepula. Kun yhteiskunnan toimintamahdollisuudet ovat olleet vähissä, väestöä on kannustettu auttamaan itse itseään. Kriisien aikana väestön neuvonnassa ja omaehtoisen toiminnan edistämässä kansalaisjärjestöillä on ollut keskeinen asema.

Valtiolla päävastuu sata vuotta sitten

Ensimmäinen maailmansota romahdutti monen Euroopan maan elintarvikehuollon. Vaikka sotatoimet eivät Suomeen yltäneet, sodan vaikutukset ulottuivat meillemkin. Hinnat nousivat, elintarvikkeille määrättiin kuljetuskieltoja ja vientiä rajoitettiin. Lopulta kulutusta oli säännösteltävä. Ruokapula tuntui kaupungeissa, mutta myös heikosti omavaraisilla syrjäseuduilla.

Elintarviketilanteen heiketessä väestön ohjaukseen reagoivat ensimmäisinä yksittäiset kunnat ja neuvontajärjestöt. Esimerkiksi Helsingin kaupungin perustama kalliinajan kotitalouskomitea järjesti kaupunkilaisille kasvisruokakursseja ja havaintoesityksiä. Sen laatimissa ohjeissa otettiin huomioon ruoan ravitsevuus ja kohderyhmän varallisuus. Martta-yhdistyksen (nyk. Marttaliitto) toiminnassa korostuivat ruoanvalmistuskurssit. Päävastuu pula-ajan neuvonnan järjestämisestä oli kuitenkin senaatin 1917 nimittämällä valtion kotitaloustoimikunnalla. On arvioitu, että osasyyn tällaisen väliaikaisen organisaation perustamiseen oli se, ettei minkään kotitalousalan järjestön toiminta tuolloin yltänyt koko maan alueelle. Yhteistyössä muun muassa kotitalous- ja puutarha-alan järjestöjen kanssa toimikunta vastasi neuvonnan järjestämisestä vaikeimpien pulavuosien ajan. Neuvonnassa tähdättiin väestön ruoanvalmistustaitojen kohentamiseen ja esimerkiksi luonnon raaka-aineisiin kohdistuneiden ennak-

koluulojen hälventämiseen.

Elintarvikkeiden säännöstelyssä – kulutuksen tasaamisessa eri väestöryhmien ja alueiden kesken – ei ensimmäisen maailmansodan aikana täysin onnistuttu. Syynä olivat osin maan sisäiset kuljetusvaikeudet, mutta myös se, että elintarvikenäkökulmasta omavaraiset kunnat pyrkivät ensisijaisesti varmistamaan oman toimeentulonsa. On kuitenkin todettava, ettei heikon elintarviketilanteen katsottu johtuvan yksinomaan elintarvikkeiden vähydestä. Neuvontatoiminnan järjestämisen yhteydessä käydyissä keskusteluissa syyksi esitettiin nimittäin myös väestön tietämättömyys ja saamattomuus – niiden vuoksi viljelystoiminta ja luonnontuotteiden hyödyntäminen oli ollut vähäistä. Väestöä moitittiin myös tuhlaavaksi, sen makutottumuksia kehittymättömiksi ja ruoanvalmistustaitoja heikoiksi. Käsitys kansalaisten osaamattomuudesta ei siis ole vain tämän päivän ilmiö.

Järjestöjen voima kasvaa

Toisen maailmansodan aikana elintarvikkeiden säännöstely oli Suomessa tiukka, ja lähes kaikkien keskeisten elintarvikkeiden kulutusta rajoitettiin. Väestön neuvonnassa tavoitteena oli kansalaisten sopeuttaminen säännöstelymääräyksiin, omatoimisen tuotannon edistäminen, luonnonkasvien hyödyntäminen, ruoanvalmistuksen suunnitelmallisuus ja säästäväisyys sekä elintarvikkeiden asianmukainen käsittely.

Säännöstelymääräyksistä ja -ohjeista tiedotti säännöstelystä vastannut kansanhuoltoministeriö. Kunnalliset kotitalouslautakunnat osallistuivat myös ”pulantorjuntatyöhön”, ja esimerkiksi Helsingissä uusina toimintamuotoina aloitettiin puhelinneuvonta ja neuvontatilaisuudet toreilla ja kauppahalleissa.

Viranomaisorganisaation ohella valistus- ja neuvontatyötä tekivät lukuisat järjestöt. Maatalousnaisten (nyk. Maa- ja kotitalousnaiset) toimintamuotoina olivat muun muassa kotikäynnit ja kilpailut. Elintarvikesäännöstelyn estäessä pitkäkestoisten ruoanvalmistuskurssien järjestämisen Marttaliiton ohjaus painottui havaintoesityksiin. Palstaviljelyä edistäviä neuvonta-asemia sillä oli erityisesti kaupungeissa.

Opastusta elintarvikepulan aikaiseen toimintaan annettiin luonnollisesti myös järjestöjen jäsenlehdissä ja sotavuosina julkaistuissa keittokirjoissa. Tuolloin ilmestyi myös Toivo Rautavaaran teos Mihin kasvimme kelpaavat. Rautavaaran huolenaiheena oli luonnonkasvien tuntemuksen katoaminen.

Järjestöjen välinen yhteistyö tiivistyi sotavuosina, ja monet naiset kuuluivat

useisiin järjestöihin. Eri poliittisia suuntauksia edustaneet naisjärjestöt perustivat Naisten Työvalmiusliiton. Se toimi ennen kaikkea työvoiman saannin turvaamiseksi, mutta sen erikoisjaosto, Pula-ajan Kotitalouskeskus, julkaisi ruoanvalmistukseen liittyvää neuvonta-aineistoa ja järjesti ruoanvalmistuskursseja. Järjestöjen neuvonta- ja tutkimustyön tiivistämiseksi syntyi Kotitalouskeskus (myöh. Kotitalous- ja kuluttaja-asiain tutkimuskeskus), joka julkaisi opaskirjallisuutta, teki radio-ohjelmia ja järjesti pulantorjuntapäiviä. Valtiojohtoinen, mutta järjestövaltainen Suomen Huolto perustettiin kunnissa ja järjestöissä käynnistyneen avustustyön keskittämiseksi. Eräs sen toimintamuodoista oli ulkomailta saadun ruoka-avun välittäminen. Suomen Huollon kaltaista organisaatiota ei tiettävästi ollut missään muussa maassa.

Talkoot olivat eräs sota-ajan toimintamuoto, ja niiden yhteydessä kerätyt luonnon raaka-aineet ja kasvimaiden tuotto lisäsivät kotien, koulukeittoloiden ja sairaaloiden elintarvikesaantia. ”Vihannesviljelykamppailu” oli naisten tehtävääluetta, mutta työnteko kuului myös lasten elämään. Suomalaislapset osallistuivat sodan aikana vapaaehtoisjärjestöjen toimintaan ja muihin töihin esimerkiksi englantilaislapsia yleisemmin.

Kotitalouksien varautuminen

Ensimmäisen maailmansodan alkaessa Suomessa ei ollut varauduttu sotaan, ja elintarvikepulan mahdollisuuteen havahduttiin myöhään. Sotaa seurannut pula-aika vauhditti maan taloudellista varautumista, ja toisen maailmansodan alkaessa suunnitelmia muun muassa sodanaikaiselle hallinnolle oli olemassa.

Tällä hetkellä varautumisen lähtökohtana on ylläpitää väestön elinmahdollisuudet, yhteiskunnan toimivuus ja turvallisuus kaikissa tilanteissa. Lainsäädäntö velvoittaa yhteiskunnan varautumaan myös esimerkiksi tuotteiden valmistuksen ja kaupan sääntelyyn. Tällaista kuluttajan osto-oikeuksien rajoittamista ei kuitenkaan pidetä nykypäivänä kovin todennäköisenä, ja väestön ravinnonsaanti pyritään varmistamaan monin eri tavoin, muun muassa kattavin kuljetus- ja huoltojärjestelyin.

Yhteiskunnan varautumisen ohella myös kansalaisten omaehtoiseen varautumiseen on kiinnitetty huomiota 1960-luvun lopulta lähtien. Ensimmäisen kotitalouksille suunnatun ohjeen painatti kauppa- ja teollisuusministeriö 1966, ja siitä lähtien kotivara-termiä on käytetty tarkoittamaan kotitalouksien aineellista varautumista. Jo pitkään kansalaisjärjestöjen vastuulla olleen kotivaraneuvonnan tavoitteena on, että kotitalouksissa on hyvin säilyviä sekä helposti suo-

jattavia ja käytettäviä elintarvikkeita sekä muita henkilökohtaisia tarvikkeita muutaman päivän tai viikon kulutusta varten.

Nyt siis jo keski-ikään ehtinyt kotivara ei alkuvaiheessaan perustunut miinkään erityiseen tutkimustietoon. Alun perin sen esimerkkimaita ovat tietävästi olleet Ruotsi ja Sveitsi. Sitten tehdyissä tutkimuksissa on kartoitettu muun muassa kotivaran omaksumista ja siihen suhtautumista sekä kotivaran opettamista. Selvitysten mukaan suhtautuminen kotivaraan on vaihdellut äärimmäisyydestä toiseen ja edelleenkin suhtautuminen siihen näyttää olevan ristiriitaista. Äskettäin tehty pienimuotoinen selvitys osoitti, että nuorten keskuudessa kotivaran tarpeellisuus nähdään hyvin eri tavoin. Se myös tunnetaan heikosti.

Suomen elintarviketuotanto, joukkoruokailu ja kotitalouksien ruokahuolto, kuten luonnollisesti ruokatottumuksetkin, ovat ratkaisevasti muuttuneet edellä kuvatun sadan vuoden aikajaksolla. Kuluttajien käyttäytymisestä elintarviketuotantoa häiritsevissä tilanteissa on viime vuosilta kokemuksia vain joidenkin lyhytaikaisten tapahtumien, kuten lakkojen ja tuotantohäiriöiden ajalta. Niiden yhteydessä ilmennyt hamstraus on aiheuttanut niukkuutta ja jakelun epätasaisuutta. Kuluttajakäyttäytymisellä voi nykyään olla erilainen merkitys kuin aiemmin, jolloin kotitaloudet itse tuottivat huomattavan osan elintarvikkeista. Viime aikoina kotitalouksien varautuminen on tullut esiin etenkin myrskyjen ja sähkökatkosten yhteydessä, ja tuolloin esimerkiksi tiedotusvälineiden keskustelupalstoilla on kummasteltu pelastusviranomaisten kotitalouksille antamia varautumisohjeita, muun muassa kotivarasuosituksia. Vallalla saattaa myös olla virheellisiä tietoja ja oletuksia viranomaisten ja yksityisten ihmisten vastuista ja velvoitteista poikkeuksellisissa oloissa ja niissä tilanteissa yhteiskunnalta tai järjestöiltä saatavasta avusta.

Kansalaisten opastaminen kriisi- ja poikkeusoloihin varautumisessa ja niissä toimimisessa on edelleenkin ajankohtainen asia.

Ennakoivat viranomaistoimet ja pelastustoiminta

Toimintojen häiriintyessä yhteiskunta pyrkii palauttamaan ne sekä auttamaan kansalaisia. Selkeä paradigman muutos viime vuosikymmeninä on tapahtunut siinä, että varautumisen lähtökohdat eivät enää rajoitu vaan sotilaalliseen uhkaan. Siksi mm. häiriö- ja poikkeustilanteiden hoidon katsotaan kuuluvan samojen viranomaisten vastuulle kuin normaalioloissakin. Valmiuslain mukaisesti julkishallinnon tulee jo etukäteen valmistautua turvaamaan palvelunsa mahdollisimman häiriöttömästi kaikissa olosuhteissa. Uhkien kirjon ja vaikutusten laajentumisen myötä myös aktiivinen kansalaisyhteiskunta on tullut osaksi onnettomuuksien ehkäisytyötä ja akuuteissa tilanteissa toimintaa. Viranomaisten ohjauksessa toimivat vapaaehtoiset tunnustetaan yhä paremmin yhteiskunnan voimavaraksi. Käytännössä on todettava, että yhteistyössä on monilla aloilla vielä harjoiteltavaa ja kehitettävää (aiheesta esim. SPEK tutkii 2, 2011).

Kova-toimikunnan jäsenten tarjoama omatoimisen varautumisen tuki

Kova-toimikunnan perustamisvaiheessa järjestöt näkivät vahvuuksikseen mm. neuvonta- ja viestintäpalvelut, saavutettavat vapaaehtois- ja ammattilaisverkostot, käytännön taitojen edistämisen ja toiminnan arvioinnin (ks. Johdanto). Järjestöiltä voidaan edellyttää paitsi edustamansa alan asiantuntijuutta myös kansalaisten ja kansalaisyhteiskunnan tarpeiden tunnistamista. Järjestöt ovat oman alansa lisäksi kansalaisten ja kansalaisryhmien asiantuntijoita. Maa- ja kotitalousnaisten Keskus ammattineuvojineen tuntee varmasti parhaiten Suomessa maaseudun kotitalous- ja yrittäjänaisten arjen. Tämä on järjestöjen vahvuus, kun neuvonta- tai muita palveluja kohdennetaan kansalaisille.

Seuraava koonti keskittyy järjestöjen tekemään työhön, jonka sisältö edistää kotitalouksien omavaraisuutta ja/tai omatoimista varautumista. Osa järjestöistä huomioi varautumisen suoraan strategioissaan tai toimintasuunnitelmissaan, osalla asia sisältyy yleisemmin järjestöjen yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen ja yhteistyöhön. Jokainen järjestö päättää itse omasta viestintästrategiastaan ja sitä myötä siitä, haluaako se ottaa neuvontaan ja viestintään mukaan omatoimisen varautumisen neuvonnan vai sisältykö varautumista tukeva neuvonta

johonkin asiakokonaisuuteen. Kuten todettu, viestinnällisesti ”omatoiminen varautuminen” on haastava termi, eikä sen pakkosyötöstä ole mitään iloa.

Omatoimista varautumista tukee myös monien sellaisten järjestöjen, kansalaisliikkeiden ja rekisteröimättömien yhteenliittymien työ, jotka eivät ole mukana Kova-toimikunnassa tai missään muussakaan varautumistoiminnassa. Esimerkiksi ruokapiirit ja -osuuskunnat, palstaviljely-yhdistykset tai mitä erilaisimmat kaveri- tai harrastuspiirit järjestävät toimintaa, joka käytännössä tukee omatoimista varautumista mutta joka ei ole toiminnan varsinaisena tavoitteena tai ajatuksena.

Seuraavassa käydään läpi Kova-toimikunnan jäsenten toimintaa, joka tukee kotitalouksien taloudenhoidon osaamista, lähiruuan käytön ja jakelun parantamista, kotitarviljelyn edistämistä, luonnontuotteiden käytön edistämistä tai suoraan huoltovarmuuteen tai varautumiseen liittyvää neuvontaa. Monet jäsenjärjestöistä toimivat ristiin useammalla ”sektorilla”, joten seuraavassa esitellyssä on keskitytty organisaation pääasialliseen toimintalinjaan.

Siinä missä yhteiskunnan turvallisuusstrategiassa painotetaan sopimus- ja velvoitepohjaisesti tavaroiden ja palvelujen saatavuutta sekä järjestelmien toimivuutta, kansalaisten tai kotitalouksien varautuminen lähtee yksilöiden perustarpeiden tyydyttämisestä, taitojen ja tietojen ylläpidosta, toiminta- ja harrastusmahdollisuuksien edistämisestä ja ajantasaisen tiedon saannista. Järjestöjen tarjoamassa kotitalouksien varautumisneuvonnassa korostuu yleensä yli muiden ruokahuolto. Muita tärkeitä asioita varautumisen kannalta ovat vesihuolto, energiansaanti, hygienia ja terveys sekä viestintä ja tiedon kulku häiriötilanteessa. Järjestöt voivat sisäisesti miettiä, miten tukea näiden asioiden tietämyksen parantamista sisäisin koulutuksin ja viestinnällisesti. Loppuun on koottu muutamia kehittämissuhteita.

Kotalouksien tiedot ja taidot

Kova-toimikunnan jäsenjärjestöistä kotitalouksien tietoja ja taitoja kotien ruokahuollon, suunnittelun ja taloudenpidon aloilla tukevat erityisesti Marttaliitto, Marthaförbundet, Maa- ja kotitalousnaiset ja Kotitalousopettajien liitto. SPE-Kin palveluissa kotitaloudenpitoon liittyvää neuvontaa ovat Kotivara-aineistot.

Martat ja Marthat edistävät kotien ja perheiden hyvinvointia kotitalousneuvonnan keinoin

Marttaliitto on valtakunnallinen yli satavuotias kansalaisjärjestö, joka on keskittynyt erityisesti kotitalouksien neuvontaan. Ydintehtävänsä mukaisesti järjestö antaa ammatillista ja osaavaa kotitalousneuvontaa ja harjoittaa vapaaehtoisuuteen perustuvaa järjestötoimintaa. Liittoon kuuluu 16 piiriä, joissa ammattitutkinnon suorittaneet kotitalous- ja puutarhaneuvojat järjestävät kursseja ja opetusta sekä jäsenilleen että avoimesti kaikille. Marttayhdistyksiä on 1 230, toimintaryhmiä 75 ja niissä on yli 46 500 jäsentä (vuonna 2013) - häiriötilanteissa voi järjestön verkostoa, valtakunnallista Marttaliittoa, alueellisia piirejä ja paikallisia yhdistyksiä käyttää viestintä ja tiedotuskanavana. Ruotsinkielinen sisarjärjestö Marthaförbundet tekee neuvontatyötä pääasiassa samojen periaatteiden varassa kuin martatkin. Marthaförbundet on 10 000 jäsenellään Suomen suurin ruotsinkielinen naisjärjestö.

Martat edistävät kotien ja perheiden hyvinvointia ja kotitalouden arvostusta kestävä kehityksen hengessä. Marttojen monipuolinen ruoka- ja kotitalousneuvonta tukee suoraan arjen häiriötilanteista selviytymistä ja antavat eväitä myös pitkäkestoisemman kriisin varalle. Martat suosittelevat valmistamaan itse vuodenaikojen seuraavaa sesonkiruokaa kotimaisista aineksista ja luonnontuotteista. Marttojen neuvontatyö tavoittaa useita erityisryhmiä, kuten maahanmuuttajia ja vapautuvia vankeja, joilla voi olla haasteita arjen haltuun ottamisessa. Lisäksi martat (kuin myös maa- ja kotitalousnaiset sekä palokuntanaiset ja muut muonittajat) järjestävät joukkoruokailuja. Martat kantavat vahvasti yhteiskuntavastuuta, ja ohjaavat kuluttajia eettisiin valintoihin.

Marttojen kampanjoista useat tukevat kotitalouksien omatoimisuutta ja omavaraisuutta. Vuodesta 2015 on suunnitteilla kotivaran teemavuosi. Viestintää yhdistyksiin, jäsenille ja muille kiinnostuneille hoidetaan 8 kertaa vuodessa ilmestyvän Martat -lehden välityksellä, Marttaliiton ja Marttapiirien tiedotteilla, Martat- nettisivuilla, Facebookissa ja Twitterissä.

Maa- ja kotitalousnaiset tukevat maaseudun yhteisöllistä toimintaa

Maa- ja kotitalousnaiset on maaseutuneuvonnan naisjärjestö. Neuvontaa annetaan kotitalouden, maiseman- ja ympäristönhoidon sekä yritysneuvonnan aloilla. Käytännön neuvontatyötä tehdään noin 70 ammattineuvojan voimin yhdessätoista Maa- ja kotitalousnaisten piirikeskuksessa, jotka toimivat osana ProAgria-keskuksia. Maa- ja kotitalousnaiset on maamme suurimpia naisjär-

jestöjä lähes 55 000 jäsenellä liki 1500 paikallisyhdistyksessä. Yhdistykset järjestävät monipuolista, yhteisöllistä järjestötoimintaa.

Valtakunnallisesti Maa- ja kotitalousnaisten toimintaa koordinoi Maa- ja kotitalousnaisten Keskus. Varautumisen kannalta vahvuutena on maan kattava verkosto ja maaseudulla perinteinen yhteiseen hiileen puhaltaminen. Piirikeskusten kotitalous- ja elintarvikeneuvojat ovat tottuneita suurmuonitusten organisoijia (esim. Farmari-näyttelyiden muonitukset). Maa- ja kotitalousnaisten Keskus on myös Naisten Valmiusliiton jäsen (kuten myös Marttaliitto ja SPEK). Viestintää yhdistykseen hoidetaan piirikeskuksista 4 – 10 kertaa vuodessa lähetettävillä tiedotteilla ja jäsenille 4 kertaa vuodessa lähetettävässä ProAgria-keskusten asiakaslehdissä. Tarvittaessa järjestön julkaisemaa *Koti ja maaseutu* -lehteä voidaan hyödyntää tiedotuksessa.

Kotitalousopettajien liitto vie kotimaista ruokakulttuuria eteenpäin

Kotitalousopettajien liittoon kuuluu 1 600 jäsentä. Jäsenet ovat kotitalousopettajan koulutuksen saaneita henkilöitä sekä alan opiskelijoita. Jäsenissä on sekä opettajina perus-, ammatti- tai lukio-opetuksessa toimivia että alalla esim. toimittajina, tiedottajina, neuvojina, asiantuntijoina, yliopistonopettajina, tutkijoina, järjestötyöntekijöinä, ruokapalveluammattilaisina ja yrittäjinä toimivia.

Liitto edistää aktiivisesti kotitalousalan ja perheiden asemaa sekä suomalaista ruokakulttuuria eri järjestöissä ja verkostoissa, messuilla, tiedottamalla ja osallistumalla yhteiskunnalliseen keskusteluun. Tärkeä vaikutuskanava on Eduskunnan kotitalouden tukirengas. Kuusi kertaa vuodessa ilmestyvä Kotitalous-lehti on laadukas alan ammattilehti, joka jaetaan kaikille jäsenille sekä muille tilaajille. Lehteä käytetään opetuksessa ja sitä luetaan oppilaitoksissa sekä kirjastoissa.

Lähiaruoka ja kotimainen ruuantuotanto

Lähiaruoka on ollut vahvasti esillä yhteiskunnallisessa ruoka- ja ruokaturvakeskustelussa viime aikoina, niin myös Kova-toimikunnassa. Lähiaruosta haetaan vastauksia moniin nykyisten ruokaketjujen ongelmiin, kuten kysymyksiin ruuan eettisyydestä, ekologisuudesta, alkuperän jäljitettävyydestä sekä ruuan laadusta ja turvallisuudesta. Kova-toimikunnassa on mukana tuottajia lähellä olevia järjestöjä, joilla on myös kansalaistoimintaa. Näille toimijoille jos ei peräti lähiaruoka, niin ainakin kotimainen, hyvin tuotettu ja jalostettu ruoka on keskeinen osa toimintaa.

Lähiruoalla tarkoitetaan paikallisesti tuotettua ruokaa, joka edistää oman alueen paikallistaloutta, työllisyyttä ja ruokakulttuuria. Lähiruoka on tuotettu ja jalostettu oman alueen raaka-aineista ja se markkinoidaan ja kulutetaan omalla alueella. Lähiruoka ja ruoan paikallisuus liittyvät erityisesti lyhyisiin jakeluketjuihin. Lyhyitä jakeluketjuja määrittää taloudellisten toimijoiden määrän väheneminen ketjussa, toimijoiden yhteistyö, paikallinen talouskasvu sekä tuottajien ja kuluttajien maantieteelliset ja sosiaaliset yhteydet. (ks. esim. Vnp 16.5.2013) Hallituksen lähiruokaohjelma ja lähiruokasektorin kehittämisen tavoitteet vuoteen 2020 antavat kaikille alan toimijoille ”kättä pidempää” työskentelyssä lähiruuan tuottamisen ja saatavuuden puolesta.

Svenska Trädgårdsförbundet neuvoo tuottajien ohella kuluttajia omavaraisuuden lisäämisessä

Svenska Trädgårdsförbundetin toimialuetta ovat käytännössä maamme rannikkoseudut. Näillä alueilla on 10 jäsenyhdistystä, joista 1 koulutusperustainen ja 5 harrastaja- ja 4 ammattiviljelijöiden yhdistystä. Yhdistysten kautta henkilöjäseniä on noin 2 000. Toiminnan tarkoituksena on kehittää ja edistää kotimaista puutarhatuotantoa, muun muassa tarjoamalla puutarhatuottajille neuvonnanlaista tietoa Trädgårdsnytt-lehden kautta. Tärkeä toimintamuoto on myös kuluttajille (harrastajille) suunnattu tiedotus ja neuvonta, joka tähtää kotitalouksien yleiseen asumisviihtyvyyteen sekä omavaraisuuden lisäämiseen.

Yhdistys tarjoaa verkostoja ja yhteydenpitokanavia ammattiviljelijöille (erityisesti kasvihuone- ja omenanviljelijöille) sekä kotitarveviljelijöille. Yhdistyksellä on hyvät yhteydet muihin puutarha-alan järjestöihin, eri puolilla maata toimiviin puutarha-alan viljelyneuvojiin sekä ruotsinkielisiin 4H- ja marttajärjestöihin. Opas- ja esitetuotanto sisältää mm. tietoja vihannesten ja yrttien viljelystä ja käytöstä sekä lapsiryhmien ohjaamisesta puutarhaharrastuksen pariin. Yhdistyksen lehti Trädgårdsnytt tavoittaa kuukausittain n. 700–800 tilaajaa.

Paliskuntain yhdistys on monipuolinen paikallinen toimija

Paliskuntain yhdistys on Svenska Trädgårdsförbundetin tapaan tuottajien neuvontaan keskittynyt toimija, jonka toimialue rajautuu alueellisesti. Samoin Paliskuntain yhdistyksellä on merkitystä paikallisen kulttuurin tukijana ja lähiruuan tuottajana. Tätä kautta löytyy sidos Kova-toimikuntaan ja paikallisen omavaraisuuden ja omatoimisen varautumisen tukemiseen.

Yhdistyksen tehtävänä on johtaa porotaloutta, edistää poronhoitoa ja sen tutkimusta sekä hoitaa porotalouden suhteita muuhun yhteiskuntaan. Paliskuntain yhdistys toimii paliskuntien yhdyssiteenä ja sen hallitukseen kuuluu 16 jäsentä. Paliskuntia on yhteensä 56 ja ne ovat taloudellisesti itsenäisiä yksiköitä. Yhdistyksen varsinainen edustajakokous eli Poroparlamentti pidetään vuosittain kesäkuun alussa. Porotalous kuuluu maa- ja metsätalousministeriön toimialaan. EU:ssa porotalous määritellään elintarviketuotannoksi. Lihahygieniasäädösten ja tukipolitiikan osalta porotalous puolestaan kuuluu maatalouden piiriin. Yhdistys harjoittaa julkaisuutoimintaa muun muassa Poromies-lehden kautta.

Suomen poronhoitoalue kattaa 36 % maamme pinta-alasta ja poronmista-jia on noin 4500 henkilöä, joista 900–1000 saa päätoimisen toimeentulon poronhoidosta. Suomessa on 190 000 eloporoa (siitosporo, joka jätetään elämään yli talven). Vuosittain teurastetaan noin 90 000–110 000 poroa, mistä saadaan lihaa noin 2,0–2,5 miljoonaa kilogrammaa.

Mehiläishoitajain Liitto

Mehiläishoitajien Liitto voitaisiin tässä esittelyssä sijoittaa moneen osioon (Lä-hiruoka, Kotitarveviljelyn edistäminen, Luonnontuotteiden käytön edistäminen) – niin merkittävä rooli mehiläisillä on hunajantuotannon lisäksi viljely- että luonnonkasvien pölyttäjinä. Mehiläispölytyksen taloudellinen arvo suomalaisten viljelykasvien ja luonnonmarjojen sadontuotannossa on yli 60 milj. euroa vuodessa. Maailmanlaajuisesti kannetaan huolta mehiläiskantojen vähenemisestä ja häviämisestä. Yhtä yksittäistä syytä ei ole löydettävissä, vaan pölyttäjien kato johtuu elinympäristöjen muutoksesta, maatalouden monokulttuuristumisesta, pölyttäjille haitallisista torjunta-aineista, ympäristömyrkyistä, verroapunkin leviämisestä ja näiden negatiivisten kehityskulkujen yhteisvaikutuksesta.

Mehiläishoitajain Liitto on organisoitunut koko Suomen alueen kattaviin paikallisyhdistyksiin. Liitto pitää yllä kouluttajaverkostoa, jonka avulla paikallisyhdistyksissä järjestetään mehiläisalaan liittyvää perus- ja täydennyskoulutusta. Mehiläisalan koulutusta on tarjolla myös Opetushallituksen valvomilla mehiläisalan ammattitutkintoon johtavilla oppilaitosten pitämällä kurseilla. Viime vuosina liiton toimesta on järjestetty kouluissa esitelmää mehiläisten merkityksestä kasvien pölytyksessä sekä kerrottu hunajan käyttömahdollisuuksista.

Mehiläistalouden pääpaino on Etelä-Suomessa (noin 70 % hunajasadosta), mutta myös muualla Suomessa voidaan harjoittaa kannattavaa mehiläistarhausta varsinkin sivu- ja liitännäiselinkeinona. Mehiläistaloutta harjoitetaan Suomessa äärimmäisissä oloissa. Pienestä pesätiheydestä, pitkistä päivästä, hyvistä kosteusoloista, kukkien runsaasta medentuotosta ja mehiläistarhaajien korkeasta ammattitaidosta johtuen Suomessa on kuitenkin varsin korkea pitkän ajan keskisato noin 39 kg/pesä. Nykyisin maassamme on noin 2 700 tarhaajaa ja noin 49 000 pesää. Hunajan käyttöön suhteutettuna omavaraisuus on ollut keskimäärin 61 %.

Maa- ja metsätalousministeriö ja Maaseutuvirasto edistävät nyt lähiruokaa

Maa- ja metsätalousministeriö on Kova-toimikunnassa ollut esillä erityisesti lähiruokaohjelmansa kautta. Valtioneuvoston periaatepäätöksessä (16.5.2013) lähiruuan eduiksi nähdään mm.

- ▲ työ, toimeentulo ja verotulot omalla alueella
- ▲ kuluttajien vaihtoehtojen lisääminen
- ▲ alkutuotannon elinvoimaisuuden lisääminen uusien markkinamahdollisuuksien kautta,
- ▲ lisäarvo kaupan ja ammattikeittiöiden valikoimille sekä matkailulle
- ▲ kestävän kehityksen mukaisen yritystoiminnan edistäminen
- ▲ ruuan jäljitettävyyden mahdollistaminen
- ▲ ruuan tuotannon vastuullisten toimintatapojen avaaminen ja
- ▲ se, että lähiruoka antaa tuottajille kasvot tuotteen takana.

Lisäksi lähiruoan kautta voidaan edistää alkuperäisrotujen ja -lajikkeiden säilymistä ja luonnon monimuotoisuutta, kehittää edelleen suomalaista, alueellisesti rikasta ruokakulttuuria ja vastata nopeastikin kuluttajien tarpeiden muutoksiin. Lähiruoka lyhentää elintarvikeketjua, mikä helpottaa elintarvikkeiden jäljitettävyyden, alkuperän ja merkintöjen valvontaa ja edistää myös osaltaan väärinkäytösten ehkäisemistä elintarvikeketjussa. Täten lähiruoalla on myös elintarvikeeturvallisuutta vahvistavia ominaisuuksia. Tavoitetilan 2020 mukaisesti lähiruoan tuotanto on keskeinen osa kansallisen omavaraisuuden ja huoltovarmuuden turvaamista ja lähiruoan tuotanto ja jalostus ovat osa kannattavaa tuotantoa yhä useammilla tiloilla tukien myös pienempien tilojen elinkelpoisuutta. (Vnp 16.5.2013, Hallituksen lähiruokaohjelma)

Kotitarveviljelyn edistäminen

Monet Kova-toimikunnan jäsenistä, kuten Martat, Svenska Trädgårdsförbundet ja Maa- ja kotitalousnaiset, pyrkivät erilaisin toimin edistämään kotitarveviljelyä erilaisin keinoin, pääasiassa neuvontaan keskittyen. Konkreettisimmin ja käytännönläheisimmin alalla toimii Hyötykasviyhdistys.

Hyötykasviyhdistys opastaa, vuokraa palstoja ja välittää siemeniä ja muita tarvikkeita

Hyötykasviyhdistyksessä (perustettu 1978) on tällä hetkellä noin 7 000 jäsentä ja suuntaus on voimakkaasti kasvava. Helsingissä kotipaikkaa pitävällä yhdistyksellä on 8 alaosastoa ympäri maan. Yhdistys ohjaa erityisesti luonnonmukaiseen viljelyyn ja myös luonnontuotteiden käytön edistämiseen. Yhdistyksen koulutus- ja neuvontatyötä tehdään erityisesti Annalan puutarhassa Helsingissä ja myös puhelinneuvontaa on tarjolla. Annalaan on rakennettu koulutus- ja näyttelytarkoitukseen mm. teemapuutarhoja eri aiheista ja orangeria kasvilavoineen. Jäsenlehti Pähkylän lisäksi yhdistys julkaisee siemenluettelo/viljelyopasta.

Konkreettista toimintaa ovat Alku & Juuri -puutarhapuodin siemenvälitys ja muu myynti sekä vuokrattavat viljelypalstat. Siemenvälitys onkin mielenkiintoinen piirre yhdistyksen toiminnassa, sillä tarjolla on pienimuotoiseen kotitarveviljelyyn ja kaupunkiviljelyyn sopivia lajikkeita joita ei välttämättä suurten kaupallisten toimijoiden valikoimista löydy.

Luonnontuotteiden käytön edistäminen

Luonnontuotteiden käyttöä pyrkivät edistämään etenkin Arktiset aromit, Katalalouden Keskusliitto ja Metsästäjäliitto. Myös Hyötykasviyhdistys edistää luonnonkasvien hyötykäyttöä, Marttojen sienineuvojat ovat tuttuja toimijoita kentällä, ja Marttojen ohella muutkin neuvontajärjestöt opastavat luonnontuotteiden keruuta, käyttöä ja säilöntää.

Arktiset Aromit ry

Arktiset Aromit ry on kampanjoistaan, edistämishankkeistaan ja neuvontatyöstään tuttu valtakunnallinen luonnontuotealan toimialajärjestö (perustettu 1993). Arktiset Aromit edistää luonnontuotteiden talteenottoa, jatkojalostus-

ta ja käyttöä sekä pyrkii parantamaan tuotteiden laatua. Toiminta-ajatuksena ja visiona on, että luonnontuotteita ja niistä tehtyjä elintarvikkeita arvostetaan osana terveellistä ruokavaliota Suomessa ja kansainvälisesti. Yhdistys mm. harjoittaa luonnontuotteisiin liittyvää tiedotustoimintaa, valmistaa ja välittää alan koulutusmateriaalia, toteuttaa valtakunnallisia kampanjoita talteenoton ja kulutuksen kasvattamiseksi, tekee aloitteita alan toimintaedellytysten parantamiseksi ja avustaa jäsenistöään verkostojen kehittämisessä.

Katsaus Arktisten Aromien hankkeisiin kertoo laajasta perustyöstä, jota järjestö tekee luonnontuotealan nostamiseksi arvoiselleen tasolle. Hankkeissa on tavoitteena mm.:

- ▲ edistää luonnontuotteiden talteenotto- ja käyttöperinteen säilymistä
- ▲ lisätä luonnon virkistys- ja hyötykäyttöä vapaa-ajan harrastuksissa
- ▲ kytkeä luonnontuotteet kiinteästi mukaan suomalaiseen ruokakulttuuriin
- ▲ edistää lasten ja nuorten luonnon ja sen antimien tuntemusta päiväkotien, koulujen ja kotien välityksellä
- ▲ lisätä luonnontuotteiden ja jokamiehenoikeuksien hyödyntämistä matkailussa
- ▲ edistää luonnontuotteiden käyttöä elintarviketeollisuudessa.

Kalatalouden Keskusliitto

Kalatalouden Keskusliitto on Suomen suurin ja vanhin kalatalousjärjestö. Liitto jäsenjärjestöineen (28) muodostaa maamme laajuisen kalatalouden neuvontajärjestöjen verkoston. Toiminnan piiriin kuuluu vesipinta-alalla mitattuna suurin osa Suomen toimivista yhteisen vesialueen osakaskunnista, eli kosketus kentätasolle on vahva. Keskusliiton jäsenjärjestöt tuntevat oman alueensa ja sen toimijat hyvin, ja alueelliset neuvojat pystyvät tarvittaessa koordinoimaan kotitalouksien varautumista kalatalouden osalta ja osallistumaan aluetason toimintaa muiden toimijoiden kanssa.

Kalatalouden Keskusliitto jakaa muun luonnontuotealan kanssa yhteisen huolen. Myös kotitarvekalastuksen merkitys perheen ravinnonlähteenä on vähentynyt. Tätä myötä myös toimijat ja taidot vähenevät – tai ainakin muuttuvat. Esimerkiksi pyydyskalastuksesta (verkot, katiskat) on tullut vanhemman väestön kalastusmuoto, kun nuoremmat kalastavat vapavälineitä käyttäen myös elämyksiä. Kalojen käsittelytaidot ja jopa ruuanvalmistustaidot ovat myös monille nykyään vieraita.

Suomessa on kuitenkin hyvät mahdollisuudet monimuotoiseen, kestävän kehityksen mukaiseen kalastukseen, ja pienimuotoinen kalastus on myös edullista. Onkiminen ja pilkkiminen ovat jokaiselle kuuluvia yleiskalastusoikeuksia ja maksuttomia kalastusmuotoja. Viehekalastukseen 18–64-vuotias tarvitsee joko läänikohtaisen viehekalastusluvan tai kalaveden omistajan luvan. Muihin kalastustapoihin kuten verkko-, koukku- ja rysäkalastukseen tarvitaan aina kalaveden omistajan lupa.

Metsästäjäliitto

Suomen Metsästäjäliitto – Finlands Jägarförbund ry on metsästäjien edunvalvontajärjestö. Se on yksi Suomen suurimmista kansalaisjärjestöistä ja Suomen suurin metsästäjien järjestö. Vuonna 1921 perustettu Metsästäjäliitto edustaa lähes 160 000 metsästäjää ja yli 2 600 metsästysseuraa. Liitto toimii kokomanner-Suomessa ja sillä on 16 piiriä. Metsästäjäliitto ajaa metsästäjien asiaa kotimaisella ja kansainvälisellä tasolla, järjestää koulutuksia metsästäjille ja metsästysseuroille, vastaa metsästysammunnan kilpailutoiminnasta Suomessa ja tarjoaa palveluita jäsenistölleen. Metsästäjäliitto julkaisee 5 kertaa vuodessa ilmestyvää Jahti-Jakt -jäsenlehteä. Liitto viestii jäsenilleen myös esimerkiksi verkkosivujen, uutiskirjeen, Facebookin ja suorien yhteyksiensä avulla.

Kotitalouksien omatoimisen varautumisen tiimoilta Metsästäjäliitolla on hyvät yhteyskanavat suomalaisiin metsästäjiin, ja liitto voi toimia viestinvälittäjänä ja motivoijana metsästäjien suuntaan. Metsästäjät ovat varautumistoiminnassa kiinnostava ryhmä muun muassa suuren määränsä (yli 300 000 henkeä), hyvän verkostoitumisensa (metsästys tapahtuu pääosin metsästysseuroissa jotka ovat tavoitettavissa), ruuanhankkimistaitojensa (vuosittain metsästetään yli 10 miljoonaa kiloa riistanlihaa), paikallistuntemuksensa sekä metsästysmaja- ja ruuan käsittelyyn sopivan lahtivajaverkostonsa vuoksi.

Muut asiantuntijapalvelut

Varsinaisesti varautumiseen keskittyvät Kova-toimikunnan jäsenistä Huoltovarmuuskeskus ja SPEK.

Huoltovarmuuskeskus hoitaa lainsäädännön ohjaamia tehtäviä

Huoltovarmuuskeskus (HVK) on työ- ja elinkeinoministeriön hallinnonalan

laitos. Huoltovarmuuskeskuksen tehtävänä on maan huoltovarmuuden ylläpitämiseen ja kehittämiseen liittyvä suunnittelu ja operatiivinen toiminta. Osana huoltovarmuusorganisaatiota sen tehtävänä on tukea poolien ja sektorien toimintaa sekä hoitaa muut sille lainsäädännössä annetut tehtävät. Huoltovarmuusorganisaatio on verkosto, joka koostuu Huoltovarmuuskeskuksesta, huoltovarmuusneuvostosta, sektoreista ja pooleista ja ylläpitää ja kehittää Suomessa huoltovarmuutta. Sen päätavoitteena on huoltovarmuuden kannalta tärkeiden organisaatioiden ja sitä kautta koko yhteiskunnan toimintaedellytysten turvaaminen. Huoltovarmuusorganisaatiossa toimii useita satoja yrityksiä, viranomaisia ja järjestöjä yhteiskunnan eri aloilta yhteisten tavoitteiden saavuttamiseksi.

SPEK edistää kansalaisten, yhteisöjen ja yhteiskunnan turvallisuutta ja varautumista

Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö SPEK on palo- ja pelastusalan sekä väestönsuojelun ja varautumisen asiantuntijajärjestö. SPEKin jäseniä ovat 13 alueellista pelastusliittoa ja 26 valtakunnallista jäsenjärjestöä. SPEKillä ei siis ole henkilöjäseniä, vaan SPEK tuottaa asiantuntija- ja koulutuspalveluita laajasti koko yhteiskunnalle. SPEK on toimijana useissa turvallisuutta ja varautumista edistävissä valtakunnallisissa kampanjoissa. Toiminnan tavoitteena on, että ihmiset osaavat ennaltaehkäistä vaara- ja onnettomuustilanteita, varautua niihin sekä toimia niissä oikein. SPEK edistää myös yhteisöjen ja yhteiskunnan valmiutta vaarojen ja onnettomuuksien varalta. SPEK haluaa luoda turvallisemman yhteiskunnan kaikille sen jäsenille. SPEK pyrkii kehittämään turvallisuuskulttuuria maassamme ja lisäämään kansalaisten kiinnostusta omaa ja ympäristön turvallisuutta kohtaan.

Kansalaisten valistaminen, järjestötoiminta, yrityskoulutus, ohjeistus- ja lausuntotehtävät sekä rekisteröintitehtävät ovat esimerkkejä toiminnasta, jolla SPEK edistää palo- ja pelastustoimelle sekä väestönsuojelulle ja varautumiselle asetettujen yhteiskunnallisten tavoitteiden saavuttamista – ja näin jokaisen suomalaisen turvallisuutta. Omatoimisen varautumisen käytännön työssä SPEKin toiminta näkyy erityisesti asunto-osaakeyhtiöiden turvallisuushenkilöille suunnatun materiaalin tuottamisessa sekä Kotivara-aineistoissa. Kotivara-aineistot ovat kaikkien kiinnostuneiden käytettävissä, ja niitä käyttävät koulutuksissaan esimerkiksi vapaaehtoiset palokunnat (palokuntanaiset), Martat, Naisen Valmiusliiton kouluttajat ja muut neuvojat ja kouluttajat.

Maa- ja metsätalousministeriö ja Maaseutuvirasto monessa mukana

Yleisesti ottaen ministeriöllä on kokonaisuudessa useita toimia, jotka ainakin välillisesti edistävät omatoimista varautumista. Esimerkiksi investointituet maataloilille ja elintarvikealan yrityksiin auttavat kehittämään elintarvikesektorin jalostustoimintaa, viljelijätuet auttavat ylläpitämään ja kehittämään alkutuotannon raaka-ainetuotantoa ja lisäksi useat hankkeet edistävät yhteisöllisen toiminnan vahvistamista maaseudulla.

MMM:n maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä on rahoittanut arjen turvaan liittyviä tutkimuksia ja pilottivaiheen hankkeita, joiden tuloksia on viety suoraan sisäisen turvallisuuden ohjelmaan. MMM:n osalta voisi nostaa esille ainakin seuraavat hankkeet:

- ▲ Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelmasta rahoitettu *Arjen turvaa kunnissa* -hanke
- ▲ *Taatusti turvassa* -hanke
- ▲ RAYn *Naapuriapu*-hanke maaseudulla.

Vaikkakaan ruokaan liittyvät asiat eivät näissä ole keskiössä, on niillä vahvaa yhtymäkohtaa Kova-toimikunnan työhön samojen kohderyhmien ja järjestöihin perustuvan toimintamallin kautta.

Ministeriö on samoin mukana monissa elintarvikeketjun kehittämishankkeissa, jotka tukevat Kova-työtä. Hankkeista mainitsemisen arvoisia ovat erityisesti ne, joilla pyritään nostamaan ruoan arvostusta ja kuluttajien tietoisuutta elintarvikevalintojen merkityksistä ja ruokahävikin pienentämisestä. Esimerkkeinä voisi mainita Kuluttajaliiton *Älä heitä ruokaa pois* -hanke ja Lapsiperheiden ruokahävikin vähentäminen -hanke. Samoin maaseudun kehittämisohjelmasta löytyy useita arjen turvallisuutta edistäviä hankkeita, kuten Haloo Päijät-Häme, jossa kehitetään ja tuotetaan laadukasta, ystävällistä ja luottamuksellista puhelinneuvontaa ja sosiaalista tukea ikääntyville ihmisille, jotka kokevat olevansa eristäytyneitä tai yksin. (MMM tietojen koonti Hannele Timonen)

Mitä jää puuttumaan?

Kuten todettu, Kova-toimikunnan jäsenorganisaatioiden neuvonnassa varautumisen näkökulmasta korostuu ruokahuolto. Vesihuolto, vaikka se on olennainen osa ruokahuoltoa, hygieniaa ja terveyttä, on neuvonnassa jäänyt vähäi-

semmille maininnoille. Nokian vesikriisin jälkeen on jonkin verran enemmän korostettu puhtaiden, riittävän suurien vesiastioiden tarpeellisuutta. Neuvontaa tehdään veden varastoinnin ja noutamisen näkökulmasta, ei juurikaan niin, että esiteltäisiin veden puhdistamis- tai kierrättämistekniikoita tai varautumista pitkäkestoiseen vesipulaan.

Kotitarveviljelyä harrastavien talouksien omavaraisuutta ajatellen enemmän innovaatioita tulisi kohdistaa väline-, siemen-, lannoite- ja torjunta-aineturvan vahvistamiseksi. Tällä hetkellä toiminta painottuu taitojen parantamiseen ja ylläpitoon, mutta kokonaisuutena kotitarveviljely ei ole kovin kestäväällä pohjalla, jos se pohjautuu tuontisiemeniin ja -lannoitteisiin.

Energianeuvontaa kotitalousjärjestöt eivät juuri tee muusta kuin energiansäästönäkökulmasta. Sähkökatkon aikana toimimiseen opastetaan, mutta kotitalouksien mahdollisuuksia energiaomavaraisuuden lisäämiseksi ei ole toistaiseksi juuri huomioitu. Arktiset Aromit huomioi esim. perinteisen puuhiilen erikoisluonnontuoteneuvonnassaan, mutta aurinko-, tuuli- ja bioenergian tekniikoiden kehittyminen ja pienimuotoisten sähköntuotantomahdollisuuksien lisääntyminen tarjoaisi järjestöillekin hyviä mahdollisuuksia ”iskeä kiinni” tuleviin trendeihin.

Hygieniaa ja terveyttä voidaan tarkastella monesta näkökulmasta. Ruokaturvaan liittyy erityisesti tuotteiden oikeanlainen kerääminen, käsittely, säilöntä ja varastointi, missä monet neuvontajärjestöt kunnostautuvatkin erinomaisesti. Kotitalouden hygieniahuolto esim. sähkökatkon aikana ei toisaalta ole kovin suosittu neuvonnanaihe, vaikka joitain mainintoja löytyy. Yleisissä varautumisohjeissa kehoitetaan pitämään päivittäislääkkeitä pientä varmuusvarastoa.

Järjestöt kokevat olevansa vahvoilla viestinnässä ja neuvonnassa, mutta käytöjen keskustelujen ja työpajatyöskentelyn pohjalta vaikuttaa siltä, että sosiaalisen median ja monimediaviestinnän hyödyntämistä voidaan monessa järjestössä voimakkaasti kehittää. Lisäksi ennaltaehkäisyyn keskittyvät järjestöt ovat harvemmin miettineet viestintää ja tiedotusta häiriötilanteen aikana.

Kotitalouksien omatoimisen varautumisen haasteet riskien maailmassa

Riskien ja kriisien monimutkainen maailma

Eyjafjallajökull-tulivuoren tiedettiin olevan aktiivinen, mutta huhtikuun 2010 purkaus yllätti lähes koko Euroopan voimakkuudellaan ja vaikutuksillaan. Poikkeuksellisen laaja lentokielto aiheutti monenlaisia ongelmia ja kerrannaisvaikutuksia. Tapahtuma ja etenkin sen vaikutukset tulivat suurimmalle osalle asiantuntijoistakin yllätyksenä, ja toisaalta oli pakko todeta, että riskienhallinnassa tuhkapilvi ei voi harvinaisuutensa ja epätodennäköisyytensä vuoksi nousta kovin korkealle huomioasteelle.

Kriisi voi kehittyä hitaasti tai se voi yllättää, kuten tuhkapilvi. Uhkamalleissa tunnistetaan yhteiskunnan haavoittuvuudesta kertovia trendejä, kuten ilmastonmuutoksen todennäköisiä seurauksia tai maailmanlaajuisen epidemian mahdollisuus. Mukana on kuitenkin aina yllättävän, vaikutukseltaan suuren tapahtuman mahdollisuus, eli kaikkia uhkia emme tunnista tai ainakaan suuri osa meistä ei tunnista. Tällaisia tapahtumia kutsutaan Nassim Talebin termillä Mustiksi Joutseniksi. Mustalla Joutsenella tarkoitetaan erittäin epätodennäköistä tapahtumaa, joka ei ole ennustettavissa ja jolla on valtava vaikutus; jälkeenpäin voi puolestaan hyvinkin tuntua siltä, että tapahtuma vain odotti tilaisuuttaan. Talebin esimerkkejä Mustista Joutsenista ovat mm. Googlen menestys ja 9.11. terrori-isku.

Kun hitaasti kehittyviin, moniulotteisiin ongelmiin lisätään äkillisen, suurella voimalla vaikuttavan tapahtuman mahdollisuus herää kysymys, miten uhkiin oikein voi varautua? Ei täysin voikaan, mutta selviytymiskykyä voi kehittää. Omatoimisessa varautumisessa tärkeää ei ole varautuminen yksittäiseen vaan yleiseen: ei ole järkevää varautua vain ja ainoastaan sähkökatkoon vaan siihen, että pystyy huolehtimaan itsestä ja toisista hankalassakin tilanteessa joustavasti ja neuvokkaasti.

Riskianalyysi ja varautuminen

Riskianalyysi tarkoittaa systemaattista vahingonuhkien tunnistamista, niiden hallitsemista sekä niistä tiedottamista, määrittelee Marko Ahteensuu LOGOS-ensyklopediassa (filosofia.fi > LOGOS > Riskianalyysi ja ennaltavaraantumisen periaate). Eri aloilla riskejä pyritään tunnistamaan ja ennakoimaan, mutta epävarmuutta on sekä riskeistä sinänsä että hallitsemisen toimien seurauksista. Varaantumisen kannalta ei ole yksiselitteistä mitkä ovat keskeisimpiä riskejä tai mitä niiden hallinnasta voi seurata. Riskianalyysiin liittyy olennaisesti myös, että riskit ovat usein arvosidonnaisia.

Ahteensuu erottaa riskianalyysissä kolme osaa: riskinarvioinnin, riskinhallinnan ja riskiviestinnän. Riskinarvioinnissa tuotetaan mahdollisimman luotettavaa tietoa vahingonuhista päätöksenteon perustaksi. Riskinhallinta on päätöksentekoa ja toimintaa, jonka avulla riskinarvioinnissa yksilöityjä vahingonuhkia pyritään hallitsemaan. Siinä huomioidaan myös yhteiskunnalliset tekijät, kuten taloudelliset näkökohdat sekä kansalaisten asenteet ja käsitykset. Riskinhallintaan kuuluu kysymys hyväksyttävästä riskistä. Riskiviestintä tarkoittaa yksilöiden, ryhmien ja instituutioiden välistä vastavuoroista tiedon ja mielipiteiden vaihtamista. Viestinnän tulisi olla kaksisuuntaista, jolloin sekä maallikot (kuluttajat ja muut asiasta kiinnostuneet) että asiantuntijat (riskinarvioinnista ja -hallinnasta vastaavat tahot) keskustelevat yhdessä todetuista riskeistä. (Ahteensuu 2008)

Varaantumisen riskinarviointia ja riskinhallintaa tehdään etenkin yhteiskunnan varaantumista ohjaavassa strategiatyössä (mm. YTS). Järjestöt eivät yleensä niinkään tee riskinarviointia, vaikkakin niillä voi olla tärkeä tuntuma yhteiskunnallisiin haasteisiin ja jopa aavistus tulevista Mustista Joutsenista. Yllä olevalla jaottelulla järjestöjen ja Kova-toimikunnan työ sijoittuu erityisesti riskinhallinnan ja riskiviestinnän tasolle. Kun järjestöt tekevät varaantumistyötä, siihen sisältyy uhkien yhteiskunnallista arviointia, kansalaisten asenteiden ja käsitysten analyysiä ja tiedon ja mielipiteiden vaihtoa.

Järjestöjen roolina ei siis niinkään ole vahingonuhkien analysointi. Järjestöt arvioivat ja analysoivat kuinka uhkat tai niihin varautuminen vaikuttavat kansalaisten tai kotitalouksien arkeen. Asiantuntijan suositus vahingonuhkien torjumiseksi ei välttämättä toteudu sellaisenaan: tavallisen kansalaisen kannalta mielekäs elämä ei voi olla pelkkää turvallisuus- tai varaantumiskysymysten kanssa painiskelua, sillä sellainen elämä olisi kallista, vaivalloista ja yhteiskunnallisesti eristäväää.

Riskianalyysimenetelmät tarjoavat hyviä apukeinoja henkilökohtaiseen tai yhteisöjen varaantumistyöhön. Omatoimisen varaantumisen riskianalyysin voi

tehdä yksinkertaisimmillaan nelikenttäanalyysinä, jossa tarkastelun kohteina ovat tapahtuman todennäköisyys (epätodennäköinen – todennäköinen) ja vaikutusten merkitys (vähäinen – korkea). Näin uhkien joukosta saadaan erottumaan varautumista edellyttävät tapahtumat tapahtumista, joista on hyvä olla tietoinen, mutta joihin varautuminen täysin voimin ei ehkä ole realistista.

Analyyysin tuloksien vaikuttavat esimerkiksi asuinympäristö, asuntotyyppi ja asumismuoto. Tulvariskialueella maatilalla asuva suurperhe on varautumisen suhteen erilaisessa asemassa kuin kaupunkikeskustan kerrostalossa asuva pienperhe. Tuloksiin – ja varautumisen mahdollisuuksiin – vaikuttavat myös kotitalouden käytettävissä olevat resurssit. Järjestöjen neuvontapalvelujen on tärkeää tunnistaa erilaisia ryhmiä ja niiden toimintamahdollisuuksia.

Yhteiskunta ja uhamallit

Huoltovarmuustoiminnassa vakavimpana ulkoisena uhkana pidetään edelleen kriisitilannetta, jossa kyky tuottaa tai hankkia ulkomailta kriittisiä tavaroita ja palveluja on väliaikaisesti vaikeutunut. Tätä korostaa Suomen maantieteellinen sijainti sekä suuri riippuvuus tuontihyödykkeistä ja Suomen ulkopuolelta hallittavista teknisistä järjestelmistä. (Perustelumiestio huoltovarmuuden tavoitteista 2013). Muita keskeisiksi katsottuja uhkia ovat sähköisten tieto- ja viestintäjärjestelmien häiriintyminen, energiansaannin keskeytyminen, väestön terveyden ja toimintakyvyn vakava häiriintyminen sekä luonnononnettomuudet ja ympäristökatastrofit. Näitä uhkia ja riskejä tarkastellaan myös tässä raportissa.

Kansalaisnäkökulmasta keskeisintä on se, mitä yksilö tai paikallisyhteisö voi käytännössä tehdä ja millainen toiminta on järkevää arjessa pärjäämisen kannalta. Globalisoituneessa maailmassa elintarvikejärjestelmä, kuin myös muun muassa sähköiset tieto- ja energiajärjestelmät, ovat enimmäkseen monimutkaistuneet yksilön vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolelle. Yksilöiden ja paikallisyhteisöjen kannalta luontevin strategia on toisaalta kansalaisvaikuttaminen ongelmien tunnistamiseksi ja korjaamiseksi poliittisella tasolla, ja toisaalta käytännönläheinen paikallinen toiminta ekologisesti ja sosiaalisesti kestävällä tasolla.

Kova-toimikunnan jäsenten työssä keskitytään pääsääntöisesti tähän jälkimmäiseen asiaan, vaikka jäsenet tekevät myös yhteiskunnallista vaikuttamista. Käytännönläheisesti paikallinen ruuan- ja energiantuotanto, paikallisyhteisöjen yleisen hyvinvoinnin lisääminen ja maailmanlaajuisen sosiaalisen vastuun kantaminen luovat turvaverkkoa, joka joustaa ja turvaa myös suurem-

massa häiriötilanteessa. Kova-toimikunnan jäsenjärjestöistä monet edistävät sellaisia kansalaistaitoja, joista on kriisitilanteissa hyötyä joko suoraan tai välillisesti.

Koska edelleen monimutkaistuvassa maailmassa joustavuus ja reagointikyky ovat yhä tärkeämpiä taitoja, järjestöjen ei pidäkään yksioikoisesti keskittyä vain yhteen uhkatekijään. Viestinnällisesti puolestaan voi olla parempi, että uhka- ja riskitekijöitä ei edes nosteta keskiöön, vaan lähestytään asiaa yksilön oman kokemismaailman kautta. Esimerkiksi perheenisälle merkityksellisimpiä asioita voivat olla mukava yhdessä tekeminen, uusien asioiden ja taitojen oppiminen ja jännittävän lopputuloksen näkeminen. Sitä vastoin kalastustaitojen ylläpito perheen ruokaturvan varmistamiseksi pitkäkestoisessa kriisitilanteen varalta tuskin kuulostaa houkuttelevalta.

Riskin hallinta voi synnyttää uuden riskin

Edellä on mainittu useaan kertaan, että yksittäisen uhkatekijän torjumisen sijasta on parempi keskittyä yleiseen kotitalouksien omatoimisuuden ja -varaisuuden vahvistamiseen. Resilienssin vahvistamisen lisäksi hyvä syy tähän on myös, että yksittäisen riskin hallinta voi synnyttää uuden tai uusia riskejä, jotka pahimmassa tapauksessa ovat pahempia kuin alkuperäinen riski, jota yritettiin hallita.

Filosofi Timo Airaksinen kirjoittaa riskien moninkertaistumisesta, sillä riskin vähentämiseen tähtäävä käytänne (turvatoimi) avaa uuden riskiavaruuden, jossa puolestaan on uusia riskejä. Tästä juontuu, että myös turvatoimiin on kohdistettava arviointia. Airaksinen ehdottaa, että tehdään ero primaari- ja sekundaaririskien välille. Primaaririski on se, joka halutaan hallita, ja sekundaaririskejä ovat tästä seuraavat riskejä. Nämä puolestaan vaativat arviointia sen suhteen, ovatko ne triviaaleja vai ei. (Airaksinen 2012: 61–66) Tämä mekanismi kannattaa muistaa silloin, kun neuvotaan tai ohjeistetaan häiriötilanteisiin varautumiseen. Millaisia sekundaaririskejä suosituksesta voi syntyä ja ovatko ne triviaaleja vai ei?

Mitä seuraisi, jos päädyttäisiin vahvasti suosittelemaan, että kaikkien kotitalouksien olisi hyvä pitää reilua käteisvarantoa sille varalle, että sähkökatkon aikana korteilla ei voi maksaa? Uusi tilanne alkaisi varmasti kiinnostaa rikkolaisia. Kotona käteinen olisi alttiina kodin riskeille, kuten katoamiselle. Hyvä nyrkkisääntö on, että varmuusvarastointiin liittyy aina varmuusvarastoinnin riskejä. Vaarallisten aineiden, kuten kaasun tai bensiinin, huolimaton varas-

tointi voi aiheuttaa räjähdys- tai tulipalovaaran. Elintarvikkeiden varastojen riskejä ovat varastojen vanheneminen tai pilaantuminen – jos kaikki varastot ovat pakastimessa, pitkän sähkökatkon tullen niistä ehtii käyttää vain osan. Suosituksen laatijan tulisi pitää mielessään paitsi kokonaiskuva, myös sekundaarit vaikutukset.

Seuraavassa tarkastellaan muutamia kotitalouksien omatoimisen varautumisen haasteita nykymaailmassa, etenkin siltä kannalta kuinka kotitaloudet ja järjestöt voivat varautua ja vaikuttaa.

Mihin pitäisi varautua tai vaikuttaa?

Väestön hyvinvointia voivat häiritä pitkittynyt taloudellinen taantuma, laajat epidemiat ja vaaralliset tarttuvat taudit, säteily- ja muut ympäristö- onnettomuudet, ravinnon ja talousveden saastuminen, kemialliset uhkat tai lääkkeiden ja terveydenhuollon laitteiden ja osaavan työvoiman saatavuuden vaikeutuminen. Hitaammin kehittyviä uhkia ovat esimerkiksi ilmastonmuutos sekä väestön ikääntymisestä, syrjäytymisestä ja yleisen terveystilanteen heikkenemisestä aiheutuvat haasteet.

Väestön terveyden ja hyvinvoinnin vakavat häiriöt, YTS, s. 75

Seuraavassa esitellään muutamia keskeisiä uhkia, joilla on merkitystä järjestöjen toiminnan ja vaikuttamisen kannalta. Uhkakuvat toimivat hyvänä taustatietona, mutta selvää on, että viestinnässä ja neuvonnassa niiden rooli on taustoitava. Vaikka uhkakuvat puhuttavatkin, viestinnällisesti on hyvä pohtia, kuinka uhkakuvat esitetään – mikä on kotitalouksien kannalta relevanttia tietoa, mihin asioihin uhkat toteutuessaan vaikuttaisivat arjessa ja miten kansalaisten toivotaan reagoivan.

Erilaisia skenaarioita hyödyntämällä uhkakuvia voi konkretisoida käytännönläheiseen oivaltamiseen ja toimintaan johtavaan muotoon. Näin tehdäänkin esimerkiksi opastettaessa toimimaan tulvien tai myrskyjen ja niiden kerrannaisvaikutusten varalta – ja opit ovat hyödynnettävissä myös muun tyyppisissä häiriötilanteissa. Esimerkiksi SPR:n Sydäntalvi-valmiusharjoituksessa (ystävänäpäivänä 2013) skenaariona oli laaja myrsky Suomessa ja sen aiheuttamat sähkökatkot, joiden seurauksena kylmällä säällä tapahtui laaja lämmönjakelukatkos. Skenaariossa Punainen Risti evakuoivat viranomaisten pyynnöstä yksin tai palvelutaloissa ja vanhainkodeissa asuvat henkilöt evakuoitikeskuk-

siin, joissa harjoituksen käsikirjoituksen mukaisesti järjestettiin mukavia ystävänäpäivätapahtumia. Sydäntalvi sisälsi siis järjestön valmiusharjoituksen lisäksi perinteisen ystävänäpäivätapahtuman. (Sydäntalvi loppuraportti)

Elintarvikehuolto: ruokaturva on muutakin kuin maataloutta

Kotitalouksien ”elintarvikehuolto” tarkoittaa käytännössä varsin harvoin korkeaa omavaraisuusastetta kotitarveviljelyn tai luonnontuotteiden hyödyntämisen muodossa. Kaikilla kotitalouksilla ei tähän yksinkertaisesti ole mahdollisuuksia, kuten aikaa, viljelypaikkaa, säilytys- ja varastointimahdollisuutta, välineitä tai tarvittavia taitoja - tai tahtoa, sillä vapaa-ajasta kilpailevat monet muutkin toiminnot. Nykymaailmassa laaja omavaraisuus ei olisi kovin kustannustehokasta, eikä se aina ole ekologistakaan (esimerkiksi marjametsään on usein lähde autolla ja harrasteviljely vaatii suhteessa enemmän työtä ja ponnoksia kuin ammattimaisesti harjoitettu viljely).

Tämäntyyppisten seikkojen tunnistaminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö omavaraisuutta tukevia mahdollisuuksia ole syytä edistää ja pitää yllä. Sosiaalisessa, kulttuurisessa ja ekologisessa mielessä niillä on suurta merkitystä. Pitkäkestoisen kriisin tullen tarvittaisiin loppujen lopuksi taitoja viljellä ja hyödyntää luonnontuotteita, sekä monenlaista infrastruktuuria ja tarvikkeita, kuten varastoja, viljelyalueita, komposteja, kuivureita, viljelyvälineitä, saaliin käsittelypaikkoja, siemeniä ja muuta vastaavaa. Jos taitojen annetaan unohtua eikä resursseista pidetä huolta, kriisin tullen toimintojen käynnistäminen olisi hidasta ja vaivalloista, ellei jopa mahdotonta.

Omavaraisuusaste puhuttaa varautumiskeskustelussa usein. Arkiajattelussa korkea omavaraisuusaste mielletään hyväksi asiaksi – ja aiemmin varmuusvarastointi olikin sekä yhteiskunnan että yksilöiden varautumisen kantava ajatus. Omavaraisuus-termin sisältö on kuitenkin muuttunut merkittävästi niistä ajoista, jolloin ruokaturva perustui varmuusvarastointiin. Mitä nykyisin oikein tarkoitetaan, jos sanotaan Suomen omavaraisuusasteen olevan varsin hyvä?

MTT:n raportti 80 arvioi Suomen ruokaturvan ja huoltovarmuuden nykytilaa ja tulevaisuutta osana Euroopan unionin yhteisiä ruokamarkkinoita sekä muuttuvia globaaleja ruokamarkkinoita. Raporttia lainaten, normaalioloissa Suomen maatalous kykenee vastaamaan kuluttajien tarpeisiin hyvin, eli kansallinen elintarvikeomavaraisuus on korkea. Mutta, omavaraisuusaste heijastelee pikemmin Suomen maatalouden yleistä kilpailukykyä kuin ruokaturvan tasoa.

Tämä johtuu siitä, että maatalous on riippuvainen tuotantopanoksista: lannoitteista, polttoaineista, rehuvalkuaisesta sekä työkoneista.

Huoltovarmuudessa omavaraisuudella tarkoitetaan siis eri asiaa kuin ennen: nykyisin – erikoistuneen ja teknisen tuotannon aikana – omavaraisuus pyritään saavuttamaan yhteisten markkinoiden avulla.

Toinen merkitykseltään muuttunut termi on ruokaturva. Kun arkiajattelussa ruokaturva liittyy ensisijaisesti alkutuotantoon eli maatalouteen ja sen tuotantokykyyn, nykyisin siinä painottuukin valtion varallisuus, logistiikka ja infrastruktuuri. Suomessakin nykyinen elintarvikejärjestelmä pohjautuu lean-filosofiaan eli mataliin varastomääriin ja viime hetkessä globaaleilta markkinoilta täydennettävään varastointiin. Järjestelmän riskejä ovat äärimmäiset sääilmiöt, tietotekniset häiriöt, energia- ja polttoainetarjonnan katkokset sekä muut toimitusjärjestelmien häiriöt.

Tältä pohjalta MTT:n raportissa huomion kohteeksi nostetaan erityisesti kaksi asiaa. Toinen on kotimaisen maataloustuotannon ja jalostamisen sekä niihin liittyvien osaamisen ja resurssien säilyttäminen tuotantokapasiteetin elinkelpoisuuden säilyttämiseksi. Toinen on yleinen tuotanto- ja palveluketjujen haavoittuvuuksien, riskien ja uhkien tunnistaminen ja torjunta. Vaikka elämme globaalissa markkinataloudessa, näitä kahta ei pidä unohtaa – tai ehkä juuri siksi.

Monimutkaistuminen ja erikoistuminen: ”kaupan kassan tuolla puolen”

Kokonaisturvallisuuden kannalta keskeisimpiä haasteita ovat globaalin ja kansallisten järjestelmien keskinäisriippuvuuden kasvaminen. Järjestelmien toimintalogiikka ei useinkaan noudata sektorihallinnon tai markkinoiden ohjauspyrkimyksiä. Tiedonvälityksen nopeuden kasvaminen tehostaa turvallisuustoimijoiden yhteistyötä, mutta samalla väärän tai haitallisen tiedon leviäminen on yhä vaikeampaa hallita.

Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka, 2012, s. 91

MTT:n raportissa 80 kuvaillaan, kuinka siirtyminen tarjontakeskeisestä markkinavetoiseen elintarvikeketjuun on siirtänyt tarjonnan painopisteen alkutuotannosta jalostus- ja jakelutoimintaan. Niistä vastaavat teollisuus- ja palvelualat ovat yhä riippuvaisempia energiasta, infrastruktuurista ja ilmastosta, mikä herättää kysymyksiä häiriöiden syntyminen riskistä ja häiriöiden kerrannais-

vaikutuksista. Onkin tarpeen kysyä, ovatko Suomen elintarvikeketjua tukevat logistinen järjestelmä ja infrastruktuuri loppujen lopuksi kestäväällä pohjalla? Raportissa tunnistetaan erityisesti kaksi haavoittuvuutta: kaupan alan monimuotoisuus on heikentynyt ja mataliin varastomääriin pohjautuva logistinen järjestelmä on häiriöaltis. Keskittymisellä on myös etuja, kuten seurantamahdollisuus, tiettyihin häiriöihin reagointi ja suuryrityksen tarjoama vakaus.

Kotitalouksien näkökulmasta elin- ja päivittäistarvikehuollon ketjujen hallinta on arkielämässä usein vaivalloinen asia. Järjestelmään vaikuttaminen on pitkällisen poliittisen vaikuttamisprosessin tulos. Kuluttajia voi mm. tietoa jakamalla ja vaihtoehtoisia tapoja tarjoamalla rohkaista kestäviin valintoihin. Hyvä esimerkki on kasvava lähiruuan kysyntä. Se on toisaalta johtanut innovatiivisiin ratkaisuihin, kuten osuuskuntien perustamiseen, toisaalta suuret vähittäisketjut ovat ottaneet valikoimiinsa lähiruokaa. MTT arvioikin, että lähiruuan kysynnän kasvu saattaa johtaa logistiseen murrokseen, jotta paikallistoimittajat ja vähittäiskauppiat voivat toimittaa tuotteita kuluttajille tehokkaalla tavalla.

Sähkö- ja digiriippuvainen yhteiskunta

Pohjoismaat ja muut pitkälle erikoistuneet ja teknistyneet yhteiskunnat ovat kohdanneet uudenlaisen häiriöherkkyyden: riippuvuuden sähkön katkeamattomasta saannista sekä tieto- ja viestintäjärjestelmistä.

Huoltovarmuuden uhkakuviissa yhteiskunnan toimintakykyä vaarantavana tekijänä painottuu entisestään tieto- ja viestintäjärjestelmien sekä -verkkojen häiriintyminen ja energiansaannin keskeytyminen sellaisten uhkien kuin väestön terveyden ja toimintakyvyn vakava häiriintyminen sekä luonnon- ja ympäristöonnettomuudet ohella (Vnp 5.12.2013).

Kotitalouksien kannalta ajateltuna varautumisen mahdollisuuksia löytyy erityisesti omavaraisen sähkön ja lämmön tuotannon edistämisestä. Merkittävimmät pienimuotoiset sähköntuotantotavat Suomessa ovat tällä hetkellä pienvesivoima, tuulivoima, aurinkosähkö ja bioenergia (Motiva: Opas sähkön pientuottajalle). Perustamiskustannusten laskiessa ja tekniikan kehittyessä yhä useammat pk-yritykset ja kotitaloudet ovat kiinnostuneet omasta sähköntuotannosta. Mahdollisesti herättäjänä ovat toimineet myös sähkökatkot ja halu turvata sähkönsaanti omalla järjestelmällä keskitettyjen järjestelmien ollessa vaikeuksissa. Voi olla, että tulevaisuuden suunta harvaan asutuilla alueilla on yhä enemmän hajautetuissa järjestelmissä.

Toisaalta erilaisten kyberuhkien hallitsemisessa, aivan perustietoturvan ta-
solta lähtien, on tilausta kansalaistaitojen kehittämiseksi. Vallitseva arkikoke-
mus on, että netti ja kännykät ja niiden myötä yhteydet toimivat koko ajan, ja
harva tulee miettineeksi kuinka saisi tietoa tapahtumista tai yhteyden läheisiin,
jos tuo arjen perusrakenne lakkaisikin toimimasta.

Luonnononnettomuusuhat

Suomessa todennäköisimmät luonnononnettomuusuhat liittyvät tulviin, myrs-
kyihin, metsäpaloihin sekä poikkeuksellisten lämpötilojen ja kuivuuden ai-
heuttamiin ongelmiin. (SM: Varautuminen kuuluu kaikille). Nämä kaikki ovat
ns. hydrometeorologisia uhkia. Vesistöjen tulvimista aiheuttavat runsaat sateet,
sulamisvedet ja jää- tai hyydepadot. Rannikolla tulvia voi aiheuttaa merenpin-
nan äkillinen nousu, taajamissa rankkasateet. Poikkeuksellisten myrskyjen tai
lämpötilojen vaihtelun lisääntymisen taustalla on ilmastonmuutos, ja ääri-il-
miöiden esiintyvyyden ennustetaan kasvavan.

Kuivuuden ja veden niukkuuden aiheuttavat ongelmat ovat jo todellisuut-
ta monilla alueilla Euroopassakin. Tilannetta pahentavat ilmastonmuutos ja
kasvava veden kulutus. Vaikutukset tuntuvat ympäristön hyvinvoinnissa ja yh-
teiskunnan tärkeissä toiminnoissa, sillä talousveden saanti, maatalous, turismi,
energia ja liikenne ovat vesiriippuvaisia toimintoja.

Poikkeuksellisella lämpötilalla tarkoitetaan keskimääräistä pidempää kyl-
mää tai kuumaa jaksoa. Suomessa huomio kiinnittyy usein koviin pakkasjak-
soihin, joiden ongelmallisuutta lumikuormat lisäävät. Myös pitkä kuuma jakso
vahingoittaa luonnonympäristöjä, ihmisten terveyttä, maataloutta ja ruuantuo-
tanta sekä huoltojärjestelmiä ja muuta infrastruktuuria.

Kansalaisneuvonta on keskittynyt myrsky- ja tulva-asioihin, kylmyyden
huomioidaan mutta kuumaan ja kuivaan jaksoon varautuminen on ollut vä-
hemmän esillä harvinaisuutensa vuoksi. Vähemmän todennäköisiä, mutta
Suomessakin mahdollisia ovat muutamat biologiset uhat, kuten epidemiat tai
tarttuvuus eläin- ja kasvitautit. Ilmastonmuutoksen sekä lisääntyneen matkus-
tuksen ja tarvikkeiden liikkumisen myötä näiden uhkien arvioidaan tulevan
koko ajan todennäköisemmiksi. MTT:n raportin 80 mukaan eurooppalaista
maataloutta uhkaa aiempaa enemmän kasvi- ja eläintautien leviäminen, luon-
nonvarojen ehtyminen ja ympäristön pilaantuminen sekä ilmastonmuutos.
Esimerkiksi Ruotsissa eläintautiriskit ovat jo monelta osin realisoituneet, eikä

Suomessakaan kannata jättää näitä mahdollisia kehityskulkuja huomioimatta. Eläintautiriskien torjunnassa Ruotsissa vapaaehtoiset toimivat yhteistyössä viranomaisten kanssa Svensk Blå Stjärnan -yhdistyksen kautta, joten asia on relevantti myös järjestötoimijoille.

Vielä epätodennäköisempinä Suomessa pidetään geologisia uhkia, kuten suuren luokan maanjäristys tai tsunami. Näillekin suomalaiset voivat toki altistua esim. ulkomailla matkaillessaan tai työskennellessään. Uhkat eivät tottele valtioiden välisiä rajoja: esimerkiksi vaikka Suomessa metsä- ja muut maastopalot havaitaan hyvän valvontatyön ansiosta ajoissa, haittaa voivat aiheuttaa maan rajojen ulkopuolella tapahtuvista metsäpaloista peräisin olevat savu ja pienhiukkaset.

Suur- tai ympäristöonnettomuusuhat

YTS kuvailee suuronnettomuuden laajaa tuhoa tai vaaraa ihmishengille, omaisuudelle tai ympäristölle tuottavaksi onnettomuudeksi, jonka syynä ovat tavallisesti inhimilliset virheet tai teknistä toimintaa ohjaavien järjestelmien viat. Potentiaalisesti pahimpien suuronnettomuuksien aiheuttajia teollisuudessa ovat vaarallisia aineita käsittelevät laitokset, kuten ydinvoimalat ja suuronnettomuusriskin kannalta merkittävät niin sanotut Seveso-laitokset.

Radioaktiivisten aineiden ja muiden vaarallisten aineiden päästöt voivat aiheuttaa alueiden sekä alueella olevien eläinten, luonnontuotteiden ja elintarvikkeiden käytön rajoituksia vuosikausiksi eteenpäin. Onnettomuuksista voi seurata ihmishenkien menetyksiä, haittavaikutuksia liikkumiselle, materiaalisia vaurioita ja ympäristöongelmia, kuten maa- tai vesi- ja ranta-alueiden saastumista.

Viimeaikaisessa varautumisviestinnässä on keskitytty pääasiassa esiintymiseltään todennäköisiin arjen häiriötilanteisiin, ja vaikka suuronnettomuusriskien tunnistamiseen koulutetaan mm. taloyhtiöiden turvallisuuskoulutuksissa, aihe koetaan ehkä hieman haastavaksi kansalaisille suunnatussa viestinnässä. Pelottelumielikuvia haluttaisiin välttää, ja käytännössäkin on todettu asian suhteen väärinymmärryksiä – esimerkiksi Fukushima onnettomuuden aikaan joditabletit loppuivat apteekkeista. Toisaalta on niin, että yleisesti hyvä varautuminen arjen häiriötilanteisiin kattaa suurelta osin myös poikkeuksellisen vakavat häiriöt.

Millaisia kotitalouksia tunnistamme?

Kotitaloudet ja niiden ruokakulttuurit yksilöllistyvät, tunnistetaan kotitalous- ja ruokakulttuuritutkimuksessa. Elin- ja päivittäistarvikkeiden valintaan vaikuttavat hyvin monet asiat. Ruuan valinnan yksilöllistymisessä kyse voi ta-pauskohtaisesti olla paitsi kotitalouden varallisuudesta ja muista vastaavista reunaehdoista, myös esim. saatavuuden helppoudesta, makumieltymyksistä, terveysajattelusta, ideologiasta tai ruuan kautta tapahtuvasta identiteetin ilmai-susta. Eikä kotitalouksien yksilöllistyminen jää pelkästään ruokatottumisten varaan, vaan yksilöllistyminen koskettaa myös asumismuodon, liikkumistavan, medioiden seuraamisen tai vaikkapa kodin tavaramäärien hallintaa.

Varautumisen kannalta tämä tarkoittaa ainakin sitä, että kotitalouksien va-rautumisasteessa ja toimintakyvyssä on valtava kirjo. Tänä päivänä edes maa-seudun kotitalouksia ei voi suoralta kädeltä pitää omavaraisina: aivan yhtä hy-vin maaseudulla kuin kaupungissa kotitalous voi elää valmisruuilla ja eineksil-lä ja olla ruuan valmistuksessa sähköriippuvainen. Saman ikäluokan keskuu-nessa taito- ja tahtotilat voivat olla aivan vastakkaisia, kun nuori aikuinen voi elää pääasiassa ruokala- ja ravintolaruualla tai olla täysi tee-se-itse-ihminen, tai kotonaan asuva vanhus voi olla omatoiminen tai ruokapalvelujen varassa.

Millaista neuvontatyötä järjestöt voivat tehdä? Monet substanssijärjestöt tuntevat jäsenistönsä, ja pystyvät kohdentamaan viestintää heille. Valtakunnal-liset, yleistä turvallisuusviestintää tekevät järjestöt kohtaavat toisenlaisen haas-teen: suurta yleisöä ei enää ole, kuin ei myöskään suurta tiedonvälityskanavaa. Valistus oli ennen yksinkertaisempaa, kun kaikki katsoivat YLEn ohjelmia, tie-sivät mitä Hannu Karpo kertoi heikoista jäistä ja oppivat, kuinka Ensio Itkonen saatiin niistä ylös.

Yksilöllistymiskehitys edellyttää myös viestinnän yksilöimistä. Joitain koti-talousryhmiä tai riskiryhmiä on mahdollista tunnistaa. Tiedetään ryhmiä, joita turvallisuusajattelu ei juuri kiinnosta, jolloin viestin perillemeno tulisi varmis-taa kohdennetuilla kampanjoilla tai viime kädessä suoralla avulla. Nuoret, juuri kotoa muuttaneet aikuiset on tunnistettu yhdeksi ”turvallisuushaasteelliseksi” ryhmäksi (esim. SPEK puhelinhaastattelututkimukset; vrt. Marttaliiton Aikuis-pakkaus). Mutta mitä muita ryhmiä on oleellista tunnistaa varautumisen kan-nalta?

Fyysinen elinympäristö asettaa luonnollisia reunaehtoja toimintamahdol-lisuuksille, joten taajama- ja haja-asutusalueen sekä saariston varautuminen eroaa toisistaan. Vaikka väestön ikääntyminen on selkeä yhteiskunnallinen ke-

hityskulku, siitä ei voi johtaa sinällään erilaisia ryhmiä. Ikä ei ole kovin hyvä jaotteluperuste, koska tiedot, taidot ja toimintakyky eroavat ikäryhmissä voimakkaasti. Yleisesti ottaen tieto- tai taitotasoa taas on vaikea käyttää kriteerinä, koska se on hankalasti sidottavissa mihinkään muuhun tekijään. Elinympäristöjaottelun jälkeen toimintakyky on yksi ryhmän tunnistamisen peruste (vrt. SPEKin erityisryhmien asumisturvallisuuden jaottelu). Parempi jaottelukriteeri on kotitalouden koostumus.

Alustavasti ryhmiteltynä varautumisviestinnän erityisryhmiksi voisivat muodostua seuraavat:

- ▲ taajama (edelleen jaoteltuna keskusta ja esikaupunkialue)
- ▲ harvaan asutut alueet (edelleen jaoteltuna haja-asutusalue ja saaristo)
- ▲ alentuneesti toimintakykyiset
- ▲ vähävaraiset
- ▲ nuoret aikuiset (juuri kotoa muuttaneet)
- ▲ pikkulapsiperheet
- ▲ aikuisperheet
- ▲ yksin asuvat
- ▲ toimintakulttuuria tuntemattomat (matkailijat, vieraskieliset)

Tunnistamistyön kautta kotitalouksia voidaan tarkastella esim. sen mukaan mitkä ryhmät on mahdollista tavoittaa tavanomaisen turvallisuusviestinnän keinoin ja saada varautumaan omatoimisesti sekä auttamaan muita tarpeen tullen

- ▲ mitkä ryhmät tarvitsevat kohdennettua, yksilöllistä varautumisneuvontaa
- ▲ mihin ryhmiin ennaltaehkäisevät toimet kannattaa kohdistaa
- ▲ mitkä ryhmät tarvitsevat nopeaa apua häiriötilanteessa

Ne, joilla on matala motivaatio varautumiseen ja vähän tarvittavia taitoja tai muuta sosiaalista pääomaa, ovat todennäköisimmin häiriötilanteen tullen yhteiskunnan ja järjestöjen suoran avun tarpeessa. Ne, joilla on korkea motivaatio ja paljon sosiaalista pääomaa, puolestaan hyötyvät tieto- ja taitotason lisäämisestä eniten ja ovat mahdollisia auttajia häiriötilanteessa.

Marttojen varautumistoiminta

Kaisa Härmälä ja Arja Hopsu-Neuvonen

Molemmat kirjoittajat työskentelevät Marttaliitossa kehittämispäällikkönä.

Marttajärjestö on perustettu vuonna 1899 ja järjestö on jo 115 vuotta tehnyt työtä kotien ja perheiden hyvinvoinnin edistäjänä. Marttajärjestö on toiminut eri aikakausina monenlaisissa tehtävissä, myös huoltotehtävissä kriisiaikoina.

Ensimmäisen maailmansodan aikana senaatti teki aloitteen Sotamarttatoiminnasta. Vapaaehtoiset koulutuksen saaneet martat, lähinnä opettajat, kulkivat paikkakunnalta toiseen reppu selässään puhdistuen ympäristöä, opastaen väestöä ja jopa haudaten vainajia ja eläimiä. Tässä työssä heitä auttoivat paikalliset marttayhdistykset. Marttojen toimilla yritettiin hillitä kulkutautien leviämistä ja estää nälänhätää.

Neuvojat kulkivat talosta taloon jakamassa tietoa ja ohjeita. Ilmaisia siemeniä jaettiin sekä pidettiin kylvö- ja keittokursseja ja esitelmiä. Joillain paikkakunnilla järjestettiin jäkäläkurssejakin siltä varalta, että leipäviljaa jouduttaisiin korvaamaan jäkälällä. Myös marttojen julkaisemassa Emäntälehdessä annettiin ohjeet pettu- ja selluloosaleivän, pettujauhojen ja katajanmarjasiirapin valmistamiseen. Ensimmäisen maailmansodan aikana sotamarttojen työ painottui Karjalaan, mutta neuvontatyötä kodeissa tehtiin muuallakin. Esimerkiksi Varsinais-Suomessa oli töissä ainakin 6 hätäapuneuvojaa 1918.

Toisen maailmansodan aikana martat muonittivat evakoita ja lähettivät paketteja reserviläisille ja tuntemattomalle sotilaille sekä pitivät rintaman läheisyydessä sotilaskoteja ja pesuloita. Neuvojat pitivät kursseja korvikeaineiden käytöstä ja opastivat tehokkaaseen puutarhamaan käyttöön. 40-luvulla perustettiin neuvonta-asemia isoihin kaupunkeihin ja annettiin pula-ajan neuvontaa myös puhelimitse.

Heti sodan jälkeen luovutetun alueen piiriliittojen henkilökunta neuvojista huoltoemäntiin määrättiin siirtoväen majoitus- ja muonitustehtäviin. Heidän tuli huolehtia erityisesti lapsista, vanhuksista ja sairaista. Myöhemmin henkilökunta otti tehtäväkseen siirtoväen tavaroiden kuivattelun ja muunlaisen pelastamisen 466 eri varastorakennuksessa.

Sodan aikana suurin tulonlähde oli valtio ja kunnat, jotka tukivat yhdistyksiä sotaan liittyvissä toiminnoissa. Rahaa runsaaseen toimintaan saatiin myös

myyjäisistä, joita varten Kansanhuolto myönsi monille yhdistyksille kankaanostolupia.

Sodan jälkeen piirit jatkoivat työtään keskittyen erityisesti uudisrakentamisen mukanaan tuomiin erityispiirteisiin. Keskeisenä tehtävänä oli erityisesti puutarhojen perustaminen. Kasvimaita perustettiin sinne mistä maata löytyi, sillä ruoasta oli pulaa. Muu osa neuvonnasta painottui pula-ajan ruoanvalmistukseen ja käsitöiden opettamiseen.

Tänä päivänä marttojen missio on edelleenkin kotien ja perheiden hyvinvoinnin edistäminen ja arjen hallinta. Tavoitteenamme on jäsenmäärältään kasvava ja ajassa elävä kotitalousneuvontajärjestö, joka edistää kotien ja perheiden toimivaa ja kestävää arkea. Järjestö on näkyvä vaikuttaja ja osallistuu yhteiskunnalliseen keskusteluun. Arvomme ovat: Avoimuus, Rohkeasti oma itsensä, Valintoja kestäväan arkeen, Onnistumisen ja oppimisen iloa sekä Tehdään yhdessä.

Toiminta jakaantuu kolmeen osa-alueeseen:

- ▲ Kotitalousneuvontaan, jonka sisältönä ovat ruoka ja ravitsemus, kodin talous ja kuluttaja-asiat, kodinhoito sekä kotipuutarha ja ympäristö.
- ▲ Järjestötoimintaan, jonka sisältönä ovat järjestötyö, vaikuttaminen, vapaaehtoistoiminta sekä käden taidot.
- ▲ Kansainväliseen toimintaan ja kehitysyhteistyöhön, jonka tavoitteena on naisten ja perheiden osallisuuden, toimeentulon ja oikeuksien vahvistaminen.

Kotitalousneuvonnalla edistetään terveyttä, uusien kotitaloustietojen ja -taitojen oppimista sekä arjen sujuvuutta. Neuvonta lisää myös yhteiskunnallisia taitoja ja osallisuutta sekä antaa onnistumisen kokemuksia ja yhdessä tekemisen iloa.

Kotitalousneuvontaa annetaan jäsenille, marttayhdistykset voivat tilata esimerkiksi ruokakursseja marttapiireiltä. Piirit järjestävät myös paljon kaikille avoimia kursseja ja tapahtumia. Viimeisten vuosikymmenien aikana on kohdennettu neuvonta lisääntyneeseen. Hankerahoituksella järjestetään neuvontaa eri yhteistyökumppanien kanssa eri ikäryhmille, syrjäytymisuhan alla oleville, maahanmuuttajille ym. erityisryhmille.

Nykypäivänä kotitaloudet ovat keskenään hyvin erilaisia. Yksin asuvia on aikaisempaa enemmän, varsinkin kaupungeissa. Ikääntyneiden osuus väestöstä kasvaa myös jatkuvasti. Kansalaiset ovat hyvin eritasoisia tiedoissa ja taidoissa. Monelle kodin arjen pyörittäminen on työlästä. Osalle esimerkiksi kodin

perustyöt ja ruoanvalmistuksen perusraaka-aineet ovat vieraita. Myös rahan käytön hallinnassa on ongelmia varsinkin nuorilla, mutta jopa hyvätuloisilla. Toisaalta itse tekeminen on arvossa. Ihmiset haluavat tehdä ruokaa perusraaka-aineista, tehdä käsitöitä ja kodin askareita. Kotitarveviljely eli hyötyviljely on myös suosittua.

Marttajärjestö on välittänyt tietoa kotivarasta 60-luvulta alkaen. Kotitalousneuvojen käsityksen mukaan varautuminen vaihtelee paljon eri kotitalouksissa. Yleisesti ottaen vanhemmat ikäpolvet ovat varautuneet paremmin kuin nuoret ja maaseudulla on paremmin ruokaa varastossa kuin kaupungeissa. Nuoret vähävaraiset perheet eivät osaa varautua pahan päivän varalle. Kotitalouksilla on lääkkeitä ja ruokaa jonkin verran varastossa, mutta vesipulaan ei ole varauduttu asianmukaisin astioin. Toimiva taskulamppu ja patterilla toimiva radio ei kuulu monenkaan kodin varustuksiin.

Viime vuosien monet myrskyt ovat nostaneet kodin varautumisasiat hyvin ajankohtaisiksi. Tietoa varsinkin elintarvikkeiden säilymisestä sähkökatkosten aikana kysellään ahkerasti. Martat neuvovat, miten pelastetaan sulavan pakastimen sisältö sokeroimalla, suolaamalla tai kuivaamalla. Neuvoja annetaan sähkökatkosten varalle: on järjestetty esimerkiksi ruokakurssi ilman sähköä transiivioita ja fondyykeittämiä hyödyntäen ja nauttimalla ateria kynttilänvalossa.

Martoilla on paljon vahvuuksia kriisitilanteissa. Valtakunnallisuus on yksi Marttajärjestön vahvuus. Kuusitoista piiriä eri puolella Suomea, 55 kotitalousneuvojaa sekä 46 500 jäsentä (vuonna 2013) takaavat tiedon kulun koko maahan. Olemme lähellä avun tarvitsijoita ja voimme käynnistää toimintamme tarvittaessa nopeasti ja ilman viranomaisohjausta. Osaamme toteuttaa käytännön turvallisuutta ja varautumista, tuotamme ja ylläpidämme viranomaistoimintaa täydentäviä resursseja ja asiantuntijuutta. Tuemme tarvittaessa viranomaistoimintaa ja edistämme neuvontaa ja viestintää

Valtiovallan tarve saada järjestöt mukaan täydentämään turvallisuustoimintaa on lisääntynyt. Viranomaisten ja järjestöjen yhteistyötä suunniteltaessa on huomioitava, että järjestöjen osallistuminen on aina järjestöjen itselleen asettamiin toimintapäämääriin perustuvaa.

Yhteistoiminnan on oltava varautumisen ja harjoittelun lisäksi yhteistä toiminnan suunnittelua. Martat voivat olla viranomaisia avustava organisaatio. Martoissa työskentelevät koulutetut ammattilaiset sekä vapaaehtoiset jäsenet voivat tarvittaessa toimia väestön tukena. Jäsenistömme koostuu arjen osaajista, joista huomattava osa on joukkomuonitustaitoista ja myös heidän maastotaitonsa, mm. marjastuksen ja sienestyksen ansiosta, ovat hyvät.

Marttaliitto on jäsenenä Naisten Valmiusliitossa, joka käsittelee parhaillaan uutta puolustusvoimien kartoitusta, jossa haetaan yhteistyötä järjestösektorin kanssa kansalaisten turvallisuuden takaamisessa. Heidän lakisääteiset turvallisuustoimintaan liittyvät velvollisuudet on jatkossa turvattava yhteistyössä vapaaehtoisten järjestöjen edustajien kanssa. Naisten Valmiusliitto kehitti muutama vuosi sitten kurssin, Selviytyminen sähköttä, josta tuli valtakunnallisten naisten valmiusharjoitusten vetonaula. Myös puolustusvoimat otti sen koulutustarjontaansa.

Marttojen ohjeita kotitalouden varautumiseen normaaliolojen häiriöihin kuten sähköttömyyteen:

- ▲ päivitä kotivara
- ▲ opettele tekemään itse (ruoka, palstaviljely, pakastus, kausituotteiden hyödyttäminen, marjojen ja sienien käyttö)
- ▲ käytä ensimmäisenä pilaantuvat elintarvikkeet, pakastemarjat ja valmiit ruoat
- ▲ keitä marjat hilloksi tai mehuksi
- ▲ kuivaa leipä ja pulla viipaleiksi
- ▲ säilytä kylmänä aikana elintarvikkeita ulkona
- ▲ tarkista palohälyttimet
- ▲ opettele omavaraisuutta
- ▲ jaa tietoa ja opittua (sukupolvien ketju)

Kotitalouksien ja kansalaisyhteiskunnan toimintakyky

Henkinen kriisinkestävyys

YTS:n määritelmän mukaan henkisellä kriisinkestävyydellä tarkoitetaan ”kansakunnan kykyä kestää erilaisten turvallisuustilanteiden aiheuttamat henkiset paineet ja selviytyä niiden vaikutuksilta. Henkinen kriisinkestävyys ilmenee kansalaisten tahtona toimia valtiollisen itsenäisyyden, väestön elinmahdollisuuksien ja turvallisuuden ylläpitämiseksi kaikissa turvallisuustilanteissa.” (YTS; Tietoja kokonaisturvallisuudesta, luku 11)

Yhteiskunnan turvallisuus -sivustolla tiivistetään seuraavasti. ”Henkisestä kriisinkestävydestä huolehtimalla vähennetään kriiseistä aiheutuvia henkisiä paineita ja helpotetaan niistä selviytymistä. Samalla vahvistetaan yhteisvastuullisuutta ja maanpuolustustahtoa. Käytännössä henkistä kriisinkestävyttä pidetään yllä huolehtimalla koulutuksen ja kansalaistoiminnan jatkumisesta ja suomalaisille tärkeän kulttuuriomaisuuden suojelusta. Viranomaiset, kirkot ja järjestöt ovat valmiina antamaan psykososiaalista tukea kriisin kohdanneille ihmisille.”

Kansalaisjärjestöjen (etenkin muiden kuin avustusjärjestöjen) näkökulmasta yllä kuvattu henkisen kriisinkestävyiden malli ei ole ihan ongelmaton. Se keskittyy kriisien jälkihoitoon, mutta siinä oletetaan, että kansalaisilla on hyvä kriisinkestävyys jo valmiina: kriisinkestävyys, joka vieläpä aktivoituu tietyllä toivotulla tavalla kriisin tullessa. Järjestöjen rooli nähdään kapeasti: kriisitilanteessa järjestöjen niin ikään katsotaan aktivoituvan toimintaan, tehtäväänään alokoida ylhäältä käsin ohjattua tukea alaspäin.

Järjestönäkökulmasta henkistä kriisinkestävyttä tukeva toiminta on useimmiten epäsuoraa ja YTS:n määritelmässä kuvattua paljon pitkäjänteisempää ja monipolisempaa. Järjestöjen perustehtäviin kuuluu edistää tietoa, taitoja ja yhteisöllisyyttä. Ne tarjoavat ihmisille aktiivista tekemistä, toimintakanavia ja osallistumismahdollisuuksia. Järjestönäkökulmasta kansalaiset ovat aktiivisia ja itsereflektioivia, eivät sanellun ja ohjatun toimintamallin piirissä. Ihmiset hakeutuvat sellaisen toiminnan pariin, joka on heille mielekästä ja merkityksellistä. Järjestöjen työ ei ole koskaan valmista, vaan ajan ja paikan myötä muuttuvaa.

OMATOIMINEN VARAUTUMINEN

Vahvuudet

- itse tekemistä kohtaan, harrastuneisuus
- kiinnostus kestäväää elämäntapaa kohtaan
- yhteisöllisyys ja verkostoituminen järjestöissä ja harrastuspiireissä
- ruokahuollon osalta nivoutuu luontevasti esim. lähiruoka-ajatteluun
- järjestöissä sekä pitkät perinteet että uudet aallot
- erityisesti maaseudulla perinteinen naapuriapu
- suomalaisten korkea koulutustaso, hyvä osaaminen
- ympäristön ja luonnonvarojen hyvä tila

Heikkoudet

- ei linkity kotitalouden normaaliin arkeen
- liiallinen luottamus yhteiskunnan tukeen
- liiallinen luottamus tietoliikenneyhteyksien toimivuuteen ja sähkön saatavuuteen
- tottuminen (liian) hyvin oloihin, kaiken saatavilla oloon
- kaupungeissa heikommin (rakenteellisia) varautumismahdollisuuksia
- kaupungeissa naapuriapua käytetään vähemmän
- media ei anna malleja tasaisesti ja kohtuullisesti pärjäävistä ihmisistä
- viestintä epäselvää tai negatiivista, mihin pitäisi varautua?

Mahdollisuudet

- epäsuorasti esillä esim. järjestötyössä ja harrastuksissa
- tullut tunnetummaksi luonnononnettomuuksien ja toimitushäiriöiden myötä
- kiinnitettävissä tavalliseen arkeen (vrt. kodin lääkekaappi)
- kaavoituksen kehittäminen varautumista tukevaan suuntaan, vapaa-ajan asuntojen hyödyntäminen
- luonnontuotteita mahdollista hyödyntää turvallisesti ja terveellisesti
- kotitarveviljelylle on tilaa ja mahdollisuuksia
- varhaiskasvatus, perheiden harrastustoiminta, vertaisviestintä
- energiaomavaraisuuden edistäminen

Uhat

- tavallisten ihmisten syyllistäminen tai haukkuminen ("uusavuttomat")
- negatiiviset mielikuvat, pelottelu
- survivalismin tai maanpuolustuksen korostus
- ääritapaukset pilaavat maineen
- yhteiskunta, politiikat ja lainsäädäntö eivät tue toimintaa riittävästi (esim. kalastuslainsäädäntö, kaupunkisuunnittelu)
- suuryritykset ja keskittynyt kauppa (esim. massiivinen valmisruokatarjonta)
- paljon asioita, joille kotitaloudet yksin eivät voi mitään
- omavaraisuuden ja taitotason yleinen lasku
- suhteet alkutuotantoon etäännyvät

Varautuminen on asia, joka tuntuu tarjoavan paljon mielenkiintoisia, arkea lähellä olevia harrastus- ja toimintamahdollisuuksia eri järjestöissä. Miksi sitten vaikuttaa siltä, että tavalliset ihmiset kokevat sen etäisenä ja vaikeana, jopa kielteisenä asiana? Varautumisen järjestötyön näkökulmasta on tunnistettu ongelmaksi tietyntyylinen kansalaisten passiivisuus. Asia on tunnistettu myös muissa yhteyksissä, mutta sen hahmottuminen on selkeästi vielä kesken.

Social mood indicator – millainen mieliala vallitsee?

Sisäministeriöllä ja puolustusministeriöllä on käynnissä yhteinen Suomen mielialaindikaattori (SMI) -tutkimus. Siihen liittyy pelkotutkimus, jota tekee tutkija Leena Ilmola IIASA:sta (International Institute For Applied Systems Analysis). SMI-tutkimus on edelleen kesken, mutta tutkija Ilmola on nostanut omasta osuudestaan esille erään seikan. Kysyttäessä vastaajilta kenellä on vastuu turvallisuudesta – yksilöllä, yhteiskunnalla vai molemmilla – eivät vastaajat nähneet yksilön omaa vastuuta merkittävänä. Vastaajien mukaan yksilöllä itsellään on pääasiallinen vastuu vain henkilökohtaisesta turvallisuudesta, mutta esimerkiksi vastuu lasten hyvinvoinnista on yhtä lailla yhteiskunnalla ja yksilöllä. Tutkija toteaa yllättäväksi, ettei tunneta voivan vaikuttaa asioihin, vaan annetaan vastuu yhteiskunnalle. ”Vaikuttaa siltä, että olemme ulkoistaneet vastuun turvallisuudesta ja hyvinvoinnista yhteiskunnalle”, tutkija toteaa. (SM tiedote 19.7.2013)

Sama ”ulkoistamisen henki” on löydettävissä myös SPEKin kyselytutkimuksen vastauksista. Kova-toimikunnan sisäisessä työpajassa 6.9.2013 osallistujat kiinnittivät tähän samaan asiaan huomiota moneen otteeseen ja eri näkökulmista. Järjestöjen työntekijöiden tuntuma on, että ihmisillä on epärealistisuuden saakka vahva luottamus yhteiskunnan julkisten palvelujen toiminta- ja auttamiskykyyn. Ilman tarkempaa tutkimustietoa on vaikea sanoa, mistä tällainen ajatus on syntynyt. Onko yhteiskunnan toimissa ollut jotain sellaista, joka passivoi ihmisiä? Ovatko viranomaiset itse antaneet sellaista viestiä, että kansalaisten ei kuulu olla omatoimisia, vaan jättää asiat viranomaisten hoidettavaksi? Onko järjestöjen valistus ja viestintä epäonnistunut vuosien saatossa? Onko kehitetty ja tarjottu arjen kannalta mielekkäitä toiminta- ja osallistumismalleja?

Mielialan nostaminen ja varautumisen positiivisten merkitysisältöjen löytäminen tuntuu asialta, johon järjestöt voivat yhteistyössä vaikuttaa. Työpajan keskustelujen sisällöstä voidaan hahmotella seuraava nelikenttä:

Mielialan nostamista ajatellen on syytä kiinnittää huomiota tapaan, jolla omatoimista varautumista tuodaan kansalaisille ja kotitalouksiin. On erittäin tärkeää, että asia on arjessa läsnä positiivisella, luontevalla tavalla. Työpajassa huomioitiin esimerkiksi tapa puhua ihmisistä ”uusavuttomina” ja väheksyä heidän (nykyisiä) taitojaan. Tätä puhetapaa esiintyy sekä medioissa että viranomaispuheessa, järjestöilläkin jonkin verran. ”Ennen osattiin” tai ”ennen oli paremmin” -tyyppinen puhe ei ole omiaan ihmisten aktivoinnissa, eikä ”ennen” välttämättä tarjoa nykyisyydessä toimivia malleja.

Järjestötyöntekijät tunnistavat kyllä, että yleisesti ottaen omavaraisuus ja siihen liittyvät taidot kokonaisuutena ovat laskusuunnassa. Yhä harvempi on omatoiminen tai -omavarainen – yhä harvemman tarvitsee tavallisen arjen tasolla olla. Tiedot ja taidot polarisoituvat: osa kansalaisista on hyvin taitavia, osa pärjää taas hyvin heikosti. Lisäksi on havaittavissa erikoistumista, jolloin hankittu erityistaito tai -tieto ei välttämättä tue yleistä selviytymistä. Kotitalouksissa ei myöskään kovin hyvin tiedetä, mihin oikein pitäisi varautua ja miten: myrskyt ja sähkökatkot antavat nykyisin maaseudun varautumistyölle toimintakehyksen, mutta mitä varautuminen suuremmissa kaupungeissa on? Tai mitä muuta varautumiseen pitäisi liittää ajatuksen tasolla?

Työpajan osallistujat arvioivat, että naapuriapu ja vastaavat tukiverkot alkavat käynnistyä ja toimia viimeistään kriiseissä, mutta myöhäinen liikkeellelähtö ehtii aiheuttaa paljon ongelmia. Jos aloitetaan aivan alusta, on toiminnan käynnistyminen alkuvaiheessa hidasta, jolloin ei-toivotut toimijat (musta pörssi ja muut kyseenalaisia keinoja käyttävät ryhmittymät) pääsevät ottamaan valtaa tavallisilta ihmisiltä ja viranomaisilta.

Keskustelujen ja alustavien tutkimustulosten pohjalta näyttää siltä, että olisi aiheen selvittää paitsi, kuinka kotitaloudet ja kansalaiset ovat todellisuudessa varautuneet (SPEKin kyselytutkimus antaa tästä jo viitteitä), mutta myös millaiset varautumisen konkreettiset mahdollisuudet ylipäänsä ovat. Ihmisiä ei voi syyllistää asioista, joille he eivät itse voi juuri mitään. Kaupungeissa, esikaupungeissa ja harvaan asutuilla alueilla on suuret erot jo fyysisissä, rakenteellisissa toimintamahdollisuuksissa. Yhteiskunnan toiminta, esimerkiksi lainsäädäntö tai kaavoitus, eivät nykyisellään riittävästi tue omatoimisen varautumisen edistämistä. Sama ongelma koskee suuryritysten toimintaa.

Kotitalouksien varautumisen mahdollisuuksien huomaaminen

Suomessa kansalaisyhteiskunta on noussut uuteen arvoonsa parin viime vuosikymmenen aikana. Yhä useammat kansalaiset, viranhaltijat ja poliittiset päättäjät ovat havahtuneet siihen tosiasiaan, että valtion ja kuntien toimesta ei voida huolehtia ihmisestä kokonaisvaltaisesti kehdosta hautaan, vaikka näin 1970-luvulla ajateltiin. Ihmisten pitää rakentaa itse omaa elämäänsä ja huolehtia itsestään ja omista yhteisöistään.

Aaro Harju: Puheenvuoro kansalaisyhteiskunnan tulevaisuudesta (2010)

Seuraavassa käydään läpi kotitalouksien omatoimisen varautumisen mahdollisuuksia toisaalta siltä kannalta, mitä täytyy tai kannattaa tehdä, toisaalta siltä kannalta, mitä kansalaiset ja kotitaloudet motivoituneesti jo tekevät.

Perustarpeet

Häiriötilanteessa ja etenkin kriisissä tai häiriötilanteen pitkittyessä perustarpeiden huomioiminen on ensisijainen asia. Perustarpeet ovat sekä fyysisiä että psyykkisiä. Maslowin tarvehierarkia (1943) on todennäköisesti kaikille järjestötoimijoille tuttu työkalu, mutta pyramidimalli ei kaikissa (häiriö)tilanteissa etene vanhan kaavan mukaan ja alhaalta ylöspäin (fysiologiset tarpeet – turvallisuus – yhteenkuuluvuus, rakkaus – arvonanto – itsensä toteuttaminen). Varakkaassa maassa, kuten Suomessa, tavaroista ja tarvikkeista ei sinänsä ole pulaa ja puutetta ainakaan yleisesti ottaen, joten varautumisen haasteet ovat pääosin muualla kuin perustarvikkeiden hankkimisessa.

Psyykkisessä mielessä erittäin tärkeitä ovat huoli läheisistä ihmisistä ja luotettavan tiedon saanti. Auttajien ja neuvojien on ymmärrettävä, että häiriötilanteessa ja etenkin kriisissä huoli läheisistä voi ylittää neuvojen ja tottelemisen tarpeen, ja että suurta merkitystä on nopealla, luotettavalla tilannetiedotuksella (esim. Saari 2000/2007: 41–73). Esimerkiksi myrskyohjeistuksissa usein pyydetään, ettei matkapuhelinverkkoa kuormitettaisi liikaa, tai että hätänumeroon ei soitettaisi pikkuasioista. Nämä ohjeet ovat oikeastaan ristiriidassa ihmisten perustarpeiden kanssa. Hätänumeroon soittava ihminen, joka on huolissaan marjojen sulamisesta pakkaseen, ei ehkä pohjimmiltaan olekaan huolissaan marjoista, vaan haluaa luotettavan yhteyden ulkomaailmaan tai ilmaista omaa olemassaoloaan. Nykyisessä elämäntavassamme välittömät yhteydet läheisiin

ja tarve saada reaaliaikaista tilannekuvaa ovat aiempaa merkityksellisiä, joten neuvonnan ja ohjeiden on tarpeen tunnistaa tämä puoli ihmisten toiminnassa.

Fysiologisista perustarpeista huolehtiminen on käytännön varautumisessa perustyötä. Perinteisesti kotitalouksia on opastettu huolehtimaan puhtaan hengitysilman ja veden, ravinnon, suojan ja lämmön sekä tiedonsaannin tarpeista. Perustarpeiden täyttämisen tueksi on koottu tarvike- ja toimenpidelistoja, joita löytyy niin sisäasiainministeriön, pelastuslaitosten kuin järjestöjen varautumismateriaaleista. Tässä mielessä neuvoista ei ole pulaa. Pikemmin on tarpeen tunnistaa kotitalouksien kyvyt ja mahdollisuudet, motivaatiotekijät ja kotitalouksien käytännön kokemukset ja näkemykset varautumisen suhteen.

Suomalaisilla on hyvät pärjäämisen reunaehdot – jos kenen, niin suomalaisten ongelmia voidaan kutsua ”ensimmäisen maailman ongelmiksi”. Seuraavassa muutamia esimerkkejä Suomen ja suomalaisten vahvuuksista (lähteet soveltaen Huoltovarmuuskeskus, Tilastokeskus):

- ▲ Suomi on yksi maailman rikkaimmista maista
- ▲ julkinen sektori huolehtii edelleen suuresta osasta palvelutuotantoa
- ▲ vakaa turvallisuuspoliittinen tilanne
- ▲ toimiva fyysinen ja sähköinen infrastruktuuri
- ▲ yhteiskunnan hyvä varautumistaso
- ▲ huoltovarmuus suunnitelmanvaraista
- ▲ runsaat luonnonvarat
- ▲ puhtaat luonnon- ja vesivarat
- ▲ hyvä elintarviketuotantokyky
- ▲ korkea elintarviketurvallisuuden taso
- ▲ asuntojen ja asumisen korkea turvallisuustaso
- ▲ kehittynyt koulutusjärjestelmä
- ▲ korkea koulutustaso
- ▲ ihmiset osallistuvat yhdistystoimintaan aktiivisesti

Nyky-yhteiskunnassa on monia kehityskulkuja, jotka voidaan nähdä varautumisen kannalta positiivisina asioina. Enemmistönäkökulmasta kotitalouksien omatoimisen varautumisen yksilölliset esteet ovat pikemmin elämäntapoihin, kulutustottumuksiin ja tiedostamiseen liittyviä. Omatoimisella varautumisella on myös yhteiskunnallisia esteitä. Yhteiskunta ja yritykset voisivat tukea kansalaisyhteiskuntaa ja sen toimintamahdollisuuksia, myös varautumisen suhteen, varmasti paremmin.

Kaupunkilaisjärki ja maalaisjärki

Kaupunkien ja maaseudun tai harvaan asuttujen alueiden yhteisöjen ajatellaan poikkeavan toisistaan. Jos maaseudulla yhteisöjen perinteisiä esimerkkejä ovat perhe ja kylä, niin kaupungissa yhteisöt syntyvät myös opiskelun, työn, harrastusten, asuinalueen tai elämäntavan ympärille. Toki samoin tapahtuu maaseudullakin, eikä tietoverkkojen yhteisöjä rajoita maantieteellinen sijainti. Kaupunkien ja maaseudun varautumismahdollisuuksissa lienee eroavaisuuksia, ja pärjäämisstrategioissa on todennäköisesti eroja. Hyvä varautumiskouluttaja tuntee oman alueensa ja sen ihmiset, ja osaa hyödyntää paikallista osaamista.

Kaupungeissa syntyneistä tai yleistyneistä ilmiöistä, joiden voi ajatella tukevan omatoimista varautumista ja omavaraisuutta nousee esille erityisesti kaupunkiviljely ja ravintolapäivän tyyppiset tapahtumat. Jos kaupunkiviljelyllä ei vielä ruuan tuotannon, jakelun tai muun saatavuuden volyyymiä ajatellen olisi-kaan suurta merkitystä, on sillä kuitenkin merkitystä välillisesti. Kuten Joel Rosenberg artikkelissaan kertoo, kaupunkiviljelyn satoa on mm. myös keskustelu kaupunkien tilankäytöstä ja kaupunkiviljelyn tietotaito. Ravintolapäivä puolestaan on sekin ottanut kaupunkitilaa asukkaiden käyttöön, avannut yhteisölliselle ruuan valmistukselle ja jakelulle uusia kanavia ja luonut uusia yhteisöjä.

Maaseudulla puolestaan mielenkiintoinen kehityskulku on kyläyhdistystoiminnan ja naapuriavun ennakoitu uusi tuleminen. Arjen turvaa -hankkeen tutkija Heikki Laurikaisen mukaan maaseudulla ja sen harvaan asutuilla alueilla omatoiminen varautuminen korostuu, koska nopea avun saaminen viranomaisilta kestää kauemmin kuin taajamissa. Kaupunkilaisiin verrattuna maaseudun asukkaat ovatkin huolestuneempia terveys-, poliisi sekä palo- ja pelastuspalveluiden saatavuudesta (Harvaan asuttujen alueiden turvallisuus – asukkaiden kokemuksia 2009, 36). Jatkuva huoli palveluiden säilymisestä vaikuttaa heikentävästi koettuun turvallisuuden tunteeseen tilanteessa, jossa väestön ikääntymisen seurauksena turvallisuuspalveluita tuottavasta henkilöstöstä on pulaa (Turvallisuus harvaan asutuilla alueilla 2009, 4-5). Sisäisen turvallisuuden ohjelmissa 2004 ja 2008 on kiinnitetty huomiota harvaan asuttujen alueiden turvallisuuspalveluihin. Jälkimmäisessä todetaankin, että kansalaisjärjestöillä on merkittävä rooli lähiyhteisöjen turvallisuuden vahvistajana ja niiden merkitys korostuu harvaan asutuilla alueilla.

Viime vuosina harvaan asutuilla alueilla onkin ollut useita järjestöjen koodinoimia turvallisuushankkeita, joiden tapahtumissa kyläläiset ovat harjoitelleet omatoimista varautumista esimerkiksi myrskyjen aiheuttamien sähkökatkosten varalle. Naapuriapurinkien perustaminen, kotivaran kertaaminen ja ky-

läturvallisuussuunnitelmien tekeminen ovat esimerkkejä toimintamuodoista, joilla vaikutetaan asukkaiden kykyyn selvittää häiriötilanteista. Yhdessä tekemisellä vahvistetaan kyläläisten kokemaa turvallisuuden tunnetta, jolla vaikutetaan maaseudun elinvoimaisuuteen ja asukkaiden hyvinvointiin.

Harvaan asutuilla alueilla on useita omatoimista varautumista edistäviä toimijoita. Järjestöistä etenkin kyläyhdistysten rooli näyttää kasvaneen, mikä liittyy 1980-luvulta alkaneeseen suomalaisen yhdistyselämän perustavanlaatuisen muutokseen. Muutosvirta on kulkenut ideologisista ja poliittisista yhdistyksistä kohti elämäntyyli- ja harrastusyhdistyksiä. Voittajia ovat etenkin kylätoimikunnat ja asukasyhdistykset, joiden vetovoima on kasvanut. Taustalla on 1990-luvulta lähtien alkanut suuri muuttoliike maaseudulta kaupunkeihin, joka on innoittanut kylille jääneitä asukkaita puolustamaan heikkeneviä palveluitaan. (Ilmonen 2007: 6-7)

Laurikainen arvioi, että yhteiskunnan tarjoamien viranomaispalveluiden saatavuus tuskin lähivuosina vahvistuu harvaan asutuilla alueilla. Täten myös kotitalouksien varautuminen tulee jatkossakin olemaan riippuvainen kyläläisten omatoimisuudesta ja yhteistyöstä. Ennaltaehkäisevä turvallisuustyö korostuu, kun tiedetään, että viranomaisapu on kaukana.

Maksaako varautuminen – saako varautuminen maksaa?

Varautuminen sekä yhteiskunnassa että kotitalouksissa kilpailee samoista resursseista kuin mikä tahansa muu toiminta. Tarkoituksenmukaisen varautumistason arviointi edellyttää uhkien arviointia, käytettävissä jo olevien voimavarojen ja kokemusten hyödyntämistä.

Kotivarasuosituksissa on siirrytty tarvikkeiden varastoinnin sijasta suosittelemaan kotitaloudessa normaalikäytössä olevien elintarvikkeiden jatkuvaa kiertoa ”parasta ennen”-sääntöä noudattaen. Tarkoituksena on säästää kotitaloutta turhilta, käyttämättä jääviltä hankinnoilta ja estää tuotteiden vanheneminen tai pilaantuminen.

Järkevää, säästäväistä asennetta on syytä edellyttää myös muilta varautumistuotteilta. Varautumis- tai turvallisuustuotteiden pitäisi niidenkin olla laadukkaita, eettisesti ja ekologisesti kestäväällä tavalla tuotettuja ja käyttökelpoisia kodin tavallisessa arjessa. Tämä asettaa haasteita muutamille perinteisesti omatoimiseen varautumiseen liitettyille tuotteille, kuten paristoille.

Ihmisten toiminta häiriö- tai kriisitilanteessa – psykologiaa

Kriisi- tai katastrofipsykologia ja siinä kehitetyt kriisi-interventiomallit (purku- keskustelu ja jälkipuinti, defusing ja debriefing) tulivat maassamme käyttöön 1990-luvulla. Menetelmä kehitettiin ensisijaisesti pelastustyötä tekevien työntekijöiden tueksi, ja myöhemmin se on menestyksellisesti laajentunut onnettomuuksien uhrien ja näiden läheisten auttamismenetelmäksi. Psykologi Salli Saari arvioi, että Suomessa kriisiryhmiä toiminta on vertaansa vailla kattavuudessa ja organisoitumisessa. Erityispiirteinä on lisäksi, että myös arkielämän traumaattiset tilanteet on sisällytetty erityisvalmiuden piiriin. Lähestymistavalle keskeisintä on, että lähtökohtana on tavallisten ihmisten tukeminen epätavallisissa tilanteissa. (Saari 2000/2007: 17–19, 106)

Arjen häiriötilanteet hoituvat useimmiten ilman erityisempää, mutta joskus häiriötilanne, esim. tulva tai myrsky, voi aiheuttaa yksilöille tai yhteisöille niin suuria menetyksiä, että tilanteessa koetaan aitoa traumaattista stressiä. Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten lisäksi ja tukena monet järjestöt (henkinen tuki) ja kirkolliset toimijat (henkinen huolto) tarjoavat apua. SPR:n koordinoima Vapepa-toiminta (Vapaaehtoinen pelastuspalvelu) tarjoaa 50 järjestön piiristä kootut 1 200 hälytysryhmää ja 20 000 vapaaehtoista viranomaisien tueksi eri tehtäviin. Mukana toiminnassa ovat mm. pelastuspalvelujärjestöt, maanpuolustusjärjestöt ja kyläyhdistykset.

Akuutin kriisityön toimintamallien avulla vastataan jo tapahtuneesta kriisistä selviytymiseen ja traumojen syntymisen ehkäisyyn. STM:n oppaan mukaan äkillisen järkyttävän kokemuksen jälkeen noin kaksi kolmasosaa ihmisistä selviytyy omin voimin ja ympärillä olevan sosiaalisen verkostonsa tuella ilman häiriökehitystä tai asiantuntijatahon apua. Selviytyjien katsotaan omaavan resilienssiä, psyykkistä kestävyyttä tai sitkeyttä, ja resilienssi on kehitettävissä oleva ominaisuus (STM 2998: 13).

Häiriötilanteisiin on siis mahdollista varautua ennalta psyykkisiä valmiuksia vahvistamalla. Koulutus- ja neuvontapalveluja suunniteltaessa on hyvä tietää, kuinka ihmiset todennäköisesti toimivat häiriötilanteissa ja kuinka he kokevat ne. Etukäteen valmistautumisen merkitys näkyy hälytysammateissa (esim. osa poliisin, pelastus- tai sairaanhoitohenkilökunnan työstä), mutta arkisemmissäkin tilanteissa on ihan hyvä ”psyykätä” toimintaa oikeaan suuntaan. Järkevää ”varautumispsykologiaa” on esimerkiksi neuvoa arkijärjen käyttöön varautumisessa, rauhallisuuteen ja malttiin häiriötilanteessa.

Asvaltilla kasvaa porkkanoita – kaupunkiviljelyllä kohti urbaania omavaraisuutta

Joel Rosenberg

Kirjoittaja on Helsingin satokartan perustaja ja kaupunkiviljelyaktiivi.

Maailmassa on yli 800 miljoonaa kaupunkiviljelijää, montako Suomessa? Ruoka on universaali asia ja ihmiset ovat meilläkin entistä kiinnostuneempia sen alkuperästä, tuotantotavoista ja terveellisyydestä. Puutarhaharrastuskin on nousussa: Vuonna 2012 suomalaisista 43 % kertoi olevansa erittäin tai melko kiinnostunut puutarhanhoidosta. Samaan aikaan yli 80 % suomalaisista asuu kaupunkialueella, useimmat ilman varsinaista puutarhaa.

Termillä kaupunkiviljely tarkoitetaan usein viime vuosina yleistyneitä uudenlaisia hyötypuutarhoja kaupungissa. Ympäristöjärjestö Dodon joutomaille 2009 perustetut ns. sissiviljelmät sekä säkkeihin tai lavakauluksiin perustuvat pienpalsta-alueet ovat saaneet suurta mediahuomiota. Näiden uuden aallon kaupunkiviljelmien tärkeintä satoa ovat olleet keskustelu kaupunkien tilankäytöstä, urbaanin ruoantuotannon mahdollisuuksista sekä tietotaito, jonka uudet citypuutarhurit ovat viljelyksestään saaneet. Valtaosa kaupungissa kasvavasta sadosta tulee kuitenkin edelleen perinteisiltä viljelypalstoilta tai omakotitalojen kasvimailta.

Uudessa kaupunkiviljelyliikkeessä onkin paljon kyse kokeilunhalusta ja uusien tilojen etsimisestä viljelykäyttöön. Tavoitteena on tuoda kasvimaat keskeiseksi osaksi kerrostalojen pihoja ja kaupunkiarkea. Kaupunkien puistoihin halutaan myös lisää hedelmäpuita, hyötykasveja ja niiden käyttäjiä. Kaupunkiviljelyn pidemmän tähtäimen tavoitteena voidaan pitää suljettujen kiertojen luomista eli ulkoisista materiaali- ja fossiilienergianlähteistä riippumattomien ruoantuotantoyksikköjen luomista. Ja tietenkin kaupunkiviljely on hauskaa puuhailua, joka yhdistää ihmisiä.

Miten aloittaa hyötypuutarhanhoito kaupungissa?

Helpoin tapa ryhtyä kaupunkiviljelijäksi lienee oman ikkunalaudan valloitus, siinä hyötykasveista muistaa pitää huolta. Kasvit tarvitsevat kasvaakseen valoa,

vettä ja ravinteikkaan kasvualustan. Taitojen ja kiinnostuksen kasvaessa parveke tai piha tarjoavat paljon mahdollisuuksia monipuolisempaan puutarhaviljelyyn. Lasitettu parveke toimii kuin kasvihuone, siellä voi kasvattaa runsaasti lämpöä vaativia kasveja kuten tomaattia, kurkkua, munakoisoa ja makeutuskasvi steviaa. Parvekeviljelmä vaatii keskikesällä tiheää kastelemista ja astioissa kasvavat kasvit lannoitusta. Kirjallisuudesta ja netistä löytyy ”Kastelukikka ja kesälomalaisille”, niiden turvin pääsee kotoa lomaillemaankin. Omakotitalon tai siirtolapuutarhamökin pihalle saa jo kunnan perunamaat ja marjapensaat, jotka pärjäävät pitkälti omillaan kesän yli. Sadon säilyttämisessä on maakellari edelleen kätevä.

Valtaosa kaupunkilaisista asuu kuitenkin kerrostaloissa ilman yksityispihaa, eikä kaikilla ole parvekettakaan. Perinteiset aarin tai puolen viljelypalstat ovat kuitenkin kenen tahansa ulottuvilla, palsta-alueita löytyy esim. Helsingistä nelisenkymmentä. Tiikkua pääsee viljelemään muutaman kympin vuosimaksulla ja palstan voi jakaa kaverin kanssa jos ala tai hoitotarve vaikuttaa liian suurelta. Hyötykasveista löytyy helppoja lajeja, joilla kuka tahansa onnistuu. Peruna, sipuli, härkäpapu sekä mausteyrtit ovat pienellä vaivalla satoa tuottavia kasveja.

Lisää tilaa kaupunkiviljelmille – piholla ja katoilla olisi tilaa

Kerrostalopihat ovat vakaakäytössä, niiltä löytyy paljon mahdollisuuksia kaupunkiviljelylle. Nykypihat suunnitellaan jo ennen rakentamista varsin täyteen ja määritellyille toiminnoille. Vanhoilla kerrostaloalueilla on usein enemmän väljyyttä. Jotain on nyt tapahtumassa, sillä Helsingissä on viime vuosina perustettu kymmeniä uusia kasvimaita kerrostalopihaille.

Taloyhtiöissä suhtautuminen pihaviljelmiin vaihtelee suuresti. Epäilyksiä on niin hoitovastuun jakautumisesta, kustannuksista kuin pihapuutarhan esteettisistä laadusta. Kokemuksia toimivista käytännöistä on pikkuhiljaa kertymässä ja onpa pihaviljelmä nähty mainittavan asunnon myynti-ilmoituksessakin.

Pihaviljelmällä on hieno mahdollisuus tuoda erilaisia asukkaita yhteen ja saada iäkkäämmillekin asukkaille mielekästä tekemistä. Lapsiperheet ovat useilla kerrostalopihaviljelmillä hoitovastuussa, lapset kun ulkoilevat paljon ja ovat kiinnostuneita oppimaan kasvien kasvusta ja hoidosta.

Asfalttipihalle tai kalliollekin on mahdollista rakentaa viljelylaari, suuri laatikko, johon kasvimaa perustetaan. Suuria rakennussäkkejäkin on viljelykäytössä nähty, ne tosin ovat melko lyhytikäisiä ja kolmessa vuodessa uv-säteilyn

haperruttamia. Pitkäikäisimmän ja ekologisen kasvimaan saa perustamalla sen suoraan nurmikolle. Näin vihannekset saavat yhteyden maaperän ravinteisiin, hyödyllisiin pieneliöihin sekä sienirihmastoisiin, kastelun tarvekin vähenee.

Kattojen eli rakennusten “viidennen julkisivun” hyödyntäminen kaupunkien ruoantuotannossa on vielä vähäistä. Helsingissä on tehty muutamia kokeiluja viime vuosina. Suomen tunnetuin kattopuutarha lienee Kaapelitehtaalle 2012 perustettu Slow Food Helsingin ja Marttojen yhteinen kattoviljely. Tämä lavakauluksiin perustettu puutarha on myös yksi Helsingin Yliopiston tutkimuskohteista, siellä tarkkaillaan kaupunkiruokakasvien ilmansaastepitoisuuksia. Tämän hetkinen rakennussuunnittelu tuntuu olevan suotuisa kattopuutarhojen sisällyttämiselle asuinrakennusten yhteyteen, valitettavasti itse rakennusvaiheessa toteutus jää yleensä tyvistetyksi tai kokonaan pois.

Multa ja siemenet Made in Kaupunki

Kaupunkiviljelmä muuttuu huomattavasti omavaraisemmaksi jos kasvien tarvitsemat ravinteet pystytään kierrättämään. Nykyisillä tottumuksilla taloyhtiöpihan kasvimaan ravinnekiertoa on haastavaa saada suljetuksi. Asukkaiden biojätteet tulisi edes osittain kompostoida tontilla jotta mullan ostamisesta voitaisiin luopua.

Ravinnekiertoa edistäviä tekniikoita, jotka sopivat kerrostaloon ovat akvaponinen viljely (Aquaponics) ja matokompostointi. Akvaponinen viljely yhdistää kalankasvatuksen ja ruokakasvien vesiviljelyn. Kyllä, tämä on mahdollista vaikka kerrostaloyksiossä. Matokompostoinnissa tunkiolierot syövät biojätteen ja tuottavat ravinteikasta humusta lannoitteeksi. Kerrostaloasuntoon hyvin sopeva matokomposti vie vähän tilaa eikä vaadi monimutkaista tekniikkaa toimiakseen. Toimiva matokomposti ei haise, eivätkä madot kiipeile pitkin seinää. Helpoin tapa kierrättää ravinteita on kuitenkin pissata ämpäriin ja täyttää se vedellä. Näin saadaan helppokäyttöinen ja maksuton lannoite, jossa on runsaasti kasvien tarvitsemia ravinteita.

Suomessa on hyvin vähän puutarhakasvien siementuotantoa, eikä sertifioitua luomusiementä ole lainkaan saatavilla. Siemenomavaraisuuteen pyrkiminen kannattaa aloittaa keräämällä siemenet helpoista kasveista kuten palsterinakka, talvivalkosipuli, pavut, tomaatti ja chili. Keväisissä siementenvaihtotilamissa voi sitten vaihdella eri lajien ja lajikkeiden siemeniä tuttavien kanssa.

Monivuotiset ruokakasvit osana kaupunkiviljelmää ovat kokeilunarvoisia.

Hyvänheikinsavikka, ilmasipuli, maa-artistokka, köynnöspinaatti, raparperi sekä monet mausteyrtit kasvavat ilman jokavuotista kylvörumbaa.

Sissiviljelmiltä kumppanuusmaatalouteen

Viljely joutomailla, luvalla tai luvatta on yleistynyt viime vuosina. Niin sanottuja sissiviljelmiä eli luvattomia kaupunkipuutarhoja on perustettu varsinkin Helsingin joutomailla. Jotkut luvattomista puutarhoista ovat onnistuneet aidosti elävöittämään ympäristöään ja luomaan vakiintuneen viljelijäyhteisön. Helsingin Vallilassa sijaitseva, nyt neljä kesää tyhjällä tontilla versonut kortteliviljelmiä on laajentunut vuosi vuodelta ja tarjonnut viereisen päiväkodin lapsillekin hienon oppimispaikan. Kaupungin viranomaiset ovat tietoisia viljelmästä ja antaneet sille hiljaisen hyväksyntänsä.

Viranomaisten asenne city-puutarhoihin on ainakin Helsingissä varsin myönteinen, useimmat luvattomat sissipuutarhat ovat saaneet kukkia häätämättä. Helsingin kaupunki antoi Dodo ry:lle kaupunkiviljelytoiminnalle jopa ympäristöpalkinnon vuonna 2011. Kaupunkiviljely on myös yksi Helsingin ruokakulttuuristrategian painopisteistä. Kaupunkiviljelyn uuden aallon käytännöt ovat pikkuhiljaa muovautumassa ja kaupunginvaltuustolta ja -virastoilta on saatu konkreettistakin apua. Kesällä 2013 perustettiin Helsingin kaupungin rakennusviraston, Dodo ry:n sekä kaupunginosa-aktiivien yhteistyönä neljä ns. Ruokanaapurustoa. Nämä kaupunginosaviljelmät saivat kaupungin rahoitusta ja Dodon tarjoamaa neuvonta-apua viljelysten perustamiseen. Hanketta on tarkoitus jatkaa ja laajentaa tulevina vuosina.

Myös koulupuutarhojen elpymistä on havaittavissa. Kasvimaat on oppimisympäristönä erittäin monipuolinen ja oppiainerajat ylittävä. Pullonkaulana päiväkotij- ja koulukasvimaiden perustamisessa lienee kesälomien pituus ja puute toimiviksi havaituista hoitokäytännöistä. Kenties lähitalojen eläkeläiset voisivat hoitaa koulun kasvimaata kesäloman aikana?

Kumppanuusmaatalous/Osuuspuutarha/CSA on 2011 Suomeen rantautunut upea kaupunkimaatalouden muoto. Tässä maailmalla suosituksessa viljelymallissa (CSA eli Community Supported Agriculture) on ideana vuokrata pelto isolla porukalla ja palkata puutarhuri sitä hoitamaan. Jokainen osakas ostaa vuosittain ennakkoon osuuden sadosta. Malli on toiminut Suomessa hienosti ja uusia osuuspuutarhoja on perustettu jo lähes kymmenelle paikkakunnalle. Kumppanuusmaatalous tarjoaa satokaudella jäsenilleen säännöllisen valikoiman luo-

mukasviksia. Yhteiselle pellolle pääsee halutessaan talkoilemaan, oppii puutarhurin taitoja ja tutustuu mukaviin ihmisiin.

Kaupungin antimia ilman kylvöjä, kasteluita ja kitkemisiä

Ihminen on kehittynyt keräilijäksi ja säilöjäksi intensiivisessä vuorovaikutuksessa kasvien, eläinten ja muun luonnon kanssa. Keräily on ihmiselle luonnollisin ravinnonhankinnan muoto, johon olemme evoluutiossa sopeutuneet. Shoppailu ei ole ainoa tapa jolla voimme 2000-luvun kaupungeissa toteuttaa keräilyviettiämme.

Kaupungeissa kasvaa paljon ruokakasveja ilman puutarhurin kylvä-kitkekastele rutiinejakin. Puistojen, joutomaiden ja metsiköiden hedelmäpuut ja marjapensaat ovat loppukesän ja syksyn ilmaista superfoodia. Kevään ja kesän villivihannekset, nokkoset, vuohenputket ja muut ”rikkakasvit” ovat myös kaupan antimia terveellisempiä. Urbanista sadonkorjuusta kiinnostuneille on perustettu satokarttoja, joille on merkitty kaupungin ruokapuita ja -pensaita. Julkisten alueiden villiyrtyt ja hedelmät kuuluvat jokamiehenoikeuksien piiriin. Monet koristepensaina istutetut puut ja pensaat ovat mitä parhaita hyötykasveja. Laiskuus lähteä landelle mustikkametsään ei haittaa, pihalle tai naapuripuistoon jaksaa aina kävellä, eivätkä niiden marja-aroniapensaat tai tyrnit häviä terveellisyydessä perinteisten mättähien marjoille.

Kaupunkisadonkorjuun suosion kasvaessa herää ajatus hedelmäpuiden ja marjapensaiden istuttamisesta puistoihin ja pihoille. Monella kerrostalopihalla kasvaakin omenapuu asukkaiden ilona, useammallekin olisi tilaa. Puistoihin istutetaan vuosittain tuhansia koristepensaita ja -puita. Hedelmiä ja marjoja tuottavien kasvien määrää tulisi lisätä kaupunkien viherstrategioissa. Yksi syy puisto-osastojen vastahakoisuudelle on hedelmäpuiden vaatima hoito; on suojattava rusakoilta, tuettava nuoret taimet ja aluksi kasteltavakin. Puun kasvaessa sitten leikattava ja korjattava sato maasta mätänemästä. Dodo ry lanseerasi 2011 Puukummi-hankkeen, jossa asukkaat ottivat osan lähipuistoon istutettavien hedelmäpuiden hoitovastuusta. Pilottihanke toteutettiin yhteistyössä rakennusviraston ja paikallisen asukasyhdistyksen kanssa. Puukummien hoitamattomat puut antavat nyt kolmen kesän jälkeen luumuja ja omenoita.

Jotta kaupunkisadosta olisi pidempään iloa on opeteltava säilönnän perusteet. Kuivurilla saa tehtyä sähkökatkossa pilaantumattomia säilykkeitä, joita voi ripotella puuron joukkoon. Jos ei kuivuria niin lähes kaikilla on ainakin pakas-

tin. Hillon keittelyyn löytyy ohjeet netistä ja hauskipinta on tietty kerätä satoa porukalla ja järjestää yhdessä hillotalkoot.

Ilman epäpuhtaudet ovat viime vuosina vähentyneet tehokkaiden suodatusmenetelmien ja lyijyttömän bensiinin käyttöönoton myötä. Kasvatettu tai keräily kaupunkiruoka kannattaa silti aina pestä.

Satoisa huominen

Tämän päivän pioneeriviljelijät luovat pohjaa uudelle kulttuurille. Maailman tilaa seuraamalla huomaa ruoantuotannon monipuolistamisen välttämättömyyden. Ruokittavien suiden määrä kasvaa ja globaaleilla markkinoilla kaikki vaikuttaa kaikkeen.

Lähitulevaisuudessa kaavoittajat integroivat automaattisesti viljelmät osaksi asumista ja kaupunkielämää, siinä missä nykyisin parkkipaikat. Tulemme näkemään myös kaupunginosien omia taimikasvattamoita, kenties korttelikomposteja ja -kellareitakin. Tarvitsemme niitä sopeutumisessa energianiuukkuuden aikakauteen ja oppiaksemme jälleen naapurustojen voiman. Ruoan kasvataminen ja keräily on yhteisöjen ja aktiivisen kaupunkilaisuuden kasvattamista.

Suosituks jatkotyöskentelyä varten

Millaista tukea järjestöt kaipaavat?

Turvallisuusosaamisen kehittäminen on yhteiskunnan kokonaisturvallisuuden kannalta tärkeää. Kansalaisten turvallisuusvalmiuksia on kehitettävä parantamalla tiedon saatavuutta ja ohjeistuksen laatua. Tässä järjestöillä on keskeinen rooli, jota viranomaisten on tuettava. Kansalaisten taitoja kehittämällä on pyrittävä samalla yhteisöllisyyden edistämiseen ja ehkäisemään syrjäytymistä. Turvallisuusalan ammattilaisten, niin julkishallinnossa kuin elinkeinoelämän ja järjestöjen piirissä, on kyettävä arvioimaan uhkia ja niistä aiheutuvia mahdollisia seurauksia omaa toimialaansa laajemmassa viitekehysessä.

Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka, 2012, s. 91

Toimintavuonna 2013 Kova-toimikunta keskittyi toimikunnan sisäiseen koulutukseen, verkostoitumiseen ja tiedonvaihtoon. Toimintavuoden päätteeksi koottiin pieni kysely, johon saatiin 7 vastausta. Kaikki vastanneet olivat sitä mieltä, että toimikuntatyöskentely tuotti omalle organisaatiolle käyttökelpoista tietoa omatoimisesta varautumisesta, samoin työskentelyn myötä todettiin syntyneet hyödyllisiä kumppanuuksia.

Käytännössä omatoimisen varautumisen edistäminen järjestöissä riippuu siitä, kuinka hyvin (tai huonosti) asia nivoutuu järjestön pääasialliseen tehtävään. Kyselyyn vastanneissa järjestöissä omatoimisen varautumisen edistämistä pidetään kohtalaisen tärkeänä (ka. 3,29 asteikolla 1-5), ja 4/7 oli suunnitellut konkreettisia toimenpiteitä (esim. koulutus, tiedotus, tapahtuma) asian edistämiseksi. Toiminnan tueksi kaivattaisiin lisäresursseja ja lisää tietoa erityisesti huoltovarmuustoiminnasta, mutta myös konkretiaa, mihin uhkiin kannattaa varautua ja millaisin ohjein. Järjestöt haluavat toimia käytännölläheisesti ihmisten arjessa.

Tutkimus- ja kehittämistarpeet

Keskeinen ongelma omatoimisen varautumisen neuvonnassa ja viestinnässä on, että kansalaisten omatoimisesta varautumisesta ei ole kattavaa tutkimusta. SPEKin ja sisäasiainministeriön kyselytutkimukset antavat viitteitä siitä, mitä tarvikkeita ja kuinka pitkäksi aikaa kotitalouksissa mahdollisesti on. Tehdyt tutkimukset eivät kuitenkaan pysty varmentamaan, kuinka hyvin puhelinhaastattelussa annetut tarvikearviot pitävät paikkansa. Niiden rasitteena voi olla myös kyselyn laatijan esiyymmärrys tarpeelliseksi katsotuista hyödykkeistä. Kyselytutkimuksissa ei ole pystytty myöskään huomioimaan erilaisia häiriötilanneskenaarioita, kuten pärjäämisen todellista tasoa sähkö- tai muun jakeluhäiriön aikana, joten ne eivät pysty kuvaamaan kuinka hyvin kotitalous todellisessa häiriötilanteessa tulisi toimeen. Näiden asioiden selvittäminen vaatisi testaamista esimerkiksi harjoituksen muodossa. Harjoitustoiminnan kehittäminen voidaan nostaa yhdeksi kehitettäväksi asiaksi.

Kotitalouksien tämänhetkisen tarvike- ja taitotason tutkimisen ja harjoitustoiminnan kehittämisen lisäksi olisi tärkeää selvittää, millä tavoin kansalaiset itse määrittelisivät mielekkään omatoimisen varautumisen tason. Toimikuntakyselyssä tämä asia nousi vahvasti esille: lisätietoa kaivattiin erityisesti omatoimisen varautumisen tarpeellisuudesta nyky-yhteiskunnassa ja kotitalouksien varautumismotivaatiosta kotitalouksien varautumistason ohella.

Yksi mahdollisuus kotitalouksien varautumisen tarpeellisuuden ja merkityksellisyyden selvittämiseksi voisi olla kuluttajatutkimuksesta tutun konsensuaalisen menetelmän soveltaminen. Konsensuaalista menetelmää on käytetty mm. viitebudjettien laadinnassa. Ryhmäkeskusteluihin, kotitehtäviin ja asiantuntija-arvioihin perustuvan menetelmän avulla olisi mahdollista selvittää erilaisessa elämäntilanteessa olevien erilaisten taloustyyppien näkemyksiä häiriötilanteissa pärjäämisestä. Menetelmällä voitaisiin selvittää myös, mistä ja miten kansalaiset pyrkisivät hankkimaan apua häiriötilanteessa (ystävät, sukulaiset, yhteisöt, järjestöt, viranomaiset) ja mitkä ovat kriittisiä asioita, joissa yksilön voima- ja osaamisvarat eivät riitä, vaan apua tarvitaan.

Konsensuaalisen menetelmän antamien tulosten avulla olisi mahdollista räätälöidä varautumisneuvontaa erilaisille kohderyhmille. Tulokset olisivat myös tärkeitä motivoinnin kannalta – kotitalouksia ei pidä kuormittaa tarpeettomilla tavaroilla tai käytännössä toimimattomilla ohjeilla. Annetun ohjeistuksen pitää olla laadukasta niin, että se on mahdollista toteuttaa kotitalouden arjessa mielekkäällä, joustavalla ja turhaan kuormittamattomalla tavalla.

Yksilön, perheen tai yhteisön kannalta mielekäs, täysipainoinen elämä ei voi olla jatkuvaa huolestuneisuutta erilaisista turvallisuushkista ja varautumisista niihin. Turvallisuushkien tunnistamisen ja ennustamisen monimutkaistuminen vaatii vastatoimekseen yksittäiseen uhkaan varautumisen sijasta yleistä ja joustavaa turvallisuus- ja varautumisajattelua, joka on luontevasti ja ylikorostumatta läsnä tavallisen ihmisen arkielämässä.

Lähteet ja kirjallisuutta

- Ahteensuu, Marko: Riskianalyysi ja ennaltavarautumisen periaate. www.filosofia.fi > LOGOS, 2008
- Airaksinen, Timo: Yksilöturvallisuutta etsimässä. Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö, 2012
- Halminen, Kaisa: Kaupunkiviljelyn tulevaisuus. Opinnäytetyö, Lahden Ammattikorkeakoulu, 2013.
- Hatakka, Ilona ja Valtonen, Vesa: Kokemuksia kesän 2010 Asta-rajuilma-asta – näkökulmia varautumisen kehittämiseen. SPEK tutkii 2, 2011
- Hatakka, Ilona & Pasi, Ira: Rajuilman vaikutukset paikallisten yritysten liiketoimintaan. Selvitys eteläsavolaisten pienyritysten kokemuksista vuoden 2010 Asta-rajuilma-asta. SPEK tutkii 4, 2012
- Harju, Aaro: Puheenvuoro kansalaisyhteiskunnan tulevaisuudesta. Adlibris, 2010
- Huoltovarmuus – arjen turvaksi häiriötilanteissa: Esite, Huoltovarmuuskeskus, 2012
- Hollnagel, Erik & Woods, David D. & Leveson, Nancy: Resilience engineering: Concepts and precepts, Ashgate, 2006
- Ilmonen, Kaj: Suomalaiset yhdistykset ja luottamus vuosituhannen vaihteessa. *Sosiologia* 44:1, 3–18, 2007
- Kaihoavaara, Riikka: Riippumaton puutarha – Teollisen ruoantuotannon romahdus ja permakulttuurin perusteet. *Visio*, 2012.
- Kankainen, Tomi: “Voluntary Associations and Trust in Finland.” *Research on Finnish Society* (2), 5-17, 2009
- Kontkanen, Minna (toim.): Kaupunkiviljely. ProAgria keskusten liitto, 2013
- Konttinen, Seppo: Suomalainen ruokalasku. Kustannusosakeyhtiö Siltala, Helsinki, 2011
- Laki huoltovarmuuden turvaamisesta (1992/1390)
- Lehtinen, Anna-Riitta & Johanna Varjonen & Anu Raijas & Kristiina Aalto & Riepu Pakoma: Mitä eläminen maksaa? Kohtuullisen minimin viitebudjetit. Kuluttajatutkimuskeskus, julkaisuja 4, 2010
- Lindström, Kauri: Puhelinhaastattelututkimus ihmisten suhteesta omatoimiseen varautumiseen ja lähiympäristön turvallisuuteen. SPEK tutkii 5, 2013
- Marttaliiton strategia 2012–2016
- Mononen, Tuija & Silvasti, Tiina (toim.): Hyvä ja paha ruoka – Ruoan tuotannon ja kuluttamisen vaikutukset. Gaudeamus, Helsinki, 2012
- Motiva: Opas sähkön pientuottajalle, 2012
- Niemi, Jyrki & Knuuttila, Marja & Liesivaara, Petri & Vatanen, Eero: Suomen ruokaturvan ja elintarvikehuollon nykytila ja tulevaisuus. MTT Raportti 80, 2013
- Nordahl, Darrin: Public Produce – The New Urban Agriculture. Island Press, USA, 2009.
- Pelastuslaki (2011/379)
- Piironen, Minna: Kattojen hyödyntäminen kaupunkiviljelyssä – Esimerkkikohteen Ravintola Savoy. Maisterin opinnäytetyö, Aalto yliopisto, 2011.
- Puolustusministeriö: Pahasti poikki, 2012

- Putnam, R.D: Bowling alone, the collapse and revival of American Community. New York, Simon & Schuster, 2012
- Putnam, R. D: Making democracy work, civic traditions in modern Italy. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1993
- Päivittäistavara huollon varautumis- ja jatkuvuussuunnitteluohje kunnille. Esite, Huoltovarmuuskeskus, 2013
- Raijas, Anu (toim.): Kuluttajapolitiittinen katsaus 2013. Kuluttajatutkimuskeskus, työselosteita ja esitelmiä 146, 2013
- Rautavirta, Kaija: Petusta pitsaan – Ruokahuollon järjestelyt kriisi-aikojen Suomessa. Yliopistopaino, Helsinki, 2010
- Rikoksantorjuntaneuvosto: Turvallisuussuunnittelun tietopankki. www.turvallisuussuunnittelu.fi
- Rosanvallon, Pierre (2008) Vastademokratia. Suomentanut Tapani Kilpeläinen. Tampere: Vastapaino, 2008. Ranskankielinen alkuperäisteos 2006.
- Saari, Salli: Kuin salama kirkkaalta taivaalta. Kriisit ja niistä selviytyminen. (2. p.) Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki, 2003
- Sillanpää, Marja-Liisa: Esitutkimus kotivarasta. Työtehoseuran julkaisuja 220. Helsinki, 1980.
- Sillanpää, Marja-Liisa: Kotivaran neuvonta aikuisväestölle 1980-luvulla. Työtehoseuran julkaisuja 288. Työtehoseura, Helsinki, 1987.
- Siisiäinen, M: Kolmannen sektorin kehityksen suuntaviivat ja tulevaisuuden haasteet Suomessa. Kehityksen eturintamassa - Invalidisäätien juhla-kirja 2010 (pp. 13-27). Helsinki, 2010
- SPR: Sydäntalvi - loppuraportti, valmiuden osio, 2013.
- Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka. Valtioneuvoston selonteko. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja, 5/2012.
- Taleb, Nassim: Musta Joutsen. Terra Cognita, 2007
- Tokkari, Taina: Näлкä vai oma apu – Helsinkiläisten naisten kokemuksia omaehtoisesta ruoanhankinnasta jatkosodan aikana. Pro Gradu, Helsingin yliopisto, 2012.
- Traumaattisten tilanteiden psykososiaalinen tuki ja palvelut. Opas kunnille ja kuntayhtymille. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2009:16
- Turvallinen Suomi - Tietoja Suomen kokonaisturvallisuudesta. Maanpuolustuskorkeakoulu, 2013 (Päivitetään www.pv.fi/kokonaisturvallisuus)
- Turvallisempi huomina - Sisäisen turvallisuuden ohjelma (STO). Sisäasiainministeriön julkaisusarja 26/2012.
- Valtioneuvoston periaatepäätös 16.12.2010: Yhteiskunnan turvallisuusstrategia (YTS)
- Valtioneuvoston periaatepäätös kokonaisturvallisuudesta 5.12.2012.
- Valtioneuvoston päätös 16.5.2013, Hallituksen lähiruokaohjelma ja lähiruokasektorin kehittämisen tavoitteet vuoteen 2020.
- Valtioneuvoston päätös 5.12.2013, Päätös huoltovarmuuden tavoitteista.
- Valtioneuvoston päätös 5.12.2013, Päätös huoltovarmuuden tavoitteista, perustelumuuistio
- Valmiuslaki (2011/1552).
- Varautuminen kuuluu kaikille – Toimintaohjelma luonnononnettomuuksien vahinkojen rajoittamiseksi. Sisäasiainministeriön julkaisu 3/2013.

Internetissä:

Helsingin kaupungin ruokakulttuuristrategia www.helsinkifoodism.com/wp-content/uploads/2012/12/FI_Ruokakulttuuristrategian-kehittamisvalinnat.pdf

Dodo ry:n kaupunkiviljelijöiden sivut www.kaupunkiviljely.fi

Matokompostin ohjeet www.kierratyskeskus.fi/files/6291/tunkiolierot_touhuilemaan_web.pdf

Suomen Gallupin Kotipuutarhatutkimus lokakuulta 2012 www.puutarhaliitto.fi/index.php?action=view&id=112&module=newsmodule&src=%40random4816a5978a514

Herttoniemen ruokaosuuskunnan CSA-hanke Kaupunkilaisten Oma Pelto www.ruokaosuuskunta.fi

Helsingin julkisia ruokapuita ja -pensaita kartalla www.satokartta.net

Wikipedian kaupunkiviljelyartikkeli http://en.wikipedia.org/wiki/Urban_agriculture

